

حکومەتی هەرێمی کوردستان. عێراق

وێزارەتی پەرۆمەردە

بەرپێوەبەرایی گشتی پرۆگرام و چاپەمەنیەکان

زمان و ئەدەبی کوردی

پۆلی دوازدەهەمی ئامادەیی

سەرپەرشتى زانستى چاپ: سادق ئەحمەد روستاىى

سەرپەرشتى ھونەرى چاپ : عوسمان پىرداود كواز

ئارى محسن احمد

نەخشەسازى بەرگ و ناومرۆك و جىبەجىگىردى بىزارى ھونەرى: ئارى محسن احمد

تايپ : ئالان كریم مولود

پیشہ کی

وہزارہتی پەروردهی حکومتی هه‌ریمی کوردستان لیژنه‌یه‌کی هاوبه‌شی پیکه‌ینا بۆ پید‌اچوونه‌وه‌و پەرەپیدانی به‌شه‌کانی پێزمان و ئه‌ده‌ب و پەرەوانبێژی له‌ پەرته‌وکی زمان و ئه‌ده‌بی کوردی پۆلی دوانزه‌هه‌می ئاماده‌یی، لیژنه‌که‌مان د‌ل‌سۆزانه‌ کاره‌کانی خۆی ده‌ست پیکردو له‌ ماوه‌ی دیاریکراودا کۆتایی پیه‌یناو ئه‌و ئه‌رکه‌ی پێی سپێردرا بوو جیه‌جیه‌ کرد.

ئهم پەرته‌وکه‌ی له‌به‌ر ده‌ستدایه‌ به‌ری ئه‌و پهنجه‌یه‌، بۆیه‌ داواکارین له‌ مامۆستا به‌پێژه‌کانی بابته‌ی زمان و ئه‌ده‌بی کوردی پۆلی دوانزه‌هه‌می ئاماده‌یی که‌ به‌ وردی و به‌پێی پلانیکی داریژراو پەرته‌وکه‌که‌ ب‌ل‌ینه‌وه‌و قوتابییان و خویندکارانیش له‌ به‌هره‌کانی خۆیان ب‌ی‌ به‌ش نه‌که‌ن و له‌و شوێنانه‌ی که‌ پێویستییان به‌ پاقه‌کردن و پوونکردنه‌وه‌ی زیاتر هه‌یه‌ درێغی نه‌که‌ن و ئه‌سپی خۆیان له‌م مه‌یدانه‌دا تاوبده‌ن.

هه‌روه‌ها ئه‌وه‌شمان پ‌خ‌خ‌وشه‌ ب‌ل‌ین که‌ له‌ به‌شی ئه‌ده‌ب و نمونه‌ی ئه‌ده‌بدا ئه‌و بره‌ی له‌به‌ر ده‌کریت ده‌ستنیشانکراوه‌و ده‌بی هه‌موو لایه‌ک پابه‌ند بن پێی بۆ ئه‌وه‌ی له‌سه‌رتاسه‌ری قوتابخانه‌کانی هه‌ریما له‌به‌رکردنه‌که‌ وه‌کو یه‌ک ب‌یت.

له‌ دوايشدا داوا له‌ مامۆستایانی پسپۆرو شاره‌زا له‌ه‌واری زمان و ئه‌ده‌بی کوردی ده‌که‌ین که‌ به‌چاوی پهنه‌گرێکی بنیاتنه‌ره‌وه‌ سه‌یری ناوه‌رۆکی پەرته‌وکه‌که‌ بکه‌ن و له‌هه‌ر کۆیه‌کدا که‌م و کورپیه‌کیان به‌رچاوکه‌وت، به‌هۆی پەرورده‌کانیان‌ه‌وه‌ ئاگاداری به‌پێوه‌به‌رایه‌تی گشتی پرۆگرام و چاپه‌مه‌نیه‌کان له‌ وه‌زاره‌تی پەرورده‌ بکه‌ن بۆ ئه‌وه‌ی له‌ چاپه‌کانی داها‌توودا راوب‌چوونه‌کانیان به‌هه‌ند هه‌لب‌گیرین.

خوا‌ی گه‌وره‌ پشتیوانی هه‌مووان ب‌یت.

لیژنه

٢٠١٠/١٢/٢٦

بهشی ریزمان

لیژنه‌ی پیداپوونه‌وه‌ی زانستی

د. فهره‌یدوون عه‌بدول به‌رزنجی	د. مصطفی محمد زنگه‌نه
عبدالرحمن رشید أحمد	عطا حمه‌صالح امین
أحمد محمود محمد	عبدالستار فتاح
محمد احمد محمد	ناظم حسن أحمد
سابق ئه‌حمه‌د پوستایی	محسن احمد کریم
فاروق نورالدین ئاغۆک	هوشیار درویش نامق
طه یاسین طه	سامان نوری عزیز
تافگه فاتح کریم	

ژماره لاپهړه	ناوهرؤکی بابتهکانی بهشی ریزمان	ژ
۷	(کار به پی ی ناوهرؤک چوار شیوازی مهیه) ۱- شیوازی ریژهی راگه یانندن	۱
۱۳	۲- شیوازی ریژهی دانانی	۲
۱۸	ریژهی کار	۳
۲۶	۳- شیوازی ریژهی داخوازی	۴
۳۰	۴- شیوازی مهرجی (رستهی ئاویتتهی مهرج)	۵
۳۶	کاری چاوگی (بوون)	۶
۴۳	نهرکی (ه) له ریزمانی کوریدیا	۷
۴۷	نهرکی جیناوه کهسییه لکاوهکان یه کهم: وهکو بکه ر	۸
۵۳	دووه م: وهکو بهرکار	۹
۵۹	سییه م: وهکو تهواوکه ری به یاریده	۱۰
۶۶	هاوه ئناو له پووی بنچینهی وشهکانیه وه (رؤنان) هوه	۱۱
۷۴	چورهکانی هاوه لکار له پووی پیکهاتنیانه وه (رؤنان) هوه	۱۲
۷۹	راده	۱۳
۸۴	دیارخه رکانی ناو: یه کهم: نهرکی ناو له رسته دا وهکو دیارخه ری ناو	۱۴
۹۰	دووه م: نهرکی هاوه ئناو له رسته دا وهکو دیارخه ری ناو	۱۵
۹۷	سییه م: نهرکی جیناوی کهسی سه ره خق له رسته دا وهکو دیارخه ری ناو	۱۶
۱۰۱	چوارهم: نهرکی جیناوی کهسی لکاو له رسته دا وهکو دیارخه ری ناو	۱۷
۱۰۶	سه رچاوه کان	۱۸

کار به پیی ناوهرۆک چوار شیوازی^(۱) ههیه

۱- شیوازی ریژهی راگه یاندن

- ۱- کاره که ی تۆمان دواخست.
- ۲- هاوکار قه له مه که ی به خشیوه.
- ۳- هه موو بۆ بینینی پیشانگا که هاتبوون.
- ۴- که ئه وان هاتن بۆ مالی ئیمه، برا که م ده رگا که ی بۆیه ده کرد.
- ۵- دۆخی ئافره تی کورد خاسیه ته کانی گه لی کورد دهنوینیت.
- ۶- خانووه که تان نه فروشرا.
- ۷- پاسپارده که به ئه وان جیبه جی ناکریت.

له م پستانه ی سه ره وه دا (دواخست، به خشیوه، هاتبوو، هات، بۆیه ده کرد، دهنوینیت، نه فروشرا، جیبه جی ناکریت) هه موویان و اتا کانیان هه والیک راده گه یین ده رده خه ن له ده میکدا، له هه موو ئه م ریژانه دا له وه به گومان نین، که واتای کاره که گه یشتوو ته ئه نجام، و اتا پروویان داوه یان پوو ده دن یان پووناده ن، ئه م جوړه ریژانه که بۆ چه مکی گه یاندنی هه والیک به کار ده هیئرین، شیوازی ریژه ی راگه یاندنی کارن.

ئهو ریژانه ی (کار) که له شیوازی راگه یاندندا به کار ده هیئرین ئه مانه ن:

یه که م: ریژه ی پابردوی نزیکه راگه یاندن:

ئه م ریژه یه له چاوگه کان، به لابردنی (ن) نوونی چاوگ له چاوگه که دروسته کریت، وه ک کاری (دواخست)، که له پسته ی یه که مدا نیشاندراوه.

(۱) شیوازی / اسلوب

دووه م: پيژهي پابردووي تهواوي راگه ياندن:

پيژهي پابردووي نزيكي راگه ياندن له گهل نيشانه ي پابردووي تهواوي راگه ياندن (وه، ووه)^(۱) دروست دهكريت، وهك كاري (بهخشيوه) كه له پرستهي دووه مدا نيشاندراره.

سييه م: پيژهي پابردووي دووري راگه ياندن:

پيژهي پابردووي نزيكي راگه ياندن له گهل نيشانه ي پابردووي دووري راگه ياندن (بوو) دروست دهكريت. وهك كاري (هاتبوو)، كه له پرستهي سييه مدا نيشاندراره.

چواره م: پيژهي پابردووي بهردهوامي راگه ياندن:

پيژهي پابردووي نزيكي راگه ياندن، نيشانه ي (ده) دهخريته بهردهمي بو دروستكردني پيژهي كه نه گهر كاره كه ساده بوو، به لام له كاري داپژاو و ليكدراو نيشانه ي (ده) دهخريته دواي بهشي يه كه م، وهك كاري (بويه ده كرد)، كه له پرستهي چواره مدا نيشاندراره.

(۱) له پيژهي پابردووي تهواوي راگه ياندن (وه) بو ټه و كارانه به كار ديت كه قه ده كانيان كوټايي به پيتي (د، ت) هاتووه، نيشانه ي (وه) بو قه دي ټه و كارانه به كار ديت كه كوټايان ديت به بزوينه كانی (ا، ی، وو).

پینجهم: پیژهی رانه بردووی راگه یاندن:

رهگی کار، نیشانهی پیژهی رانه بردووی راگه یاندن (ده)^(۱) دهخریته بهردهمی
رهگی کاره که نهگه ر ساده بیته بهلام نهگه ر داپیژاو بوو یان لیکدراو
نیشانهی (ده) دهخریته دواي بهشی یه که می کار ئینجا جیناوه که سییه
لکاوه کان ده نووسرین، که نه مانه ن:

(م ، ین ، یت ، ن ، (ات ، یت) ، ن).

ده + رهگی کار + جیناوی که سیی لکاوه ک کاری (ده نوینیت) که له
رستهی پینجه مدا نیشاندراوه.

ههروه ها ده بیته ئاماژه به وه بکریته که له شیوازی پیژهی راگه یاندن:

۱- کاری بکه ر نادیار به کار ده هیئریته.

۲- له پیژهی کاری رابردووی ته وای راگه یاندن، نهگه ر کاری نزیکه
راگه یاندن کوئایی به پاشگری (هوه) هاتبوو، نه و ناوبه ندی (ت) دهخریته
نیوان نیشانهی رابردووی ته وای و پاشگره که وه:

خوینده وه ← خویند + وه + ت + وه

دۆزییه وه ← دۆزیه + وه + ت + وه

۳- پیژهکانی شیوازی راگه یاندن له شیوهی (نه ری) وه ده کرین به نه ری:

ئ- هه موو پیژهکانی رابردووی راگه یاندن به کاری بکه ر دیار و بکه ر

نادیاره وه به ئامرازی (نه) نه ری ده کریته، وه ک: بوو ← نه بوو

فرۆشرا ← نه فرۆشرا

وه رگرت ← وه رنه گرت

(۱) له هه ندیک دیالیکتی کوردی له جیاتی نیشانهی (ده) نیشانهی (نه) به کار دیته.

ب- پېژنې پانه بر دووی راگه یانندن به کاری بکەر دیار و نادیاره وه به ئامرازی
(نا) نه ری ده کریت، له شوینی نیشانه ی (ده) داده نریت وهك:

ده بیټ ← نابیت

ئاوه دان ده که نه وه ← ئاوه دان نا که نه وه

ده نووسری ← نانووسری

به کورتی:

هه ندی پېژنې کار بو خه به ردان راسته وخو له کار و حالئ که سیك یان شتیك
به کار ده هیئریت و گومان له وه دانیه، که کاره که گه یشتو وه ته نه نجام یان
نه گه یشتو وه، به م پېژانه ی کار ده گوتریت (شیوازی راگه یانندن).

پاهینان (۱)

له م پستانه ی خواره وده دا کاره کان دهر بهینه. بزانه سهر به چ پیژده یه کن له

شیوای پگاهه یاندندا؟

۱- باخه وانه که باخه که باش خزمه ت ده کات.

۲- ته ناما من خواندبوو.

۳- ئه وان گه یشتنه هه ولیر.

۴- دیوانه کانی چاپکردوو.

۵- کوردستان ئاوه دان کراوه ته وه.

۶- باخچه که یان ئاو ده دا.

۷- له سهیرانه که به جیما.

پاهینان (۲)

له م چاوگانه (پامالین، خولانه وه، نازادکردن)

پیژده ی پابردووی ته واو، پیژده ی پابردووی به رده وامی پگاهه یاندن دروست بکه:

پاهینان (۳)

ئه م کارانه به شیوه ی نه ری له پسته دا به کار بهینه:

(خواست، دهر باز کردوو، جولایه وه، نووسیوو، داده خات).

پاهینان (۴)

ئەم پستانە شیبکەوہ:

- ۱- شقان ل بن کە پریؑ نقستیہ^(۱).
- ۲- شاناز پایەخەکە ی چنی.
- ۳- پاسپاردە کە یان بۆ ئەوان ناردبوو.
- ۴- گوندەکان ئاوەدان دەکرینەوہ.

پاهینان (۵)

لە پستە ی (هۆنراوەکانیان لەبەرکرد، ئینجا چوون بۆ قوتابخانە)

- ۱- هەردوو کار لە چ ریژە یە کدان؟
- ۲- لە کاری (لەبەرکرد) ریژە ی رابردووی تەواوی راگە یانندن دروست بکە و لە پستە ی تر بە کاری بهینە.
- ۳- لە هەردوو کار ریژە ی رابردووی بەر دەوامی راگە یانندن دروست بکە و پستە کە بنووسەوہ.
- ۴- لە هەردوو کار، ریژە ی رانە بردووی راگە یانندن دروست بکە و پستە کە بنووسەوہ.
- ۵- وشە ی (هۆنراوەکان) شی بکەوہ.

(۱) لە شیوازی کرمانجی ژوورودا لە جیاتنی نیشانە ی (وہ) نیشانە ی (یە) لە رابردووی تەواوی

راگە یانندن بە کار دیت، وەك: **هیناوه** ← **هینایە** **چاندووه** ← **چاندیہ**

* **هەروەها** لە هەندێ ناوچە ی کرمانجی ژووروو بە م شیوە یە ش دروست دەکریت:

(**یا** + رابردووی نزیک ی راگە یانندن + **ی**) وەك: **یا هینا** + **ی** = **یاهینای**

(**یی** + رابردووی نزیک ی راگە یانندن + **ی**) وەك: **یی** + **چاند** + **ی** = **یێ چاندی**

۲- شىۋازى پىژەى دانانى

۱-

- ۱- برىا بۆ ئاھەنگەكە چووبان.
- ۲- پەنگە لە ژوورەكەدا خەوتىيىتن.
- ۳- كاشكى چوو بوو بام و گلەيىم نەھىئابايە سەرخۆم.

۲-

- ۱- برىا نانەكەت خواردبا.
- ۲- لەوانەيە خانووەكەيان كرىيىت
- ۳- دەبوو بارەكەتان ئامادەكردبا پاشان چووبان بۆ ھەولير.
- ۴- خۆزگە كەپرەكەى دروستكردبويا.
- ۵- خۆزى من خانييەك ئاڧا كريا.

۳-

- ۱- دەبىت مندالەكانمان جوان پەرورەدە بكەين.
 - ۲- دەمەويىت لە تاقىكردنەوكاندا سەرىكەويىت.
- ئەگەر بپوانينە ئەو كارانەى كە لەو پستانەى سەرەوودا ھەن دەبينين،
پىژەى ئەم كارانە وەك پىژەكانى كارى راگەيانندن پاستەوخۆ ئەنجامى
ھەوالىك كە دەدرىتە پال كەسيك يان شتيك نادەن بە دەستەو، بەلكو
لەشىۋەى (گومان، مەبەست، ئارەزوو، ئاوات.....) ھ.

لەگەل پىژەكانى شىۋازى دانانيدا ھەندىك كارى يارىدەدەر و ھەندىك وشە
بەكاردين: (دەبىت، دەبوو، دەبووايە، برىا، خۆزگە، پەنگە...) كە ھەوالەكە

دەدەن بە دەستەو، گومان لە بە ئەنجام گەیاندنی کارەکه هەیە. لەکاتی
گۆڕینی پستە ی دانانی (ئینشائی) بۆ شیوازی پاگە یاندن (ئیخباری) یان
داخوازی ئەم کار و وشانە لادەبرین و پێچەوانەش پاستە.

۱- ئەگەر کاری پستەکانی بەشی (ئ) وەرگیرین، که ئەمانەن (چووبان،
خەوتبیتن، چووبووبام) هەموویان تینەپەرن، لەبەر ئەوە جیناوه
لکاوهکانی بکەر چوونەتە کۆتایی کارەکه.

۲- ئەگەر کاری پستەکانی بەشی (ب) وەرگیرین، که ئەمانەن (خواردبا،
کریبیت، ئامادە کردبا، دروستکردبووبا، ئاڤاکریا) هەموویان تینەپەرن،
لەبەر ئەوە جیناوی لکاوی بکەر دەکەوێتە دوا (بەرکار) لە کرمانجی
ژووڕو نەبیت که جیناوی لکاو بەکارنایەت تەنیا هەر جیناوی کەسی
سەرەخۆ بەکار دەهێنین وەکو لە نموونە ی (ه) ی لقی (ب) دا.

۳- ئەگەر کارەکانی بەشی (پ) وەرگیرین، که ئەمانەن (پەرۆردە بکەین،
سەر بکەویت) که بۆ دەمی پانەبردوو بەکارهاتوون، لەبەر ئەوە جیناوه
لکاوهکانی بکەر چوونەتە کۆتایی کارەکه.

دروستکردنی ریژه‌کانی شیوازی دانانی به م شیوانه‌ی لای خواره‌وه ده‌بیټ:

١- ریژه‌ی رابردووی نژیکی دانانی:

ریژه‌ی رابردووی نژیکی راگه‌یاندن^(۱) + با

که‌وتبا هینابا وەرگرتبا ئاماده‌کردبا

ب- ریژه‌ی رابردووی ته‌واوی دانانی:

ریژه‌ی رابردووی نژیکی راگه‌یاندن + بیټ.

که‌وت + بیټ = که‌وتبیټ.

هینا + بیټ = هینابیټ.

هه‌لبرارد + بیټ = هه‌لبراردبیټ.

یارمه‌تی دا + بیټ = یارمه‌تی دابیټ.

پ- ریژه‌ی رابردووی دووری دانانی:

ریژه‌ی رابردووی دووری راگه‌یاندن + با

هینابووبا . که‌وتبووبا- وەرگرتبووبا - ئاماده‌کردبووبا...

ت- ریژه‌ی پانه‌بردووی دانانی:

ب + په‌گی کار + جیناوی که‌سی لکاو

بنووسم - بچیټ - بخوین - په‌روه‌ده بکه‌ین - سه‌ریکه‌ویت^(۲).

لیږه‌دا ئاماژه به‌وه ده‌که‌ین که (با، بیټ، بووبا، ب) نیشانه‌ن له شیوازی

دانانیدا، هه‌روه‌ها هه‌موو ریژه‌کانی شیوازی دانانی به ئامرازی (نه) نه‌ری

ده‌کریټ ته‌گه‌ر کاره‌که له ده‌می رابردوو بوو، ده‌که‌ویټه پیش کاره‌که.

(۱) ریژه‌ی رابردووی نژیکی راگه‌یاندن = قه‌دی چاووگ

(۲) ته‌گه‌ر کاره‌که داریژراو بوو یان لیکدراو بوو نیشانه‌ی (ب) ده‌چیټه دواي به‌شی

یه‌که‌می کاره‌که. هه‌روه‌ها ده‌گونجیټ ده‌رنه‌که‌ویټ.

به لām نه گهر له ده می پانه بردوی دانانی بوو، نامرازی (نه) شوینی نیشانه ی
(ب) ده گریته وه. وه کو:

هاتبا	_____	نه هاتبا
هینابیت	_____	نه هینابیت
هینابووبا	_____	نه هینابووبا
بنووسم	_____	نه نووسم

به کورتی:

نه و ریژه یی کاره که راسته وخو نه نجامی نه وه هوالهی که دهیداته پال که سیک
یان شتیک نایدات به دهسته وه، به لکو نه شیوهی گومان، نارزوو، ناوات، یان
مه به ستدا. واتاکه ی دهرده که ویت.

* له کاره تیپه رهکان، شیوازی ریژه ی دانانی، کارهکان نه شیوهی (کاری بکه ری
نادیار) یش دروست ده بیت، بو نمونه:

خوزگه نامه که نو سرا با.

رهنگه نامه که بنوسریت.

پاهينان (۱)

ريژه و شيوازي کاره کاني ئەم پستانه دياربخه؟

۱- سا خوايه ههلبکه ي کزه ي شه مائي

هه راي زهنگي غه م له دل بمالي.

۲- کاشکي ديتبام و کتبيبه که م لي وه رگرتبا.

۳- ئەگەر چووبايين، پييان ده زاني.

۴- پهنگه زوو هاتبيتن و زوو رويشتبيتن.

۵- ئەگەر بجيته سهر سيروان وشکي ده کات.

۶- بریا کوردستان زياتر پيشکه وتبا.

پاهينان (۲)

له پسته ي (دهبيت ژينگه بپاريزين).

۱- (دهبيت) چ جوړه کاريکه ؟ چي دهگه يه نيته؟

۲- (بپاريزين) له چ جوړه ريژه يه کدايه ؟ چون دروستکراوه ؟

۳- له کاري (بپاريزين) ريژه ي رابردووي نزيکي داناني دروستبکه ؟

۴- کاري (بپاريزين) بده پال جيئاوه لکاوه کاني دووه مي تاک و سي يه مي کو.

۵- شيوازي پسته که بگوړه بو شيوازي راگه ياندين.

پاهينان (۳)

ئەم کارانه سهر به چ ريژه يه کن له شيوازي دانانيدا:

(نه پاراستبا، هاتبا، گه يانديبويا، ئاگادار کردبيته وه، بخوازيته).

پاهينان (۴)

ئەم پستانه ي خواره وه شيبکه وه:

۱- خوژگه باران باريبا.

۲- دهبيت کورد پيش بکه ويته.

پښتو ژبه کار

۱- د

که وټووم	که وټم	که وټووم	که وټم
که وټووین	که وټین	که وټووینه	که وټینه
که وټوویت	که وټیت	که وټوویته	که وټیت
که وټوون	که وټن	که وټوونه	که وټن
که وټوو	که وټ	که وټووه	که وټ
که وټوون	که وټن	که وټوونه ^(۱)	که وټن

۲- د

(۴)	(۳)	(۲)	(۱)
خویندبووم	دهم خویند	خویندووم	خویندم
خویندبوومان	دهمان خویند	خویندوومانه	خویندمان
خویندبووت	دهت خویند	خویندووته	خویندت
خویندبووتان	دهتان خویند	خویندووتانه	خویندتان
خویندبووی	دهی خویند	خویندوویه (یه تی)	خویندی
خویندبوویان	دهیان خویند	خویندوویانه	خویندیان

(۱) هندی جار له شیوه زاری سلیماني له کاتي ټاکاقتندا ده وټریت (که وټووم - که وټووین)
(که وټوویت، که وټوون) (که وټووه - که وټوون) ه.

پ-

دەخۆم ^(۱)	دەچم
دەخۆين	دەچين
دەخۆيت	دەچيت
دەخۆن	دەچن
دەخوات	دەچيٲت
دەخۆن	دەچن

ئەگەر بېروانىنە ئەو وشانەى سەرەوە، لە شىۋە^(۲) و ناوہ پۆکیان^(۳) بکۆلینەوہ دەبينين:

(۱) لە کرمانجى ژووروڊا نيشانەى (دە) يان دەبى بە (د) بۆ کاتى ئىستا يان (دى) بۆ کاتى داھاتوو وەك دچم، دى چم.
(۲) شىۋە: شکل
(۳) ناوہ پۆک: محتوى.

- ۱- هه موویان کارن و کارێک نیشانده دەن، کاره که بهردهمیك له ده مه کان
که وتوو (پابردوو یان رانه بردوو) دراوه ته پال که سیک، که سه که تاک
یان کۆیه له ده وری بکهردا.
- ۲- ئه و کارانه له شیوه دا له یه ک جیان و هه ریه که یان واتایه ک ده به خشییت.
- ۳- ئه و ده م و که سانه ی، که له گهردان کردندا دراونه ته پال هه ریه کیکیان
بووه ته هۆی گۆرینی شیوه یان، بۆیه به هه ریه کیک له و شیوانه
ده گوتریت (پێژه ی کار)^(۱).
- ئ- کاری پابردوو تینه په ر، به هاوکاری کۆمه له جیناوی لکاوی
(م ، ین - یت، ن - Ø ، ن) ده بییت.

(۱) پێژه: صیغه: مه به ست له رێژه گهردانکردنی کاره (تصريف الفعل).

ئەگەر كار پابردووی تېنەپەر بوو، ئەوا جیناوه لكاوهكان لە كۆتایی داپشتنی
كارهكهدا دەبن، لە هەموو دەمهكانی پابردوودا جگه لە پابردووی تەواو نەبێت
وهك: لە نموونهكانی بەشی (ئ) نیشاندراون.

ب- كاری پابردووی تێپەر بە هاوكاری كۆمهله جیناوی لكاوی (م. مان –
ت. تان – ی. یان) دەبێت^(١).

١- ئەگەر كار لە دەمی پابردووی نزیکي پاگهیانندا بوو^(٢)، ئەوا جیناوه
لكاوهكان لە كۆتایی داپشتنی كارهكهدا دەبن، وهك لە نموونهكانی بەشی
(ب) ریزی (١) نیشاندراون.

٢- ئەگەر كار لە دەمی پابردووی تەواوی پاگهیانندا بوو، ئەوا جیناوه
لكاوهكان، نیشانهی پابردووی تەواو (وه) كههت دهكهن و دهچنه نیوان
نیشانهی پابردووی تەواوهوه، وهك لە نموونهكانی بەشی (ب) ریزی
(٢) نیشاندراون.

(١) ئەم جیناوه لكاوانه (مان، تان، یان) بهم شیوانه دروستكراون

مان = (م + ان).

تان = (ت + ان).

یان = (ی + ان).

(٢) ئەگەر كار پاشگری (هوه)ی پێوهبوو، ئەوا جیناوی لكاوی پێژهی كار، دهچیتته پیش
پاشگرهكه.

۳- نه‌گەر کار له ده‌می پابردووی به‌رده‌وامی راگه‌یاندندا بوو، نه‌وا جیناوه لکاوه‌کان ده‌چنه دوا‌ی نیشانه‌ی (ده‌ی پابردووی به‌رده‌وامه‌وه، وه‌ک له نمونه‌کانی به‌شی (ب) پیزی (۳) نیشاندراون.

۴- نه‌گەر کار له ده‌می پابردووی دووری راگه‌یاندندا بوو، نه‌وا جیناوه لکاوه‌کان ده‌چنه دوا‌ی نیشانه‌ی (بوو‌ی پابردووی دوور، وه‌ک له نمونه‌کانی به‌شی (ب) پیزی (۴) نیشاندراون.

پ- پێژیه‌ی کار له کاری پانه‌بردو (راگه‌یاندن، دانانی) به‌هۆی جیناوی لکاوی کۆمه‌له‌ی (۳) دیت‌ه‌دی، کاری پانه‌بردووی (تیی‌ه‌پ و تینه‌په‌پ) به‌ هاوکاری کۆمه‌له‌ جیناوی لکاوی (م . ین - یت . ن - ات - یت). (ن) ده‌بی‌ت.

نه‌گەر کاره‌که پانه‌بردووی (تیی‌ه‌پ و تینه‌په‌پ) بوو، نه‌وا جیناوه لکاوه‌کان ده‌چنه کۆتایی په‌گی کاره‌که وه‌ک له نمونه‌کانی به‌شی (ج) نیشاندراون.

تییینی:

نه‌گەر کاره پابردووه تییه‌په‌که ساده بوو، نه‌شیوه‌ی نه‌ریدا بوو، نه‌هه‌موو ده‌مه‌کانی پابردوودا، جیناوه لکاوه‌کان ده‌چنه دوا‌ی نامرازی (نه‌ری)، به‌لام نه‌گەر دا‌پێژراو یان لیک‌دراو بوو، جیناوه لکاوه‌کان ده‌چنه دوا‌ی به‌شی یه‌که‌می کاره‌که.

<u>کھس</u>	<u>تاک</u>	<u>کۆ</u>
یہ کہم	ناردم	ناردمان
دووہم	ناردت	ناردتان
سییہم	ناردی	ناردیان

<u>کھس</u>	<u>تاک</u>	<u>کۆ</u>
یہ کہم	خہوتم	خہوتین
دووہم	خہوتیت	خہوتن
سییہم	خہوت	خہوتن

<u>کھس</u>	<u>تاک</u>	<u>کۆ</u>
یہ کہم	دہچم	دہچین
دووہم	دہچیت	دہچن
سییہم	دہچیّت	دہچن

<u>کھس</u>	<u>تاک</u>	<u>کۆ</u>
یہ کہم	دہنوسم	دہنوسین
دووہم	دہنوسیت	دہنوسن
سییہم	دہنوسیّت	دہنوسن

* له کرمانجی ژووروو له جیاتی جیناوی لکاوہکانی (م، ت، ی، مان ... هتد) له گهڵ کاری پابردووی تیپه پدا جیناوه کهسیه جوداگانی (من، ته، (وی، وێ)، مه، وه، وان) به کارده هینریت. وهک من چاند، وی چاند ... هتد.

<u>کھس</u>	<u>تاک</u>	<u>کۆ</u>
۱	وہردہ گرم	وہردہ گرین
۲	وہردہ گریت	وہردہ گرن
۳	وہردہ گریت	وہردہ گرن
۱	بانگ دہکھم	بانگ دہکھین
۲	بانگ دہکھیت	بانگ دہکھن
۳	بانگ دہکات	بانگ دہکھن

بہ کورتی:

پیویستہ بوتری (ریژہی کار) نہوشیوہیہیہ کہ کار بہ پیی دہم و کہس و ژمارہی کہس نہ گہردان کردندا دہردہکھویت، کاریش شہش ریژہی ہہیہ.

پاهينان (۱)

کار به پيی دهم و کس چند ريژه وهرده گرييت؟

لهم کارانه دا (به ست ، چووبا) نيشانی بده؟

پاهينان (۲)

۱- له چ کاتيکدا جيئاوی که سبي لکاوی ريژهی کار ده که ويته نيوان نه م

نيشانه يه (وه)؟ به نمونه وه پوونی بکه وه.

۲- نه م جيئاوه لکاوانه (م - ين، يت - ن، (ات - يت).ن) چ کاتيک به کاردين

بو ريژهی کار؟ به نمونه وه پوونی بکه وه.

پاهينان (۳)

۱- جيئاوی که سبي لکاوی ريژهی کار به پيی کس و ژماره ده که ويته چ

شوينيکی نه و کارانه (ده پشت، ده هات)، بوچی؟

۲- کاتيک کاری تيپه پ به کار هات، جيئاوی لکاوی ريژهی کار ده چيته

کوٹايی به شى يه که می کاره که، نه م له چ ده ميکی کاری پابردو

داهه يه؟ پوونی بکه وه.

۳- نایا ده گونجيت جيئاوی لکاوی ريژهی کار بجيته دواي ئامرازی نه ری؟

که ی نه وه ده بيت؟ به نمونه وه پوونی بکه وه.

پاهينان (۴)

لهم کارانه ی خواره وه دا ريژهی پابردوی ته وای پاگه ياندن و دانانی

دروستبکه، ئینجا بيانده پال جيئاوه که سبيه لکاوه کان

(چاپکرده وه، پيداچووه وه).

۳- شىۋازى رېژەى داخۋازى

/۱

(ن)

(ب)

لىكۆلىنەۋەكە بنووسە . لىكۆلىنەۋەكە مەنووسە .
كتىبەكە ھەلبىگرە . كتىبەكە ھەلمەگرە .
لەگەل فرۇشيارەكە پىك بىكەۋە . لەگەل فرۇشيارەكە پىك مەكەۋە .

/۲

گۆقارەكە بىكىن . گۆقارەكە مەكىن .
لە ژوورەۋە دابنىشەن . لە ژوورەۋە دامەنىشەن .
شانۆگەرىيەكە پىشكەش بىكەن . شانۆگەرىيەكە پىشكەش مەكەن .

/۳

نانەكەت بخۆ . نانەكەت مەخۆ .
پىنووسەكەت دابنى . پىنووسەكەت دامەنى .
مندالەكە بانگ بىكە . مندالەكە بانگ مەكە .

رېژەى داخۋازى، فەرمان و داۋا و ورياكردنەۋەيە بۆ بەجىھىنان يان
بەجىنەھىنانى كارىك، لە لايەن كەسى دوۋەمى تاك، يان كەسى دوۋەمى كۆ .
ئەم رېژەيە نىشانە و پىكھاتنى تايىبەتى خۆى ھەيە، كەرەستەى پىكھاتنى
برىتيە لە، رەگى كاتى رانەبردوۋى كار و نىشانەى (ب) لە پىشەيەۋە و
جىناۋى كەسى لكاو لەدوايەۋە دەبىت، (ە) بۆ كەسى دوۋەمى تاك و (ن) بۆ
كەسى دوۋەمى كۆ بەكاردىت .

ئەگەر سەرنج بەدەينە پېژنەي ئەو كارانەي لە پېزى ژمارە (۱) بەشى (ئ) نیشان دراون (بنووسە - ھەلڭرە - پېك بکەو) دەبينين داوا لە کەسى دووھى تاك دەکریت، کە کارپک بە ئەنجام بگەيەنیت، بەلام لە پستەکانى بەشى (ب) (مەنووسە - ھەلمەگرە - پېك مەکەو) داوا لە کەسى دووھى تاك بکریت بۆ نەکردنى کارپک کە بەھۆى نیشانەي (مە) ھو نەري کراو.

ھەرودھا ئەگەر سەرنج بەدەينە پېژنەي ئەو كارانەي کە لە پېزى ژمارە (۲) بەشى (ئ) نیشان دراون، کە بریتين لە (بکرن - دابنیشن - پېشکەش بکەن) داوا لە کەسى دووھى کۆ دەکریت بۆ کردنى کارپک، ھەرودھا پستەکانى بەشى (ب) (مەکرن - دامەنیشن - پېشکەش مەکەن) داوا لە کەسى دووھى کۆ دەکریت بۆ نەکردنى کارپک، کە بەھۆى نیشانەي (مە) نەري کراو.

ھەرودھا ئەو كارانەي پەگى کاريان کۆتايى بە پیتی (نەبزوين) ھاتوو، ئەوا لە پېژنەي داخوازيڊا بەئاسانى جیناوى کەسى لكاو (ه) يان (ن) وەردەگریت وەکو لە پستەکانى ژمارە (۱، ۲) نیشان دراون، بەلام ئەگەر پەگى کارەکە کۆتايى بە پیتی (بزوين) ھاتبوو ئەوا جیناوى لكاوى (ه) کەسى دووھى تاك دەرناکەویت، چونکە لە زمانى کوردیدا دوو بزوين بەدواي يەکدا نايەن، بەلام جیناوى لكاوى کەسى دووھى کۆ دەرناکەویت، وەکو لە پستەکانى پېزى ژمارە (۳) دا لەبارى (ئەري و نەري) دا نیشان دراون.

* کارى (ھات) پەگەکەي (ھى) يە، بۆ سووک کردنیش ھەندى جار دەبیتە (ئ) کارە داخوازييەکەش دەبیتە (بى) ، بېن ، لێرەدا (ه) دەرناکەویت لە کەسى دووھى تاکدا بەلام ئەم کارە شیۆھى ترى ھەيە، وەك (وەرە - وەرن) تەنيا جیناوەکان بەپي دەستوورە گشتيیەکەي داخوازين دەنا نە (وەر) پەگى (ھاتن) ه، نە (ب) دەرکەوتوو.

شایانی باسه ئەگەر کارەکه لەپرووی دارشتنەوه (داریژراو) یان (لێکدراو) بیّت، لەکاتی ئاخاوتن و وتندا بەزۆری (ب) دەرناکەوێت، بەلام چاکتر وایە لەکاتی نووسیندا بنووسرێت، وەک:

وەربگرە - وەرگرە.

سەربخە - سەرخە.

فریابکەوه - فریابکەوه

بەکورتی:

پێژەیی داخواری، ئەو پێژەییە که قسەکەر بەشیوەی داوا و فەرمان، داوا لە کەسی دووهمی تاک، یان دووهمی کۆ دەکات بۆ بەجیهێنان یان بەجی نەهێنانی کاریک. بۆ دارشتنی کاری داخواری، رەگی کاری رانه‌بردوو وەردەگیری و نیشانهی (ب) لە پیشییه‌وه دادەنرێت و جیناوی کەسی لکاو (ه) بۆ کەسی دووهمی تاک و (ن) بۆ کەسی دووهمی کۆ لە دواوه پێوه دەلکینرێت.^(١)

ه: جیناوی لکاو بۆ کەسی دووهمی تاک
 ب + رەگی کار +
 ن: جیناوی لکاو بۆ کەسی دووهمی کۆ.

<u>پێژەیی داخواری</u>	<u>رەگ</u>	<u>رانه‌بردوو</u>
بفروشه، بفروشن	فروش	دەفروشیّت
دابگره، دابگرن	داگر	دادەگرم

(١) - کارەهەیه لە دەستور لادەدات بەتایبەتی که دەدرێتە پال کەسی دووهمی تاک وەک (بچۆ) (وەرە) (هەرە) ئەگەر کارەکه کۆتایی بە پاشگری (هوه) هاتبوو، ئەوا لە پێژەیی داخواریدا لەپال کەسی دووهمی تاک پیتی (ر) دەکەوێتە نێوانیانەوه، وەک (بخوێنەرەوه، بهێنەرەوه...) **ب-** ئەگەر کۆتایی رەگی کارەکه پیتیکی (بزۆین) بوو، ئەوا دیسان پیتی (ر) دەکەوێتە نێوان کۆتایی رەگی کارەکه و پاشگرەکەوه، وەک (بکەرەوه، بخۆرەوه.....) **پ-** جیناوی لکاو (ه-ن) لەکاری داخواری (تیپەر- تێنەپەر) ی (ساده - داپژاو - لێکدراو) دەبن بە بکەر و دەچنە کۆتایی رەگی کارەکه.

پاهینان (۱)

له م پستانه ی خواره وده دا ئه و کارانه ی که بۆ شیوازی داخوازی به کارهاتوون دهریان بهینه:

- ۱- دلسۆزی گه لی کورد ببه.
- ۲- په رله مانی کوردستان بپاریزن.
- ۳- له هه موو هه وریک باران ناباریت.
- ۴- وهک ههنگ بگه پری گورانی بلی
- لاده جار جار بۆ به ریپی گولی.
- ۵- وینه که مه شیوینه.

پاهینان (۲)

له پریژه ی داخوازیدا (ه) چیه؟ که ی دهرده که ویت؟
که ی دهرناکه ویت، وه لامه کانت به نمونه وه بسه لمینه.

پاهینان (۳)

- ئه م پستانه ی خواره وه شیبکه وه:
- ۱- گوڤاره کان چاپ بکه ن.
 - ۲- په خشانه که بخوینه ره وه.
 - ۳- به خوشی بژی.

پاهینان (۴)

- له پسته ی (پروژه که ته واوبکه).
- ۱- کوا بکه ری ئه م پسته یه؟
 - ۲- ئایا ده توانیت نیشانه ی (ب) له کاره که به کارنه هینیت؟ چۆن؟
 - ۳- وشه ی (پروژه که) شیبکه وه.
 - ۴- شیوازی پسته که بکه به شیوازی دانانی.

۴- شیوازی مهرجی

(پستهی ئاویتهی مهرج)

- ۱- نه گەر یه کبگرین، سهرده کهوین.
- ۲- ههتا پهنج نه کیشیت، گهنج نانوشیت.
- ۳- تانیکا دهستی رهش نه بیت، تاما دهقی خوش نابیت.
- ۴- که راپه رین به رپابوو، به ئامانج گه یشتین.
- ۵- که ی بایه خ به پیشه سازی بدریت، ولات پیش ده که ویت.
- ۶- نه گەر نه ورۆز هات، ئه م دی چینه سهیرانی.
- ۷- که ی چوویت بۆ په رتوو کخانه، گوڤاره که ببه وه.

نه گەر سه رنج بدهینه ئه و پرستانه ی سهره وه و چاوێک به پێژه ی کاره کان
بخشین، که تیایاندا به کاره یئراون، ده بینین هه ر ئه و کارانه ن که له شیوازی
راگه یاندن یا دانانی یا داخوازی به کاره یئراون، به لام مه به ست له م پرستانه دا
گوڤراوه، واته کاره کان بۆ مه به ستی بنجی خویان که (راگه یاندن، دانانی،
داخوازی) یه به کاره یئراون، به لکو بۆ مه به ستی مهرج به کاره یئراون.
ئینجا نه گەر سه یری پرسته کان بکه ین، ده بینین. له پرسته ی یه که مدا کاری
(یه ک بگرن) پێژه که ی رانه بردووی دانانییه، کاری (سهرده کهوین) پێژه که ی
رانه بردووی راگه یاندنه ئه مه له پووی پێژه وه، به لام له پووی ناوه رۆکه وه
هه ردووکیان له م شوینه یاندا بۆ مه به ستی مهرج به کاره یئراون.

واته پوودانی کاری (یه ک بگرن) مهرجه بۆ پوودانی کاری (سهرده کهوین).
له پرسته ی دووه مدا کاری (پهنج نه کیشیت) پێژه که ی رانه بردووی دانانییه،
کاری (گهنج نانوشیت) پێژه که ی رانه بردووی راگه یاندنه، ئه مه له پووی
پێژه وه به لام له پووی ناوه رۆکه وه هه ردووکیان له م شوینه یاندا بۆ مه به ستی

مەرج بەکارھێنراون. واتە پوودانی کاری پەنج نەکیشت مەرجە بۆ پوودانی کاری گەنج نانۆشییت.

لە پستە ی سییەمدا کاری (پەش نەبیت) پیژەکە ی پانەبردووی دانانییە، کاری (خۆش نابیت) پیژەکە ی پانەبردووی راگەیانندنە ئەمە لەپووی پیژەوہ بەلام لەپووی ناوہرۆکەوہ ھەردووکیان لەم شوینەیاندا بۆ مەبەستی مەرج بەکارھێنراون.

واتە پوودانی کاری (نەبیت) مەرجە بۆ پوودانی کاری (نابیت) بۆیە بەم شیوانە ی پیژە ی کار لە بەکارھێناندا دەگوتری شیوازی مەرج.

لە پستە ی چوارەمدا کاری (بەریابوو) پیژەکە ی پابردووی نزیک ی راگەیانندنە، کاری (گەیشت) پیژەکە ی پابردووی نزیک ی راگەیانندنە ئەمە لەپووی پیژەوہ بەلام لەپووی ناوہرۆکەوہ ھەردووکیان لەم شوینەیاندا بۆ مەبەستی مەرج بەکارھێنراون، بۆیە بەم شیوانە ی پیژە ی کار لە بەکارھێناندا دەگوتری شیوازی مەرج.

لە پستە ی پینجەمدا کاری (بایەخ بدریت) پیژەکە ی پانەبردووی دانانییە، کاری (پیشدەکەویت) پیژەکە ی پانەبردووی راگەیانندنە ئەمە لەپووی پیژەوہ بەلام لەپووی ناوہرۆکەوہ ھەردووکیان لەم شوینەیاندا بۆ مەبەستی مەرج بەکارھێنراون. واتە پوودانی کاری (بایەخ بدریت) مەرجە بۆ پوودان و ئەنجام دانی کاری (پیشدەکەویت). بۆیە بەم شیوانە ی پیژە ی کار لە بەکارھێناندا دەگوتری شیوازی مەرج.

لە پستە ی شەشەمدا کاری (ھات) پیژەکە ی پابردووی نزیک ی راگەیانندنە کاری (دیچین) پیژەکە ی پانەبردووی راگەیانندنە، ئەمە لەپووی پیژەوہ، بەلام لەپووی ناوہرۆکەوہ ھەردووکیان لەم شوینەیاندا بۆ مەبەستی مەرج

به کارهینراون. واته پروودانی کاری (هات) مهرجه بۆ پروودان و نه نجام دانی کاری (دی چین). بۆیه به م شیوانه ی پیژهی کار له به کارهیناندا ده گوتری شیوازی مهرج.

له پسته ی هه وته مدا کاری (چوو) پیژه که ی پابردووی نزیک ی راگه یاندنه، کاری (ببه وه) پیژه که ی داخواییه، نه مه له پرووی پیژه وه به لام له پرووی ناوه رۆکه وه هه ردوکیان له م شوینه یاندا بۆ مه به سستی مهرج به کارهینراون. واته پروودانی کاری (چوو) مهرجه بۆ پروودانی کاری (ببه وه). بۆیه به م شیوانه ی پیژهی کار له به کارهیناندا ده گوتری شیوازی مهرج.

که واته له م پستانه ی سه ره وه دا نه وه ی بۆمان ئاشکرا ده بیئت نه مانه ی خواره وه ن.

۱- پسته ی شیوازی مهرجی هه میشه پسته یه کی ئاویتته ی مهرجه و له دوو پسته ی ساده پیکهاتووه.

د- پسته ی کاری مهرج یا پارسته.

ب- پسته ی وه لامی مهرج که پسته یه کی سه ره کییه و مه به سته که له م پسته یه ده رده که ویت. هه روه ها پیی ده گووتریئت شارپسته.

۲- له پسته ی ئاویتته ی مهرجدا (پسته ی شیوازی مهرجیدا) کار پیژهی تایبه تی خوی نییه، به لکو هه ر نه وکارانه ن که له شیوازی (راگه یاندن، دانانی، داخوایی) به کارهینراون به لام لیڤرده دا بۆ مه به سستی بنجی خویان به کار نه هینراون، به لکو بۆمه به سستی مهرج به کارهینراون.

۳- له پسته ی کاری مهرج (پارسته) پیژهی کار هه میشه (راگه یاندنه یا دانانییه)، له پسته ی وه لامی مهرجیشدا (شارپسته) پیژهی کار هه میشه (راگه یاندنه یا داخواییه).

۴- له پسته ی ئاویتته ی مهر جدا به شیوه یه کی گشتی پسته ی کاری مهرج ده که ویتته سهره تای پسته که، به لام ده گونجی هندی جار پسته ی وه لامی مهرج بکه ویتته سهره تای پسته که.

وه کو: ده چین بۆ سهران، که نه ورۆز هات.

گوله کانم چاندووه، نه گهر ئازهل نه یان خوات.

۵- له پسته ی ئاویتته ی مهر جدا ئامرازی لیکده ر(تا، هه تا، که، هه که، که ی، نه گهر....) پێیان ده گوتری ئامرازی لیکده ری مهرج.

به کورتی:

ئ- له کاتی به کارهینانی کار له پسته دا نه گهر پوودانی کاریک مهرج بیت بۆ پوودانی کاریکی تر، له و بارهیدا به و کاره، به ریزه و ناوه پوکیه وه ده گوتری پسته ی ئاویتته ی مهرج (شیوازی مهرج).

ب: پسته ی ئاویتته ی مهرج له دوو پسته پیکدیت:

پسته ی کاری مهرج، پوودان و به نه نجام گه یاندنی کاری نه م پسته یه مهرجه بۆ پوودانی کاری پسته ی وه لامی مهرج، **پسته ی وه لامی مهرج** که پسته یه کی سهره کییه، پوودان و به نه نجام گه یاندنی کاری نه م پسته یه به ستر اوته وه به پوودانی کاری پسته ی کاری مهرج.

پاھینان (۱)

لہ پستہ ی ٹاویتہ ی مہرجدا چہند جوړہ کار ھہیہ ؟ لہ چ ریژہیہ کدا دہبن و بو
چ بہ کار دہہینرین ؟ بہ نمونہ پوونی بکہوہ .

پاھینان (۲)

لہ پستہ ی (زوو برؤ، کارہ کہ ٹہ نجام بدہ) .
۱- ھہردوو کار لہ چ ریژہیہ کدان ؟
۲- بکہری ھہردوو پستہ کہ دیاربکہ ؟
۳- لہ کاری (برؤ) ریژہ ی پابردووی نزیک ی دانانی دروست بکہ و لہ کاری
(ٹہ نجام بدہ) ریژہ ی پابردووی بہردہوامی پاگہ یانندن دروست بکہ، ٹینجا
پستہ کہ بہ شیوہ ی پستہ ی ٹاویتہ ی مہرج بنووسہوہ .

پاھینان (۳)

لہ پستہ ی (کہ ی نہ ورؤز ھات، ناگری خوشیی ھہلدہ کہین) .
۱- جوړی پستہ کہ دیاربکہ ؟
۲- وشہ ی (کہ ی) شیبکہوہ .
۳- وشہ ی (ھات، ھہلدہ کہین) شی بکہوہ .
۴- ٹہم پستہ ی لہ چہند پستہ پیکھاتووہ و ھہریہ کہیان چی پی
دہگوتریت ؟ ئایا دہتوانین جیان بگورین ؟

پاھینان (۴)

ئایا لہ پستہ ی شیوازی مہرجیدا کار ریژہ ی تایبہ تی خو ی ھہیہ ؟ بہ نمونہ
پوونی بکہوہ .

پاهینان (۵)

نمونەيەك لە شىكردنەوہ .

ئەگەر ئەوان ھاتبان، کارەكەيان ئەنجام دەدا .

ئەگەر ئەوان ھاتبان: پستەي کارى مەرجه .

ئەگەر: ئامرازى لىكدەرى مەرجه .

ئەوان: جىناوى كەسى سەربەخۆيە، بۆ كەسى سىيەمى كۆ، بکەرە .

ھاتبا: کارى پابردووى نزيكى دانانييە، لىرە بۆ مەرچ بەکارھاتووە، کارى

مەرجه، تىنەپەرە .

ن: جىناوى كەسى لكاوہ، بۆ كەسى سىيەمى كۆ، بۆ بکەر دەگەرپىتەوہ .

کارەكەيان ئەنجام دەدا: پستەي وەلامى مەرجه

کارەكە: ناوہ، تاکە، ناسراوہ، بەرکارە .

يان: جىناوى لكاوہ بۆ كەسى سىيەمى كۆ، بکەرە .

ئەنجام دەدا: کارى پابردووى بەردەوامى پراگەياندنە، لىرە بۆ مەرچ

بەکارھاتووە، کارى وەلامى مەرجه، لىكدراوہ، تىپەرە .

تۆش ئەم پستانەي خوارەوہ شى بکەرە .

ئ: كەي بوويت بە ئەندازيار، گوندەكان ئاوہدان بکەرەوہ .

ب: ئەگەر باش بخوينيت، دەردەچيت .

کاری چاوگی (بوون)

(ن)

- ۱- پارهم هه بوو. پارهم هه یه. پارهم ده بیټ.
- ۲- همم بوو. هممه. ده مبیټ.
- ۳- نازهنین مندالی بوو. نازهنین مندالی هه یه. نازهنین مندالی ده بیټ.

(ب)

- ۱- چراکه هه لټوو. هه لده بیټ.
- ۲- نازاد ژ خه و رابوو. راده بیټ.
- ۳- کاره که ته و او بوو. ته و او ده بیټ.
- ۴- کاوه سوور بوو له سه ر بپیاره که ی سوور ده بیټ.

(پ)

- ۱- کاوه مامؤستایه.
- ۲- پیشکه وتنمان به خویندنه.
- ۳- هاوینه هه واری شه قلاوه فیټکه.
- ۴- ئاهه نگه که به شه و بووه.

(ت)

- ۱- رهنگه ئاوه که ببیټ به سه هۆل.
- ۲- سه رکه وتن به تیگۆشانه.
- ۳- پینووسه که ی تۆ به من بوو.
- ۴- هه ناره کان ترشن.

(چ)

۱- دهبو^(۱) چووبام له گهلتان.

۲- دهبو یارمه تیم دابا.

۳- دهبیت نه مسال دهرېچم.

چاوگی (بوون) وهکو هموو چاوگیکی دی، سه رچاوهیه بو دروستبوونی

دهمه کانی کاری (رابدوو، رانه بردوو)، که بریتین له:-

۱- رابدوو : بوو

۲- رانه بردوو (۵) بو دهمی نیستا.

(دهبیت) بو دهمی داهاتوو.

نهم کارانه وهکو کاری (تهواو) و (ناتهواو) به تیپه پو تیپه پهر، له پسته ی

کوریدیدا نهرکه کانیا نهمه ددهن.

کاری تهواو:

نهم کارانه ی له چاوگی (بوون) پهیداده بن، وهکو کاری تهواوی تیپه پ له

پسته دا دهره کهون، له کاتیکدا نهمه ر بو خاوه ندریتی (تملك) یان بو

مندالوون به کارهات، نهم دهمه دهنه کاری تهواوی تیپه پ له ریگی

به رکاره کانیا نه وه، نهمه کانیا نهمه ددهن، نهم کارانه له بنه پره تدا له

چاوگی (همبوون) هوه سه رچاوه یان گرتووه، به لام وشه ی (همه) له ههنديک

باری پسته دا دهرناکه ویت یان ناوتریت، ههروهکو له پسته کانی به شی (أ) دا

دهره کهون.

^(۱) هه روا (دهبوايه) ش دهبیت.

پارهم هه بوو. پارهم هه یه. پارهم ده بیټ.
 هم بوو. همه. ده مبیټ

له پسته ی (پارهم هه بوو.....) (بوو) کاری ته واوی تیپه په،
 بهرکاره که ی وشه ی (پاره) یه، جیناوه که شی (م) ه، که بووه به بکه ری
 پسته که.

له پسته کانی (هم بوو)^(۱) وشه ی (هه) له گه ل کاری پابردوو (بوو) و
 رانه بردوو (ه) بو ده می ئیستا ده رکه وتوو، به لام له رانه بردوو دا بو ده می
 داهاتوو له شیوه ی (ده مبیټ) دا که وتوو ته بهر چاو.

هه ر له م چاوگه وه کاری ته واوی تیپه په ر ساز ده کریت، نه گه ر سه رنج بده ی نه
 پسته کانی به شی (ب) ده بینین:

کاره کان وه کو کاری ته واوی تیپه په ر، له پسته کانددا ده رکه وتوون به ته نها
 نه رکی بکه ره کانیا ن نه نجامدا وه و اتای پسته کانیا ن ته واو کردوو ه.

له پسته ی (۱-۲) دا به هو ی پیشگری (هه ل ، را) وه کاری داریژراوی ته واوی
 تیپه په ریا ن پیکه یناوه، که به ته نها نه رکی بکه ره کانیا ن نه نجامدا وه، و اتای
 پسته کانیا ن ته واو کردوو، به لام له پسته ی (۳ ، ۴) دا، کاره کان هه ریه که یان
 له گه ل وشه ی (ته واو ، سوو) دا کاریکی لیکدراوی ته واوی تیپه په ریا ن
 پیکه یناوه، نه رکی بکه ره کانیا ن گه یاندوو ته نه نجام و اتای پسته کانیا ن
 ته واو کردوو ه.

^(۱) نه گه ر به و اتای بوون (الوجود) هات، نه و ده مه ده بیټه کاری ته واوی تیپه په ر.

من هه بووم - من هم - من ده بم (وجود).

کاری ناتەواو:

له هەندیک باری پسته دا کارەکانی (بوو - ۵ - دەبیّت)، ناتوانیّت ئەرکی نیهادەکانیان ئەنجامبدەن، یان واتای پسته کان تەواو بکەن، بەلکو بۆ ئەو مەبەستە پێویستیان بە وشە یان بەشیکی تر دەبیّت، بۆ ئەوەی ئەو ئەرکە تەواو بکەن، ئەو دەمە بەو کارانە دەوتریّت کاری (ناتەواو)، ئەو وشەو بەشەنەش، کە دەبنە پالپشت بۆ ئەو تەواوکردنە پێیان دەوتریّت (تەواوکەر)، کە بریتین لە (ناو، جینا، هاو، لئاو، هاو، لکار، چاووگ)، کە بەشیوەی تەواوکەر و تەواوکەری بەیاریدە ئەرکی تەواوکردنی کارە ناتەواو کە ئەنجامدەدەن. لێرەدا با بزانی ئەم تەواوکردنە چۆن و بە چ شیوەیە ک تەواو دەکری، ئەگەر سەرئەنجام بەدەینه پستهکانی بەشی (پ) دەبن:

له پسته ی (۱) دا ناوی (مامۆستا^(۱))، کە ناویکی گشتییە، تەواوکەری کاری (۵) ی ناتەواو، ئەگەر ئەم ناو نەبووایە، کاری (۵) لەگەڵ نیهادە کەیدا، نەیدەتوانی واتای پسته کە تەواو بکات.

له پسته ی (۲) دا، بە هەمان شیوە، چاوگی (خویندن)، کە وەکو ناویکی واتایی لە پسته کە دەردەکەوێت، ئەرکی تەواوکردنی کاری (۵) ناتەواوی وەرگرتووە، ئەگەر ئەم ناو نەبووایە، کاری ناتەواوی (۵) لەگەڵ نیهادە کەیدا، نەیدەتوانی واتای پسته کە تەواو بکات.

(۱) هەموو ناویک (گشتی، واتایی، تاییەتی) دەبنە تەواوکەر بۆ کاری ناتەواو.

* هەموو جیناویکی جودا (کەسی جودا، پرس، خۆی، نادیار، نیشانە) هەروەها جیناوی هەیی لەگەڵ دیار خەرەکی دەبیّتە تەواوکەری کاری ناتەواو.

له پسته ی (۳) دا، هاوه لئاوی چۆنیه تی (فینک) ئهرکی تهواوکردنی کاری
(ه) ی ناتهواوی وهگرتهوه، ئهگر ئه م هاوه لئاوه نهبوایه، کاری (ه) له گه ل
نیهاده که ی دا نهیده توانی واتای پسته که تهواو بکات.

له پسته ی (۴) دا، هاوه لکاری (به شهو) ئهرکی تهواوکردنی (بوو) ی ناتهواوی
وهگرتهوه، ئهگر ئه م هاوه لکاره نهبوایه کاری ناتهواوی (بوو) له گه ل
نیهاده که ی دا نهیده توانی واتای پسته که تهواو بکات.

ئهگر سه رنج بدهینه پسته کانی به شی (ت)، ده بینین:

له پسته ی (۱) دا، ناوی (سه هۆل) تهواوکه ری به یاریده ی کاری ناتهواوی
(ده بیّت)، ه، ئهگر ئه م ناوه نهبوایه، کاری ناتهواوی ده بیّت له گه ل
نیهاده که ی دا، نهیده توانی واتای پسته که تهواو بکات، بوونایه تی و ئه و
گۆرانکارییه ده ربخات، که به سه ر ناوه که دا هاتوه.

له پسته ی (۲) دا، چاوگی (تیکۆشان) که وه کوو ناویکی واتایی، تهواوکه ری
به یاریده ی کاری ناتهواوی (ه) یه ئهگر ئه م ناوه نهبوایه، کاری ناتهواوی (ه)
له گه ل نیهاده که ی دا، نهیده توانی واتای پسته که ی تهواو بکات.

له پسته ی (۳) دا، جیناوی که سی جودای (من) تهواوکه ری به یاریده ی کاری
(بوو) ی نا تهواوه، ئهگر ئه م جیناوه نهبوایه، کاری (بوو) ی ناتهواو له گه ل
نیهاده که ی دا، نهیده توانی واتای پسته که تهواو بکات و ئه و گۆرانکارییه
نیشانبدات، که له جیناوی (تۆ) وه چوه بو جیناوی (من).

لیره دا پیویسته ئه وه بزانیّت، که هه رچی (هاوه لئاو، هاوه لکار) ه، به
شیوه ی تهواوکه ر، کاری ناتهواو تهواو ده که ن. هه ر ئه م کاره له چه ند باریکی
تردا وه کو کاری یاریده ده ر، له گه ل کاره کانی شیوازی دانانی ده رده که ون،
ههروه کو له پسته کانی به شی (ج) دا، له شیوه ی (ده بوو، ده بوایه ده بیّت)،

که هه میشه ده که ونه پیش کاره سه ره کییه کانه وه، بۆ ده رخستنی هه ندیک
لایه نی ریزمانیی بۆ کاره سه ره کییه کان.

نه ری کردنی ئەم کاره:

ژ- ده می رابردوو:

به دانانی نیشانه ی (نه) ی نه ری له به رده م کاره که دا.

پاره م بوو. ← پاره م نه بوو.

ئا هه نگه که به شه و بوو. ← ئا هه نگه که به شه و نه بوو.

ده بوو. ← نه ده بوو.

ب- ده می ئیستا:

به دانانی نیشانه ی (نی) له به رده م کاره که دا.

پاره م هه یه. ← پاره م نییه.

کاوه مامۆستایه. ← کاوه مامۆستا نییه.

پ- ده می رانه بردوو

به گۆرینی نیشانه ی (ده) به نیشانه ی (نا)

پاره م ده بیئت. ← پاره م نابییئت.

ئاوه که ده بیئت به سه هۆل. ← ئاوه که نابییئت به سه هۆل.

ههروه ها ده بیئت ئاماژه به وه بکه ین که:

۱- کاری ناته واوی له پووی کاریگه رییه وه (تینه په ره).

۲- کاری (بوو - ه - ده بیئت) له هه موو باریکدا ناکریت به بکه ر نادیار .

۳- کاری نا ته‌واو (ه) بۆ دەمی ئیستا له پسته‌دا ده‌رناکه‌وێت، ئه‌گه‌ر جی‌ناوه‌ که‌سییه‌ لکاوه‌کان دیارو ئاشکرا بن (م ، ین ، یت ، ن ، -) ، ن ، به‌ واتا کاره‌که‌ بکه‌وێته‌ نێوان (وشه‌که‌) ^(۱) و جی‌ناوه‌ که‌سییه‌ لکاوه‌کان

کورد م کوردین.

کوردیت کوردن.

کورده کوردن.

به‌ کورتی:

ئهو کارانه‌ی له‌ چاوه‌گی (بوون) هوه‌ وه‌ر ده‌گیرین، ئه‌گه‌ر بۆ خاوه‌نداریتی (تملك) بیان له‌ منداڵبوون به‌ کارهاتن، ده‌بنه‌ کاری ته‌واوی تیپه‌ر. به‌ شیوه‌یه‌کی گشتی، پیشگر، که‌ ده‌چیته‌ سه‌ر ئهو جو‌ره‌ کارانه‌، کاره‌که‌ ده‌که‌ن به‌ کاری ته‌واوی تیپه‌ په‌ری داڕێژراو.

کاری لی‌کدراو، که‌ له‌ چاوه‌گی (بوون) هوه‌، وه‌ر ده‌گیریت که‌ وشه‌ واتا ده‌ره‌که‌ی بوو به‌ واتا بۆ کاره‌که‌، ئهو ده‌مه‌ کاره‌که‌ ده‌کات به‌ کاریکی ته‌واوی لی‌کدراوی تیپه‌ په‌ر.

ئه‌گه‌ر کاری (بوو - ه - ده‌بی‌ت) نه‌یتوانی به‌ ته‌نها واتای پسته‌که‌ ته‌واو بکات، پی‌ویستی به‌ وشه‌ بیان به‌ شیکی تر هه‌بوو، ئهو ده‌مه‌ ئهو کارانه‌ ده‌بنه‌ کاری نا ته‌واو.

ئهو باب‌ه‌ ته‌ پێژمانییانه‌ی کاری نا ته‌واو ته‌واو ده‌که‌ن، وه‌کو ته‌واو که‌رو ته‌واو که‌ری به‌ یاریده‌، بریتین له‌ (ناو - جی‌ناو).

^(۱) مه‌به‌ست له‌ وشه‌ (ناو - هاوه‌ل‌ناو - جی‌ناوه‌ که‌سییه‌ سه‌ریه‌ خۆکان) ه.

ئەرکی (۵) لە ریزمانی کوردیدا

۱- دەبیته کاری ناتەواو لە پستە ی سادەدا، ئەگەر کاری سەرەکی لە پستەدا نەبوو. بۆ نموونه:

بەرزترین لوتکە لە چیاکانی کوردستاندا، ئاراراتە.

۲- دەبیته جیناوی لکاو بۆ کەسی دووهمی تاک لە کاری داخواییدا، ئەرکی بکەر دەبینیت. بۆ نموونه:

بخوینە، تا دەربچیت.

۳- دەبیته ئامرازی پەیوەندی، دەلکیت بە کاری پابردوو، پانەبردوو، داخوای جیگای ئامرازی (بۆ ، بە) دەگریتهوه.

کاوه هاته لامان. - بۆ = کاوه هات بۆ لامان.

ئازاد دەبیته ئەندازیار - بە = ئازاد دەبیته بە ئەندازیار.

برۆنە دەری. - بۆ = برۆن بۆ دەری.

۴- هەندیک جار بە دواى ناو دادیت بۆ مەبەستى بانگکردن:

کۆره بخوینە، بەرچاوت تەمە.

۵- دەبیته پاشگر بۆ دروستکردنی وشەى نوێ.

چاک ← چاکە.

سەوز ← سەوزە.

دەست ← دەستە.

۶- دەبیته ئامرازی پیناسین، کە کورتکراوەی (هکە) ی ناساندنە.

ژنە هەژار بوو، بۆیە دەگریا.

۷- دهبیتە ئامرازی لیکدەر بۆ دروستکردنی وشەى لیکدراو. بۆ نموونە:
پەشەبا، گۆلە گەنم.

۸- دهبیتە جیناوی کەسى لکاو. بۆ کەسى سییەمى تاک لە گەل کارى
رانه بردوو لە کرمانجى ژووودا^(۱). بۆ نموونە:
ئەو چیرۆکی دنفیسە.
ئەو دکەفە.

۹- دهبیتە پاشگر لە گەل هەندیک قەدى چاوگدا بۆ دروستکردنی هاوہلناوی
کراوی داپیژراو
کرد ← کردە ، برد ← برده.
کوشت ← کوشتە.

۱۰- دهبیتە ئامرازی دانەپال و گریى ناوی دروست دەکات لەو کاتەى کە لە
نیوان ناویکی ناسراو ، دیار خراو بە هاوہلناوی چۆنیەتى دیت بۆ نموونە:
مەرە لاوازەکە، هەنارە مزرەکە

^(۱) : لە هەندى ناوچەى ئەم شیۆه زارەدا وای لى دیت، ئەگینا لە ناوچەکانى تر دەگوتریت:
(ئەودەرسى دنفیسیت).

پاهينان (۱)

وهلامى ئەم پرسىارانە بدەرەوہ؟

- ۱- چۆن لە چاوگى (بوون) کارى تەواوى تىنەپەر دروست دەکړیت؟
- ۲- کارى ناتەواو بەچەند جوړه وشه و چۆن تەواو دەکړیت؟
- ۳- کەى کارى ناتەواو بۆ دەمى نئىستا لە پسته دا دەرناکه ویت؟
کەى دەر دکه ویت؟

پاهينان (۲)

- لەم پستانه ی خواره وه دانه و کارانه ی، کە لە چاوگى (بوون) هوہ وه رگى راون
دەریان بهینه؟ جوړه کانیان دەسنیشان بکه؟
- ۱- گەلى کورد سووره له سەر به دیهینانی مافه کانی.
 - ۲- دەبیټ یه کړیزي گەل بپاریزین.
 - ۳- دایکیان که مندالی بوو، منداله که نه خوش بوو.
 - ۴- کیشه ی ئاواره کانی که رکوک که ی په یدابوو؟
 - ۵- باوکیان له خه و پابوو.

پاهينان (۳)

ئەرکی (ه) له م پستانه ی خواره وهدا، دهستنیشان بکه له گهل پوونکردنه وه ی پیویست.

- ۱- کوره، به دانیشن مالت ویرانه.
- ۲- بخوینه، چونکه خویندن ساریژکه ری برینه کانتته.
- ۳- ره شه بای سلیمانی به هیزه.
- ۴- چیرۆکه کی بنقیسه.
- ۵- منداله گهمه ی ده کردو، دایکesh تهماشای ده کرد.

پاهينان (۴)

کاری (بوو) له سی پسته دا به کاربهینه، وه کو:

- ۱- کاری ناته واو.
- ۲- کاری ته واوی تیپه پ.
- ۳- کاری یاریده ده ر.

نەركى جىناۋەكەسىيە ئىكەنلىكى

يەكەم: ۋەكوبكەر

- ئ -

- ۱- دۈيىنى، گۆقارىكم كرى.
- دۈيىنى كرىم.
- ۲- گۆقارەكەم ھەلگرتىبوو.
- ھەلگرتىبوو.
- ۳- قوتابىيەكەم بانگ دەكرد.
- بانگم دەكرد.
- ۴- تاۋانبارەكەم دەست نىشان كرى.
- دەست نىشانم كرى.

- ب -

- ۱- پىرى چووم بۆكەركوك.
- ۲- لە تاقىكردنەۋەكەدا بەيەكەم دەرچووم.
- ۳- خىرا ھاتنەۋە.
- ۴- سەرگەۋتىنەۋە سەر شاخەكە.

- پ -

- ۱- ۋانەكە دەخوئىن.
- ۲- گوندەكان ئاۋەدان دەكەينەۋە.
- ۳- لە پىناۋى نىشتىماندا تىدەكۆشىن.

- ت -

- ۱- نەمامەكە بېۋىنە.
- ۲- ناۋى خوئىندكارەكان تۆمار بىكەن.

مه به ست له ئهركى جيناوه كه سيبه لكاوه كان له دهورى بكهردا، ئه وهيه، كه ههروهك چۆن ناو، يان جيناوه سهربه خۆكان به ههموو جوړه كاننيانه وه، له پسته دا ده بن به (كارا) بكهړ، ههروهك له قوناغه كانى پابردووى خويندندا پوونكراوه ته وهو ده رخراوه، هه ربه م جوړه ش جيناوه لكاوه كان ده بنه بكهړ له پسته دا، جا ئه گه ربه وردى سهيرى پسته كانى سهروهه بكهين ده بينين:

يه كه م- له هه موو پسته كانى به شى (ئ) دا كاره كان هه موويان كارى پابردووى تپه پرن، هه يانه ساده، دارپژراو يان ليكدراون و ليږه دا شويني جيناوه كه سيبه لكاوه كان، ئه وانه ي ده بنه بكهړ نيشان ده دهين.

ئ- ئه گه ر كارى پسته كه پابردووى تپه پرى ساده بپت و بهر كار له ناو پسته كه دا باسكراپت، ئه وا هه ميشه جيناوى لكاوى بكهړ ده چپته دواى بهر كاره كه، وه كو له پسته ي يه كه مى به شى (ئ) دا دهركه وتوو، له م پسته يه دا وشه ي (گوڤاريك) بهر كارو جيناوى كه سى لكاوى (م) بكهړى كاره كه يه و كاره كه ش پابردووى تپه پرى ساده يه و ئه گه ربه ركار، باس نه كريت جيناوى لكاو ده چپته كوڤاى كاره كه وه كو كرپم.

ب- ئه گه ر كارى پسته كه پابردووى تپه پرى دارپژراو يان ليكدراو بوو، بهر كار باسكرابوو، ئه وا ديسان جيناوى لكاوى بكهړ ده چپته دواى بهر كاره كه وه، وه كو له پسته كانى (۲-۳) ي به شى (ئ) دا دهركه وتوو، به لام ئه گه ربه ركاره كه باس نه كراوو، ئه وا جيناوى كه سى لكاوى بكهړ ده چپته دواى به شى يه كه مى كاره كه ؟ وهك (هه لم گرتبوو، بانگم ده كرد).

پ- ئه گه ر كاره ليكدراوه كه له سى وشه ي واتا دار يان زياتر پيكهاتبوو، واته به شى يه كه مى كاره ليكدراوه كه وشه يه كى ليكدراو بوو، ئه وا جيناوى كه سى لكاوى بكهړ ده كه وپته دواى وشه ليكدراوه كه كاتيڅ بهر كار لاده بريښت، وهك

له پسته ی (۴) ی بهشی (ن) دا ده رکه وتوو، نه گهر سهیری جیناوه لکاوه کان
 بکهین له پسته کانی بهشی (ن) دا، ده بین له هموویاندا جیناوی کهسی لکاو
 (م) ه، جا ده توانین به پی مه بهست له بری نه م جیناوه، جیناوه کانی
 (م-مان، ت-تان، ی-یان) به ریز به کار بهین.

دووه م- نه گهر کاری پسته که، کاریکی رابردووی تینه په ر بوو، نهوا جیناوه
 کهسیه لکاوه کانی (م، ین، یت، ن، Ø، ن) ده بنه بکهرو ده چنه کوتای
 کاری پسته که، جا کاره که (ساده، داپژراو - لیکدراو) بیت، خو نه گهر کاری
 پسته که داپژراو یان لیکدراو بوو، به پاشگری (هوه) کوتای هاتبوو، نهوا
 جیناوی کهسی لکاوی بکهرو ده که ویته پیش نه م پاشگره یوه، وه کو له
 پسته کانی (۲-۴) ی بهشی (ب) نیشاندراوه، هروها پیویسته ناماژه بهوه
 بکهین، نه گهر کاری پسته که رابردووی تینه په ر بیت، نهوا جیناوی کهسی
 لکاوی بکهرو بۆ کهسی سییه می تاک ده رناکه ویت.

سییه م- نه گهر کاری پسته که رانه بردووی (تیپه پرو تینه په ر) بیت، نهوا
 جیناوه کهسیه لکاوه کانی کومه له ی (م، ین-یت، ن - (ات : یت) ، ن) دهینه
 بکهرو ده چنه سهر کوتای کاره که، جا نه گهر کاری پسته که (ساده،
 داپژراو، یان لیکدراو) بیت. جیناوی کهسی لکاوی بکهرو بۆ کهسی سییه می
 تاک به پی پیتی کوتای رهگی کاره که ده گوړیت، نه گهر رهگی کاره که به
 پیتی بزوینی (ه، و) کوتای هاتبوو، جیناوی کهسی لکاوی (ات) به کار
 ده هیتریت، وهک (ده شوات - ده پواته وه - داده خات - چاپ ده کات)،
 به لام نه گهر رهگی کاره که به پیتی (بزوینی (ه، و) کوتای نه هاتبوو نهوا
 جیناوی کهسی لکاوی (یت) به کار ده هیتریت، وهکو (ده نووسیت -
 مه لده فریت - ده فروشیت ... هتد).

چوارهم - نه گهر کارى پرستى داخوآزى (تپه پړيان تینه په پړى) ساده،
 داپړژراو، لیکدراو) بیت ؤوا جیناوه که سییه لکاوه کانی (ه - ن) ده بن به بکه
 و ده چنه کوتایى ره گى کاره که.

به کورتى:

۱- نه گهر کارى پرسته که رابردووى تپه پړ بیت جیناوه که سییه لکاوه کانی
 (م-مان، ت-تان، ی-یان) ده بنه بکه رى پرسته که و شوینیان له ناو پرسته که
 ده گوریت:-

ن- نه گهر کاره که (ساده، داپړژراو- لیکدراو) بیت و بهرکار باسکرا بیت،
 نه وا جیناوى که سى لکاوى بکه ر ده چته دواى بهرکاره که.

ب- به لام نه گهر بهرکاره که باس نه کرا بیت، کاره کش ساده بیت، نه وا
 جیناوه که سییه لکاوه کان ده چنه سهر کاره ساده که نه گهر له دهمى رابردووى
 نریک و دوورى راگه یانندن بوو جیناوه کان ده چنه کوتایى کاره که. به لام
 نه گهر له دهمى رابردووى بهر ده وامى راگه یانندن بوو جیناوه کان ده چنه دواى
 نیشانه ی (ده)، خو نه گهر له دهمى رابردووى ته وواى راگه یانندن بوو
 جیناوه کان ده چنه نیوان نیشانه ی (وه).

خو نه گهر کاره که (داپړژراو یان لیکدراو) بوو، نه وا ده چنه دواى به شى
 به که مى کاره که.

۲- ن- به لام نه گهر کارى پرسته که (رابردووى تینه په پړ) بیت، جیناوه
 که سییه لکاوه کانی کومه نه ی (م-ین، یت-ن، (Ø)-ن) نه رکی بکه
 ده بینن و ده که ونه کوتایى کاره که.

- ب- نه گەر کارى رسته که** (رانه بردوى تينه پەر و تيپەر) بيټ، جيناوه
 که سييه لکاوه کانی کومه ئه ی (م- ين، يت- ن) (يټ - ات) - ن ده که ونه
 کوتايى ره گى کاره که وه.
- ۳- نه گەر کاره که** داخوازی بيټ نه وا جيناوى که سی لکاوى (ه- ن) ده بن به
 بکه رو ده که ونه کوتايى ره گى کاره که.

پاهينان (۱)

كهى ئەم جىناۋە كەسىيە لكاۋانەى خوارەۋە لەناۋ پستەكەدا ۋەكو بىكەر دەۋرى
خۇيان دەبىنن، بۇ ھەريەكەيان نمونەيەك بەينەۋە.

(ات ، مان ، ين ، ە)

پاهينان (۲)

۱- ئەگەر كارى پستە پابردوۋى تىپەرى (داپىژراۋ يان لىكدراۋ) بىت، كام لەم
جىناۋە كەسىيە لكاۋانە ۋەكو بىكەر دەردەكەۋن ۋە دەچنە كوئى؟ بەنمونەۋە
ۋەلامەكانت بسەلمىنە.

۲- كەى جىناۋى لكاۋى بىكەر بۇ كەسى سىيەمى تاك لە پستەدا دەرناكەۋىت؟
بەنمونەۋە ۋەلامەكەت بسەلمىنە.

پاهينان (۳)

لە پستەى (وتارەكەت بلاۋكردوۋەتەۋە)

۱- كارى پستەكە لە چ پىژەيەكدايە؟ چۆن دروستكراۋە؟

۲- (ت) لە كۆتايى وتارەكەت چىيەۋ ئەركى چىيە؟ بۆچى خراۋەتە ئەۋى؟

۳- وشەى وتارەكە شى بىكەۋە.

۴- ئەگەر وشەى وتارەكە لابىرىت (ت) دەچىتە كوئى؟ بۆچى.

پاهينان (۴)

لە پستەى (لە ۋانەكان باش تىگەيشتوۋە).

۱- كۋا بىكەرى پستەكە؟ بۆچى؟

۲- كارى پستەكە بگۆرە بۇ پىژەى رانەبردوۋى راگەياندن، چ گۆرانىك
روودەدات بىنووسەۋە.

۳- وشەى (ۋانەكان) شى بىكەۋە.

۴- وشەى (باش) چىيە؟ ئەركى چىيە؟

دوووهم - وهکو بهرکار

ن: (م - مان ، ت - تان ، ی - یان)

۱- بم به خشن. بمان به خشن.

بی به خشن. بیان به خشن.

۲- وهرم بگره. وهرمان بگره.

وهری بگره. وهریان بگره.

۳- بانگم بکه‌ن. بانگمان بکه‌ن.

بانگی بکه‌ن. بانگیان بکه‌ن.

ب:

۱- دهم ناسیت. ده‌مان ناسیت.

۲- هه‌لت ده‌بژیرن. هه‌لتان ده‌بژیرن.

۳- هانی ده‌دات. هانیان ده‌دات.

پ:

(۱)

گرتمی - گرتینی

گرتیتی - گرتنی

گرتی - گرتنی.

دای مه‌زراند - دای مه‌زراندین.

دای مه‌زراندیت - دای مه‌زراندن.

دای مه‌زراند - دای مه‌زراندن.

(۲)

گرتمی - گرتمانی.

گرتتی - گرتتانی.

گرتی - گرتیانی.

دامی مه‌زراند - دامانی مه‌زراند.

داتی مه‌زراند - داتانی مه‌زراند.

دای مه‌زراند - دایانی مه‌زراند.

یارمه‌تیی دام - یارمه‌تیی داین. یارمه‌تیمی دا - یارمه‌تیمانی دا.

یارمه‌تیی دایت - یارمه‌تیی دان. یارمه‌تیتی دا - یارمه‌تیتانی دا.

یارمه‌یتی دا - یارمه‌یتی دان. یارمه‌تی دا - یارمه‌تیانی دا.

له‌مه‌و پیش‌ئه‌وه‌ فی‌ربووین، که به‌رکاره‌میشه‌ له‌گه‌ل‌ کاری‌ تی‌په‌ر
دیته‌کایه‌وه‌، ئینجا‌ لی‌ره‌دا‌ ده‌مانه‌و‌یت‌ بزاین، که‌ جیناوه‌ که‌سییه‌ لکاوه‌کان
چۆن‌ ده‌بنه‌ به‌رکار‌ له‌ پسته‌دا؟

له‌وه‌لامدا‌ ده‌لئین، جیناوه‌ که‌سییه‌ لکاوه‌کان‌ ده‌بنه‌ به‌رکار‌ له‌ پسته‌دا‌ به‌م
شی‌وه‌یه‌ی‌ خواره‌وه‌:

ئ/ ئه‌گه‌ر‌ سه‌یری‌ پسته‌کانی‌ به‌شی‌ (ئ) بکه‌ین، ده‌بنین‌ کاره‌کانی‌ (ببه‌خشن،
وه‌ری‌گه‌ر‌، بانگ‌ بکه‌ن) هه‌موویان‌ کاری‌ داخوای‌ تی‌په‌رن، له‌گه‌ل‌ ئه‌م‌ کارانه‌دا
کۆمه‌له‌ جیناوی‌ که‌سی‌ لکاوی‌ (م - مان، ی - یان) ده‌بنه‌ به‌رکار، جا
ئه‌گه‌ر‌ کاری‌ داخوای‌ تی‌په‌ر‌ (ساده‌) بوو، ئه‌وا‌ جیناوی‌ که‌سی‌ لکاو‌ له‌
ده‌وری‌ به‌رکاردا‌ ده‌چیته‌ دوا‌ی‌ نیشانه‌ی‌ (ب) وه‌کو‌ له‌ پسته‌ی‌ (بم‌ به‌خشن -
بمان‌ به‌خشن) دیاره‌، به‌لام‌ ئه‌گه‌ر‌ کاری‌ داخوای‌ تی‌په‌ر‌ (داری‌ژراو‌ یان
لی‌کدراو‌) بوو، جیناوی‌ که‌سی‌ لکاو‌ له‌ ده‌وری‌ به‌رکاردا‌ ده‌چیته‌ دوا‌ی‌ به‌شی‌
یه‌که‌می‌ کاره‌که‌وه‌، وه‌کو‌ له‌ پسته‌کانی‌ (وه‌رم‌ بگه‌ر‌ - وه‌رمان‌ بگه‌ر‌.....)
یان‌ (بانگم‌ بکه‌ن - بانگمان‌ بکه‌ن.....) نیشاندراوه‌.

ب/ ئه‌گه‌ر‌ سه‌یری‌ پسته‌کانی‌ به‌شی‌ (ب) بکه‌ین، ده‌بنین‌ کاره‌کانی‌ (ده‌ناسیت،
هه‌ل‌ده‌بژیرن، هان‌ ده‌دات) هه‌موویان‌ کاری‌ پانه‌بردووی‌ تی‌په‌رن، له‌گه‌ل‌ ئه‌م
کارانه‌دا‌ کۆمه‌له‌ی‌ جیناوی‌ که‌سی‌ لکاو‌ (م - مان، ت - تان، ی - یان) ده‌بنه‌
به‌رکار، جا‌ ئه‌گه‌ر‌ کاری‌ پانه‌بردووی‌ تی‌په‌ر‌ ساده‌ بی‌ت، جیناوی‌ لکاوی‌ به‌رکار
ده‌چیته‌ دوا‌ی‌ نیشانه‌ی‌ (ده‌) وه‌کو‌ له‌ پسته‌کانی‌ (ده‌م‌ ناسیت - ده‌مان‌ ناسیت

.....) نیشاندراره، به لّام ئه گهر کاری پانه بردووی تیپه پ (دارپژراو یان لیکدراو) بیّت ئه وای جیناوی که سیی لکاوی بهرکار ده چیتته دواي بهشی یه که می کاره وه، وه کو له پستهکانی (هه لّت ده بژیرن – هه لّتان ده بژیرن.....)، یان (هانی ده دات – هانیان ده دات) دا نیشاندراره.

پ/ ئه گهر سهیری پستهکانی بهشی (پ) بکهین، ده بینین کارهکانی (گرت – دامه زرانده – یارمه تی دا) پابردووی تیپه پ، له گه لّ ئه م کارانه دا هه ردوو کۆمه له جیناوه که سیه لکاوه کان ده بنه بهرکار له دوو شیوه دا: -

۱- کۆمه له جیناوی که سیی لکاو (م – ین، یت – ن، Ø – ن) ده بنه بهرکار، جا ئه گهر کاره که (ساده) بیّت، ئه وای جیناوی لکاوی بهرکار دواي جیناوی لکاوی بکه ده که ون، ئه گهر که سی یه که م یا دووهم (تاک و کۆ) بکه ری پسته که بن وهک: (گرتمن – ناردمیت)

خۆ ئه گهر جیناوی لکاوی بکه ره که سی سییه می تاک یان کۆ بیّت، ئه وای جیناوی که سیی لکاوی بهرکار پیش جیناوی که سیی لکاوی بکه ره که ویت، وه کو (گرتمی – گرتنی – ناردمیان).

خۆ ئه گهر کاره که (دارپژراو یان لیکدراو) بیّت، ئه وای جیناوی که سی لکاوی بهرکار ده چنه کۆتایی کاره وه، وه کو له پستهکانی (دای مه زرانده – دای مه زراندهین....) یان یارمه تی دای – یارمه تی داین... نیشاندراون.

۲- کۆمه له جیناوی که سیی لکاو (م – مان، ت – تان، ی – یان) ده بنه بهرکار، جا ئه گهر کاری پسته که پابردووی تیپه پی (ساده) بیّت، ئه وای کۆمه له جیناوه که سییه که له ده وری بهرکاردا ده چنه نیوان کۆتای کاره که و جیناوی لکاوی بکه ره وه، وه کو له پستهکانی (گرتمی – گرتمانی...) نیشاندراره، به لّام ئه گهر کاری پسته که پابردووی تیپه پی (دارپژراو یان

لیکدراو) بیټ، ئه‌وا جیناوی لکاوی به‌رکار ده‌چنه دواي به‌شی یه‌که‌می کاره‌که وه‌کو له پسته‌کانی (دامی مه‌زراند — دامانی مه‌زراند...) یان (یارمه‌تیمی دا — یارمه‌تیمانی دا...) نیشاندراون.

لیږه‌دا ده‌رده‌که‌وټ، ئه‌گه‌ر کاره‌که رابردووی تیپه‌ر (ساده ، داریژراو ، لیکدراو) بیټ، ئه‌وا جیناوی لکاوی بۆ که‌سی سییه‌می تاک له ده‌وری به‌رکاردا ده‌رناکه‌وټ، هه‌رچه‌ند له کۆمه‌له‌ی جیناوی (م — مان...) جیناوی لکاوی که‌سی سییه‌می تاک له ده‌وری به‌رکاردا هه‌یه، به‌لام بۆ ئاسانکردنی ده‌رپرین ئه‌میش ده‌رناکه‌وټ.

به‌کورتی:

۱- له‌گه‌ڵ کاری داخوای تیپه‌ری (ساده ، داریژراو ، لیکدراو) کۆمه‌له‌ جیناوی لکاوی (م — مان ، ی — یان) ده‌بنه به‌رکار، جا ئه‌گه‌ر کاره‌که ساده‌بیټ ئه‌وا ده‌چنه سه‌ر نیشانه‌ی (ب)، خو ئه‌گه‌ر کاره‌که (داریژراو یان لیکدراو) بیټ، ئه‌وا ده‌چنه دواي به‌شی یه‌که‌می کاره‌که.

۲- له‌گه‌ڵ کاری رانه‌بردووی تیپه‌ری (ساده ، داریژراو ، لیکدراو) کۆمه‌له‌ جیناوی لکاوی (م — مان ، ت — تان ، ی — یان) ده‌بنه به‌رکار، ئه‌گه‌ر کاره‌که ساده‌بیټ جیناوی لکاوی به‌رکار ده‌چیته سه‌ر نیشانه‌ی (ده)، ئه‌گه‌ر کاره‌که داریژراو یان لیکدراو بیټ ئه‌وا جیناوی لکاوی به‌رکار ده‌چیته سه‌ر به‌شی یه‌که‌می کاره‌که.

۳- له‌گه‌ڵ کاری رابردووی تیپه‌ر دا جیناوه‌ که‌سییه لکاوه‌کان ده‌بنه به‌رکار له دوو شیوه‌دا :-

ئ- ده‌گونجیټ جیناوه‌ که‌سییه لکاوه‌کانی (م — مان ، ت — تان ، ی — یان) بنه به‌رکار، ئه‌گه‌ر کاره‌که ساده‌بیټ جیناوه‌کان ده‌چنه نیوان کارو جیناوی

لکاوی بکەر، به لām نه گەر کاره که داریژراو یان لیكدراو بیټ، جیناوه کان ده چنه دواي بهشی یه که می کار واته (سهر بهشی یه که می کار) ه که .

ب- دهگونجیټ جیناوه که سییه لکاوه کان (**م-ین ، یت-ن ، څ-ن**) ببنه بهرکار، نه گەر کاره که ساده بیټ جیناوه کان ده چنه دواي جیناوی لکاوی بکەر نه گەر بکهری رسته که سی یه که م یا دووه می تاک و کو، بیټ خو نه گەر بکهری رسته که که سی سییه می تاک یان کو بیټ، نهوا جیناوی لکاوی بهرکار پیش جیناوی لکاوی بکەر ده که ویټ، به لām نه گەر کاره که داریژراو یان لیكدراو بیټ، جیناوه کان ده چنه کوتایی کاره که وه.

تیبینی (۱): جیناوی که سی لکاو بو که سی سییه می تاک له دهوری بهرکاردا له گهل کاری رابردوی تیپهر دهرناکه ویټ
تیبینی (۲): له کرمانجی ژووروودا کو مه له جیناوی (**م، ین، یت، ن، څ، ن**) ده بنه بهرکار له گهل کاری رابردوی تیپهر، وهک:-

ئازادی ئەم دیتین	ئازادی ئەز دیتم*
ئازادی هوین دیتن	ئازادی تو دیتیت
ئازادی ئەو دیتن	ئازادی ئەو دیت

* واته (ئازاد منی دیت)

پراھینان (۱)

کە ی ئەم جیناوە کەسییە لکاوانە دەبنە بەرکار لە پستەدا، بە نمونەو
نیشانی بدە (ن ، یت ، یان ، ت).

پراھینان (۲)

جیناوی کەسی لکاو (تان ، ین) لە دوو پستەدا بەکار بهێنە، لە پستە ی
یە کەمدا (تان) بکەر بێت، (ین) بەرکار بێت، لە پستە ی دوو کەمدا (ین) بکەر
بێت و (تان) بەرکار بێت.

پراھینان (۳)

کە ی جیناوی کەسی لکاو (ی) بۆ کەسی سییە می تاک لە دەوری بەرکاردا
دەردە کەوێت؟ بە نمونە پوونی بکەرەو.

پراھینان (۴)

چۆن جیناوە کەسییە لکاوەکان لە گەڵ ئەم کارانە دەبنە بەرکار؟
(پاسپارد ، ببینە ، هینا ، دەبات)

پراھینان (۵)

لە پستە ی (پار هەلی بژاردین)

۱- (ین) چییە و ئەرکی چییە؟ بۆچی خراوەتە ئەو شوێنە؟

۲- ئەگەر (ین) بگۆرین بۆ (مان) دەکەوێتە کوێ؟ بۆچی؟

۳- پستە کە بگۆرە بۆ کاتی رانە بردوو، هەردوو جیناوە لکاوەکانیش شیبکەرەو.

سیبھم : وہ کو تہ واوکھری بہ یاریدہ

۱/ ئ- نامہ کہم بۆ ہات (دیئت). (م- مان ، ت- تان ، ی- یان)

بۆم ہات.

پارہ کہت لی کہوت (دہ کہ ویئت).

لیئت دہ کہ ویئت.

ہہ والہ کہ یان پی گہ یشٹ (دہ گات).

پییان گہ یشٹ.

ب- کارہ کہم بۆ تہ واوکرا (دہ کریئت).

بۆم تہ واوکرا.

دہ فترہ کہت لی ستینرا (دہ ستینریئت).

لیئت ستینرا.

پ- گوندہ کانیاں بۆ ئاودان دہ کہ نہ وہ.

بۆیان ئاودان دہ کہ نہ وہ.

کارہ کہت پی دہ سپیریئت.

پیئت دہ سپیریئت.

وانہ کہ مان تی دہ گہ یہ نیئت.

تییمان دہ گہ یہ نیئت.

۲/ ئ- دارشتنہ کہم بۆ بخوینہ وہ. (م- مان ، (- ، -) ، ی- یان)

بۆم بخوینہ وہ.

ہہ والہ کہ یان پی بلی.

پییان بلی.

ب- پٽيان بگه ن.

تٽيان بگه ن.

۳/ ٺ- پرسياره ڪاني بڙم ڇاپڪرد. (م - مان ، ت - تان ، ي - يان)

بڙمي ڇاپڪرد.

ب- پرسياره ڪاني بڙ ڇاپڪردم. (م - مين ، يت - ن ، (Ø) - ن)

بڙي ڇاپڪردم

پيشتر ٺهه مان زانيوه، ڪه ته واوڪهري به ياريد ه ٺهه ناوهيه، يان
جيئاوهيه، ڪه له رسته دا واتاي ڪار ته واوده ڪات به يارمه تي ٺامرازي
پهيوهندي، له گه ل ڪاري تيئه پهرو تيئه پدا ديت.
ليره ده مانه ويٽ بزائين، ڪه جيئاوي ڪه سبي لڪاو چوڻ ده بيٽه ته واوڪهري
به ياريد ه؟

له وه لاما ده لئين جيئاوي ڪه سبي لڪاو ده توانيٽ بيٽ به ته واوڪهري
به ياريد ه به پي جوڙو ڪاتي ڪاري رسته ڪه له چهند شيوهيه ڪي جياوازا
دهرده ڪه ون:

۱- ٺهه ڪاري رسته ڪه، ڪاري ڪي تيئه پهري (پابردو، يان پانه بردو) ي
ساده، داريزراو يان ليڪدراو بيٽ. بڪهري ڪاره ڪه له ناو رسته ڪه دا باس
ڪرايٽ، ٺهه ڪومه له جيئاوي ڪه سبي لڪاو له ڪومه له ي (م - مان ، ت -
تان ، ي - يان) له دهوري ته واوڪهري به ياريد ه دا ده چنه دواي ٺهه ناوهي ڪه
بڪهري رسته ڪهيه، وه ڪو له رسته ڪاني ژماره (۱) لقي (ٺ) نيشاندران، وه ڪو
ده بينين له رسته ي (نامه ڪه م بڙ هات) دا وشه ي (نامه ڪه) بڪهري رسته ڪهيه،
(بڙ) ٺامرازي پهيوهنديه و جيئاوي ڪه سبي لڪاوي (م) له دواي وشه ي
(نامه ڪه) وه هاتووه ته واوڪهري به ياريد ه ڪاره ڪهيه ده توانين له بري

جیناوی که سبی لکاوی (م) هه موو جیناوه که سبی لکاوه کانی (مان، ت - تان، ی - یان) به کاربهنن، به لام نه گهر وشه ی (نامه که) لابییه ن ئه و جیناوی که سبی لکاوی ته واکه ری به یاریده ده چیتته سه ر ئامرازه په یوه ندییه که . به لام نه گهر سهیری پرسته کانی لقی (ب) بکهین ده بینین کاری (ته واکرا ، ستینرا) رابردووی بکه ر نادیارن (کارا نادیارن) و کاری (ته واده کریت ، ده ستینریت) رانه بردووی بکه ر نادیارن و له گه ل ئه م کارانه دا جیناوه که سبی لکاوه کانی کومه له ی (م - مان ، ت - تان ، ی - یان) ده بنه ته واکه ری به یاریده و له دوا ی (جیگری بکه ر) ^(۱) هکانه وه هاتوون، له گه ل بوونی ئامرازی په یوه ندی (بو - لی) له پرسته کاند، به لام نه گهر جیگری بکه ره کان له پرسته کاند لابریت، ئه و جیناوه که سبی لکاوه کانی ده وری ته واکه ری به یاریده ده چنه دوا ی ئامرازه په یوه ندییه که وه، نه گهر کاری پرسته که، کاریکی (رانه بردووی تیپه ی) ساده، داریژراو یان لیکدراو بیت و بهرکار له پرسته که دا باسکرا بیت، ئه و جیناوه که سبی لکاوه کانی کومه له ی (م - مان ، ت - تان، ی - یان) ده بنه ته واکه ری به یاریده و ده چنه دوا ی بهرکاره که، به لام نه گهر بهرکار لابر ئه و جیناوه که سبی لکاوه کان ده چنه سه ر ئامرازه په یوه ندییه که ^(۲) هه روه کو له پرسته کانی لقی (پ) نیشان دراوون.

۲- نه گهر کاری پرسته که (داخوازی تیپه ی) بیت و بهرکار له پرسته که دا باسکرا بیت ئه و جیناوه که سبی لکاوه کان (م - مان ، ی - یان) ده بنه

(۱) جیگری بکه ر = (نائب فاعل)

(۲) هه ندی جار ئامرازو جیناوی لکاوی ته واکه ری به یاریده ده که ونه دوا ی کاره که وه به تابییه تی له کاتی ئاخووتن دا: ده ی نیریت بۆم.

تهواوکه‌ری به‌یاریده‌و له دواى به‌رکاره‌که‌وه دّین. به‌لامّ نه‌گه‌ر به‌رکار لا‌برا،
 نه‌وا جيّناوه که‌سییه لکاوه‌کان ده‌چنه دواى ئامرازه په‌یوه‌ندییه‌که‌وه وه‌کو
 له پسته‌کانی ژماره (۲) لقی (ن) نیشان‌دراون.

خو نه‌گه‌ر کاری پسته‌که (داخو‌زی تیڼه‌په‌ر) بیټ، نه‌وا جيّناوی لکاوی
 تهواوکه‌ری به‌یاریده هه‌میشه له دواى ئامرازه په‌یوه‌ندییه‌که‌وه دّیت، وه‌کو له
 پسته‌کانی لقی (ب) نیشان‌دراوه.

۳- نه‌گه‌ر کاری پسته‌که (ر‌ا‌بردووی تیپه‌پ‌ی ساده دار‌یژراو یان لی‌کدراو
 بیټ، نه‌وا نه‌و جيّناوه که‌سییه لکاوانه‌ی که ده‌بنه تهواوکه‌ری به‌یاریده، له
 دوو شیوه‌ی جیاوازا ده‌رده‌که‌ون:

ن- کۆمه‌له جيّناوی که‌سیی لکاوی کۆمه‌له‌ی (م - مان ، ت - تان ، ی -
 یان) ده‌بنه تهواوکه‌ری به‌یاریده وه‌کسه‌ر له دواى ئامرازی په‌یوه‌ندییه‌وه
 دّین، به‌لامّ نه‌گه‌ر به‌رکاری پسته‌که لا‌برا، نه‌وا جيّناوی که‌سیی لکاوی بکه‌ر
 دواى جيّناوی لکاوی تهواوکه‌ری به‌یاریده‌وه دّیت هه‌روه‌کو له پسته‌کانی
 ژماره (۳) لقی (ن) نیشان‌دراون.

ب: کۆمه‌له جيّناوی که‌سیی لکاو (م - ین ، یت - ن (O) - ن) ده‌بن به
 تهواوکه‌ری به‌یاریده ده‌که‌ونه کۆتایی کاره‌وه وه‌کو له نمونه‌کانی لقی (ب)
 نیشان‌دراوه، به‌لامّ نه‌گه‌ر به‌رکار لا‌برا، نه‌وا جيّناوی که‌سیی لکاوی بکه‌ر له
 دواى ئامرازی په‌یوه‌ندییه‌وه دّیت، وه‌ک له پسته‌ی (بو‌ی چاپ‌کردم) دا دیاره.
 هه‌روه‌ها ده‌بیټ ئاماژه به‌وه بکه‌ین، که نه‌گه‌ر کاری پسته‌که ر‌انه‌بردووی
 تیپه‌پ‌بوو، به‌رکاری پسته‌که ناوی‌ک یان جيّناوی‌ک یان هاوه‌ل‌ناوی‌ک بوو به
 دیارخه‌ری، نه‌وا جيّناوی که‌سیی لکاوی تهواوکه‌ری به‌یاریده ده‌چیته دواى

دیارخه رهکانی بهرکاره که وه، وه کو له پسته ی (په رتوو که که تانم
لی و ه ده گریّت) دا ده رکه و توه .

به کورتی :

جیناوه که سییه لکاوه کان ده بنه ته و او که ری به یاریده له رسته دا به م
شیوه یی ه خواره وه :

۱- له گه ن کاری تیینه په ری ده می (**رابر دوو ، رانه بردوو**) و ه ه روه ها کاری
بکه ر نادیار کومه له جیناوی که سیی لکاوی (م - مان ، ت - تان ، ی - یان)
ده بنه ته و او که ری به یاریده وه له دوا ی بکه ر یان جیگری بکه ر دین، نه گه ر
بکه ر یان جیگری بکه ر لابرین، جیناوه کان ده چنه دوا ی نامرازه
په یوه ندیی ه که .

له گه ن کاری (**رانه بردووی تیپه ریشدا**) کومه له جیناوی که سیی لکاو
(م - مان ، ت - تان ، ی - یان) له ده وری ته و او که ری به یاریده ده چنه دوا ی
به رکاری رسته که نه گه ر له رسته که دا هه بوو، به لام نه گه ر به رکار لابریت،
جیناوه کان ده چنه دوا ی نامرازی په یوه ندی .

۲- له گه ن کاری (**داخوازی**) کومه له جیناوی که سیی لکاوی (م - مان ، ی -
یان) ده بنه ته و او که ری به یاریده و له دوا ی به رکاره وه دین، نه گه ر کاره که
تیپه ربیت و به رکار باسکرا بیت، به لام نه گه ر به رکار لابران ه و جیناوه کان
ده چنه دوا ی نامرازی په یوه ندی، به لام نه گه ر کاره که تیینه په ربیت نه و
جیناوه کان هه میسه ده چنه دوا ی نامرازه په یوه ندیی ه که .

۳- له گه ن کاری (**رابر دووی تیپه ر**) دا، جیناوه که سییه لکاوه کان ده بنه
ته و او که ری به یاریده له دوو شیوه دا :

ن/ دهگونجیت کۆمه له جیناوی کهسی لکاو (**م- مان ، ت- تان ، ی- یان**)
 بینه تهواوکهری به یاریدهو یه کسه ره دواي نامرازه په یوه نډییه که وه دین.
ب/ دهگونجیت کۆمه له جیناوی کهسی لکاو (**م- ین ، یت- ن ، Ø- ن**)
 بینه تهواوکهری به یاریدهو دهچنه کۆتایی کاره که ، ههروهها له م دهمه ی
 کاردا جیناوی کهسی لکاو بۆ کهسی سییه می تاک له دهوری تهواوکهری
 به یاریده دا ده رناکه ویت^(۱).

(۱) جیناوی کهسی لکاو بۆ کهسی سییه می تاک له دهوری تهواوکهری به یاریده ده رناکه ویت
 له گه ل کاری پابردووی تیپه ردا ئه گه ر کۆمه له ی دووه می جیناوه لکاو هکانی وه رگرتییت.

پاهينان (۱)

ئەم جىناۋە كەسىيە لكاۋانەى خوارەوۋە لەگەل چ كاريكدا دەبنە تەواكەرى
بەياريدە؟ بە نموونە نيشانى بدە.

(ين ، يان ، يت ، مان ، ن)

پاهينان (۲)

كەى جىناۋى لكاو وەكو تەواكەرى بەياريدە لە رستەدا دەرناكەوييت؟
بە نموونە بيسەلمينە.

پاهينان (۳)

بۆت نوسيوم بۆت بنووسم ئەمن چىم
دوندى قەندىلى گۆرەپانى ھەلگورد نيم
۱- لە نيۋەى دىرى يەكەم دووجار جىناۋى (ت) ھاتوۋە، ھەريەكەيان
ئەركيان چى يە؟

۲- (م) ى دواى (نووسى) و دواى (بنووسم) ئەركيان چىيە؟

پاهينان (۴)

چۆن جىناۋە كەسىيە لكاۋەكان لەگەل ئەم كارانەى خوارەوۋەدا دەبنە
تەواكەرى بەياريدە؟

(لەبەركە ، پى گەيشت ، تى گەياند ، لى ۋەرگرت)

پاهينان (۵)

لە رستەى (ولاتەكەيان لى دابەشكردين).

۱- (ين) چىيە ؟ بۆچى خراۋەتە ئەو شوينە؟

۲- (لى) شىيەكەوۋە.

۳- ئەگەر (ين) بگۆرپن بۆ جىناۋى (مان) دەچىتە كوى؟ بۆچى؟

۴- ئەگەر ناۋى (ولاتەكە) لابیەين (يان) دەچىتە كوى؟

هاوہلناو لہرووی بنچینہی وشہکانیہوہ (رؤنان)دوہ

هاوہلناو لہرووی چۆنیہنی دروستبوونی وشہکانیہوہ واتہ پیکھاتنہوہ، دوو جوړه:-

۱- هاوہلناوی ساده.

۲- هاوہلناوی ناساده.

۳- هاوہلناوی ساده:

۱- بۆ پۆژی نه وړۆز سى چە پک

لە نیرگس و گولۍ ناسک

ئەکەم بە دیارییەکی جوان

بۆ گەلی کوردی قارەمان

۲- هەستە تیکۆشە تا خوینت گەرمە

سەرپۆش فرێدە چ وادەى شەرمە

۳- ئیمەى ئازا لە دوژمن ناترسین

۴- بابى داراى هەژارە، لى دل و دەروونى وى دەولەمەندن.

۵- دارا هشک سیبەرى ناکەت.

هاوہلناو، وشەيەكە دەبیته دیارخەری ناویك یان جیناویك یان هاوہلناویكى

تر یان تەواو كەرى كاریكى ناتەواو، واتە سیفەتیک ئاشكرا دەكات و لە

هاوچەشنەكانى جیا دەكریتەوہ.

هاوہلناویش بە پىی چۆنیەتى دروستبوونی بنچینەى وشەكەوہ دەكریت

بەچەند بەشيك، لیژەدا باسى هاوہلناوی ساده دەكەین.

لە نمونەى ژمارە (۱)دا، هەریەك لەوشەى (ناسك، جوان، قارەمان)

هاوہلناو و لەوشەيەكى واتادارى سەریەخۆ پیکھاتوون هیچ پیشگرو

پاشگړىکیان لەگەلدا نییە و بەهۆى (ى) ئامرازى خستنه سەر بوونه تە

دیارخەری وشەکانی (گۆل، دیارییەك، كورد) و وەسفی ئەو ناوانەى کردوووە و لەناو هاو پرەگەزەکانی جیگایان کردوووەتەو.

لە نموونەى ژمارەدا (۲)دا، وشەى (گەرم) هاوئەلناوە و لە وشەىەکی واتاداری سەر بەخۆ پێک هاتوون و بوو بە تەواوکەری کاری ناتەواو(ە).

لە پستەى ژمارە (۳) دا، وشەى (ئازا) هاوئەلناوە و لە وشەىەکی واتاداری سەر بەخۆ پێک هاتوووە بەهۆى (ى) ئامرازى خستەسەر بوو بە دیارخەری جیناوى کەسى (ئیمە).

هەر وەها لە پستەکانى ژمارە (۴، ۵)دا، وشەکانى (هەژار، هەشك) هاوئەلناوى سادەن و لە وشەىەکی واتادار پێک هاتوون و بوونەتە دیارخەری ناو و تەواوکەری کاری ناتەواو.

ب- هاوئەلناوى ناسادە:

هاوئەلناوى ناسادە دوو جۆرە:

۱- هاوئەلناوى داڕێژراو:

ئ- کرێکاری یەكەم کاری خۆى تەواو کرد.

ب- تا ئیستا پیاوی بەجەرگی وام نەدیوە.

پ- پێوییهکی گەپۆك لە شیرەکی نووستى چێترە.

ت- گیاندارو نەبوو دیارو نەدیار

زانو نەزان و گیل وشیار

ج- نوسەرى بەتوانا هەمیشە لە بەرھەمەکانیدا جۆرە تایبەتیتى و شیوەیەکی دیارى پێوە دەبێت.

ئەگەر سەیری وشەکانى (یەكەم، بەجەرگ، گەپۆك، نووستى، دیار، نەدیار، زانا، نەزان، وشیار، بەتوانا) بکەین، دەبینین کە هەموویان هاوئەلناوى

داریژراون هه‌ریه‌ک به شیوه‌یه‌ک دروست کراوه، لیږه‌شدا چه‌ند یاسایه‌کی دروست‌کردنی هاوه‌لناوی داریژراو ده‌خه‌ینه پوو.

۱- (ن) هاوه‌لناوی ساده **پاشگر** **هاوه‌لناوی داریژراو**

یه‌ک	ه‌م	یه‌که‌م
پوون	اک	پووناک
نه‌رم	ان	نه‌رمان
په‌ق	ه‌ن	په‌قه‌ن

(ب) پیشگر **هاوه‌لناوی ساده** **هاوه‌لناوی داریژراو**

نه	خۆش	نه‌خۆش
نا	پاست	نا‌پاست

۲- (ن) ناوی ساده **پاشگر** **هاوه‌لناوی داریژراو**

ژن	انه، انی	ژنانه، ژنانی
زیر	ین	زیرین
مه‌له	وان، قان	مه‌له‌وان - مه‌له‌قان
برین	دار	بریندار
گوشت	ن	گوشتن
پاو	چی	راوچی
ده‌شت	ه‌کی	ده‌شته‌کی
به‌خت	یار، هوهر	به‌ختیار، به‌خته‌وهر
ئاسن	گهر	ئاسنگهر

<u>۲- (ب) پيشگر</u>	<u>ناوى سادە</u>	<u>ھاوہلناوى داپيژراو</u>
بە	تام	بە تام
ب/بە	جەرگ	ب جەرگ/ بە جەرگ
بى	شەرم	بى شەرم

<u>۳- (د) چاوگ</u>	<u>پەگى کار</u>	<u>پاشگر</u>	<u>ھاوہلناوى داپيژراو</u>
نووسين	نووس	ەر	نووسەر
گەپان	گەپى	ۆك، يدە	گەپۆك، گەپيدە ^(۱)
ترسان	ترس	نۆك، ناك	ترسنۆك، ترسناك
فرۆشتن	فرۆش	يار	فرۆشيار
زانين	زان	ا	زانا

<u>(ب) چاوگ</u>	<u>پيشگر</u>	<u>پەگى کار</u>	<u>ھاوہلناوى داپيژراو</u>
گۆپين	نە	گۆپ	نەگۆپ
مردن	نە	مر	نەمر
بەزين	نە	بەز	نەبەز

<u>(پ) پيشگر</u>	<u>پەگى کار</u>	<u>پاشگر</u>	<u>ھاوہلناوى داپيژراو</u>
نا	بين	ا	نابينا
نە	زى	ۆك	نەزۆك
ب	خۆ	ەر	بخۆر

(۱) : ناکرى پيتە بزوينى (ئ) لەگەڵ بزوينى (ۆ) لە (ۆك) و (يە) لە (يدە) بەيەكەوہ بىن، بۆيى شوپىنى خۆى بەردەدا بۆ (ۆ) و (يە).

٤- چاوگ	قه دی چاوگ	پاشگر	هاوه لئاوی داپیژراو
کهوتن	کهوت	وو	کهوتوو ^(١)
شکان	شکا	و	شکاو
سوتان	سوتا	و	سوتاو
پزین	پزیه	و	پزیو
بردن	برد	ه	برده
کهوتن	کهوت	ه	کهوته

٢- هاوه لئاوی لیكدراو:

چه ند یاسایه کی دروستکردنی هاوه لئاوی لیكدراو

١- ناو + ناو

چاو + باز ← چاو باز.

به ژن + چنار ← به ژن چنار.

٢- ناو + ئامراز + ناو

دهست + به + سهر = دهست به سهر.

گول + به + ده م = گول به ده م.

٣- دوباره کردنی ناویک

ری ری ، چین چین ، پارچه پارچه.

(١) له کرمانجی ژووودا پاشگری (ی) ده خریته سهر قه دی چاووگو هاوه لئاوی داپیژراوی لی دروست ده بیته:

کهفت + ی = کهفتی

شکهست + ی = شکهستی

سوته + ی = سوتهی

شویشته + ی = شویشتهی

- دلی سوتهی ب ئاژ ترشکا ناکه ویت.

- مروفتی مری و زیندی ب ئافی پاقر دبن.

۴- ھاوہلناوی ژماره + ناو

دوو + دل ← دوو دل.

حهوت + پرهنگ ← حهوت پرهنگ.

۵- ناو + ھاوہلناو

دل + خوښ ← دلخوښ.

چاو + شين ← چاو شين.

۶- ھاوہلناو + ئامراز + ھاوہلناو

بۆر + ه + دهوله مەند ← بۆرە دهوله مەند.

پاك + و + خاوين ← پاك و خاوين.

۷- ھاوہلناو + ئامراز + ناو

شۆپ + ه + ژن = شۆپە ژن

گيل + ه + پياو = گيله پياو

۸- ناو + پرهگی کار

خير + خواز = خير خواز

پياو + کوژ = پياو کوژ

قورئان + خوین = قورئان خوین

رۆژنامه + نووس = رۆژنامه نووس

۹- ھاوہلناو + پرهگی کار

راست + بيژ ← راستبيژ

گەش + بين ← گەشبين

پەش + پۆش ← پەشپۆش

خۆش + نووس ← خۆشنووس

۱۰- ھاوہلناو + ھاوہلناو

رەش + ئەسمەر ← رەش ئەسمەر

تازە + پىگەيشتوو ← تازە پىگەيشتوو

۱۱- ناو + ھاوہلناويكى كراو

دل + سوتاو ← دل سوتاو

جەرگ + بپراو ← جەرگ بپراو

۱۲- بە دووبارە بوونەوہى ھاوہلناويكى سادە

خۆش خۆش ، جوان جوان ، سوور سوور.

۱۳- ھاوہلکار + ناو = ← ژىر دەست ، ژىر چەپۆك.

۱۴- ناو + پەرگى كار + پاشگر ←

خەبات + كە + ەر ، رەنج + دە + ەر ، جل + شۆ + ەر ، پراو + كە + ەر

بەكورتى:

ھاوہلناوہ پووى پۇنانەوہ دوو جۆرە:

۱- **ھاوہلناوى سادە:** ئەو ھاوہلناوہيە ، كە ئە وشەيەكى سادەى واتادارى سەربەخۆى تەواو پىكدىت.

۲- **ھاوہلناوى ناسادە:**

ھاوہلناوى ناسادەش دوو جۆرە:

ئ- **ھاوہلناوى دارپىژراو:** ئەو ھاوہلناوہيە ، كە ئە وشەيەكى سادەو پىشگرىك يان پاشگرىك يان ھەردووکیان پىكدىت.

ب- **ھاوہلناوى لىكدراو:** ئەو ھاوہلناوہيە ، كە ئە دوو وشەى واتادارىان پىتر پىكھاتووہ.

پاهينان (۱)

- ۱- چۆن هاوه لئاويكى داپيژراو، له هاوه لئاويكى ليكدراو جيا ده كهينه وه ؟
به نمونه پووني بكه ره وه .
- ۲- به چه ند ريگا هاوه لئاوي داپيژراو له په گي كار دروست ده كريت ؟
به نمونه پووني بكه وه .
- ۳- چۆن ده توانين له قه دي چاوكي تينه په ره وه، هاوه لئاوي داپيژراو دروست بكه ين ؟
- ۴- چۆن له دوو ناو، هاوه لئاوي ليكدراو دروست ده كه يت ؟ نمونه ي بۆ بهينه وه :

پاهينان (۲)

جوړو شيوه ي دروستبووني ته م هاوه لئاوانه ي خواره وه ديارى بكه .
دهنگيژ، سه رسپي، راستگو، كه وتوو، نه مر، خه باتكه ر، تيگوشه ر، ناشاد .

پاهينان (۳)

له چاوكي (زاني - كوشتن) هاوه لئاوي داپژاو دروست بكه :
جاريك به پيشگر و جاريك به پاشگر، پاشان هه ريه كه يان له پرسته به كاريهينه .

پاهينان (۴)

- له م رستانه ي خواره وه هاوه لئاوه كان ده ريهينه و جوړه كانيان ده ست نيشان
بكه له پووي بنچينه ي وشه كانيان .
- ۱- مرؤفي راستگو درؤ ناكات .
 - ۲- پيشمه رگه به جه رگه .
 - ۳- كچيكي نووسه ريان خه لاتكرد .
 - ۴- نه ديسوني زانا خزمه تي مرؤفايه تي كردوه .

جۆرهكانى ھاۋەلكار

لە ڤووى پىكھاتنىيانهۋە (ڤۇنان) ھۋە

ئ:

- ۱- ھىزى گەل لەشكرى دوزمنى خىرا لەناوېرد.
- ۲- بەفر لە كوردستان زۆر دەباريٲ.
- ۳- دايكى ڤۆشنبىر مندال باش پەروەردە دەكات.
- ۴- گەلى كورد لە بەھارى سالى (۱۹۹۱) دا گورج راپەرى.

ب:

- ۱- بەشەو سەردانى ھاوړپىكەمان كرد.
- ۲- پىشمەرگەكان دليزانە بەرگرى لە كوردستان دەكەن.
- ۳- ئەوان لە دوور ھاتبوون.
- ۴- وتارەكەى بەجوانى خویندەۋە.

پ:

- ۱- كوردستانمان پىر بەدل خۆش دەويٲ.
 - ۲- لاۋەكان دەستە دەستە دەھاتن.
 - ۳- مندالەكە لەپاو لەپ كەوت.
 - ۴- گەرەكەكەيان مال بەمال بەسەر كردهۋە.
- پىشتەر ئەۋەمان خویندوۋە، كە ھاۋەلكار ۋەلامى پرسىارى (چۆن ، لەكۆي ، كەى ، چەندى) ى لايەنىكى ڤوودانى كار دەداتەۋە ۋەسفى كارەكە دەكات ۋە سنوورىك بۆ ڤوودانى كارەكە لە پستەدا دياردەخات.

ئەگەر سەيرى پىستەكانى بەشى (ئ) بىكەين، دەبينىن وشەكانى (خىرا ، زۆر ، باش ، گورچ) ھەموويان ھاۋەلكارن و ھەريەكەيان لە پىستەى خویدا ۋەسفى كارى پىستەيەكى كردوۋە، ھەموويان لە پووى پىكھاتنەۋە سادەن.

لە پىستەكانى بەشى (ب) وشەكانى (بەشەو ، دليرانە ، لەدوور ، بەجوانى) ھەموويان ھاۋەلكارى دارپىژراون، ھەريەكەيان لە پىستەى خویدا ۋەسفى كارى پىستەكەى كردوۋە.

لە پىستەكانى بەشى (پ) وشەكانى (پىر بەدل ، دەستە دەستە ، لەپاۋ لەپ ، مال بە مال) ھەموويان ھاۋەلكارى لىكراون، ھەريەكەيان لە پىستەى خویدا ۋەسفى كارى پىستەكەى كردوۋە.

ئىنجا لىرەدا دەمانەۋىت بزانين، كە ھاۋەلكار لە پووى پىكھاتن و دروست كىرنەۋە چەند جۆرە؟ ھەر جۆرەى چۆن و لەچى پىكدىت؟ لەۋەلامدا دەلىين ھاۋەلكار لە پووى پىكھاتنەۋە دەكرىت بە دوو جۆر، بەم شىۋەيەى خوارەۋە:-

ئ- ھاۋەلكارى سادە. ب- ھاۋەلكارى ناسادە

ئ / ھاۋەلكارى سادە: ئەو ھاۋەلكارەيە كە لە بنەپەتدا لەيەك وشەى واتادارى سەربەخۆ پىكھاتوۋە لە پىستەدا ۋەسفى كار دەكات.

(خىرا ، زۆر ، باش ، گورچ ، پار ، كەم ، دوور ، نزيك ، خراپ ، فرە ، زوو ، درەنگ ، سەر ، ژىر ، تەنىشت).

ب / ھاۋەلكارى ناسادە: ئەمىش دوو جۆرە:

۱- ھاۋەلكارى دارپىژراو: ئەو ھاۋەلكارەيە كە لە وشەيەكى واتادار لەگەل پىشگرىك يان پاشگرىك يان لەگەل ھەردووكيان پىكدىت ۋەكو:

هەندىك لە ريڭاكانى دروستکردنى هاوهلکاری دارپژاو

۱- پيشگر (به) + ناو

(به ناز، به دل، به گيان، به شهو، به زستان، به سال.....)

۲- پيشگر + هاوهلکار

(به زور، له دوور، له ته نيشت، له نزىك.....)

۳- ناو+پاشگرى (انه)

(روژانه، شيرانه، مندالانه، سالانه.....)

۴- هاوهلناو+ پاشگرى(انه)

مهردانه، دليرانه، هيمنانه، نازايانه، ژيرانه.....)

۵- پيشگر + هاوهلناو+ پاشگر

(به جوانى، به باشى، به خوشى، به ساردى، به هيمنى، به گهرمى.....)

۶- پيشگر + ناو + پاشگر

(به سواری، به هاوینی، بى شهزمانه، بى باكانه، به كوردایه تی...)

۲- هاوهلکاری ليکدراو : ئەو هاوهلکارهیه که له دوو وشه ی واتادار یان پتر

پيکديت.

هەندىك لە ريڭاكانى دروستکردنى هاوهلکاری ليکدراو:

۱- به دوو باره کردنه وهى ناو یان هاوهلناویان هاوهلناوى ژماره

(نم نم ، دهسته دهسته، پۆل پۆل.....)

(جوان جوان ، هيدي هيدي ، ورده ورده.....)

(يهك يهك ، چوار چوار، دوو دوو.....)

۲- ناو + ئامرازی (به) + ناو

(پوو به پوو، مال به مال، دى به دى، شار به شار.....)

۳- ناو + ئامرازی (او) + ناو

(سهراوسهر، دهماو دهم، دۆلادۆل، پشتاوپشت.....)

۴- هاوهلناو + ئامرازی (و) + هاوهلناو

(تير و پر، كزومات، پاكوخاوين، كزومه لوول.....)

۵- هاوهلناو + ئامرازی (به) + ناو

(پربه دل، پربه دهم، پربه دهنگ.....)

۶- پيشگر + هاوهلناوى ليكدراو + پاشگر

(به سهربه رزى، به پووخوشى، به دلخوشى، به دلشكاوى.....)

۷- هاوهلناوى نيشانه + ناو

(ئەمشەو، ئەمپۆ، ئەوسال، ئەوسا.....)

۸- هاوهلکار + هاوهلناوى ژماره + ناو

(پاش نيوه پۆ، پيش نيوه پۆ، دواى نيوه پۆ، دواى نيوه شهو، پيش دوو پۆڭ)

پاهينان (۱)

جۆرۈ شىۋەى دروستکردنى ئەم ھاۋەلكارانەى خوارەۋە دەرىخە.

(ئەمپۇ ، بەگۈپ ، تاقم تاقم ، بەدۆستايەتى ، منداالانە.....)

پاهينان (۲)

لەم دىپرە ھۆنراۋانەى خوارەۋە ھاۋەلكارەكان دەربەھىنە و جۆرەكانيان ديارىخە.

۱- كوردىكم دەۋى چاپوك و پتەو

سەفەرئىك ھەيە بۆم بكا بەشەو.

۲- زمانم شەق ئەبا يەك دەم ئەگەر بىت و نەبا ناوت

بەكۆيرى دائەنىشم گەر لەبەر چاوم نەبى چاوت.

۳- پې بەدل بانگ دەكەم سەرىبەستىم دەۋى

كوردستانم جىي شىرانە دەبى سەركەۋى

پاهينان (۳)

ئەم پستانەى خوارەۋە شىبىكەۋە.

۱- جوان منداالە جوانەكەى جوان پەرۋەردە كردوۋە.

۲- گەلى كوردستان دليرانە راپەرى.

پاهينانى (۴)

ۋشەى (خراب، منداالانە) لە دوو پستەدا بەكاربەھىنە، بەمەرجىك جارىك بىيئە

ھاۋەلناو و جارىكى تىرش بىيئە ھاۋەلكار.

پادە

۱- پادەو ھاوئەلناو:

۲- پادەو ھاوئەلکار:

۱- پەرتووکیکی کۆنم، بۆ ھاوپیگەم نارد.

پەرتووکیکی زۆر کۆنم، بۆ ھاوپیگەم نارد.

۲- فاکسەگەم بەپەلە بۆ ھاوپیگەم نارد.

فاکسەگەم زۆر بە پەلە بۆ ھاوپیگەم نارد.

۳- قوتابییه که درهنگ هات.

قوتابییه که هەندیک درهنگ هات.

۴- پیاوہ که دوور رویشت.

پیاوہ که زۆر دوور رویشت.

پاقەکردن:

پیش ئەوہی باسی پادەو ھاوئەلکار یان پادەو ھاوئەلناو بکەین پێویستە
وہ لّامی ئەم جوۆرە پرسیارانە بەدینەوہ که پادەو ھاوئەلکار یان ھاوئەلناو
چییە؟

چ ھاوئەلکاریک یان ھاوئەلناویک پادەگە ی دەردەخریت؟ ئەو پەیقانە ی پادە
پیشان دەدەن کامانەن؟ بە پێویستی دەزانین سەرنج بۆ ئەو پاستییە
پابکیشین که ئەویش پادەو ھاوئەلناو، واتا دەرخستنی پادەو ھاوئەلناو بە
ھاوئەلناویکی تر، چونکە زۆر وشە ی پادەو ھاوئەلناو لەناو پستەدا، پادەو
ھاوئەلکاریش دەردەخەن، جا ئەگەر بمانەوێت پادەو ھاوئەلناویک لە پستەدا
دەربخەین، ئەوا بەھۆی ھاوئەلناوی نادیاروہ دەردەخریت، که دەکەوێتە

پیش ھاوہلناوہ بنجییه که، ھەر وەك لە پستەى یەكەم و دووہمى پىزى ژمارە (۱) دا دیارخراوہ .

لە پستەى یەكەمدا، وشەى (كۆن) ھاوہلناوى چۆنیەتیەو دیارخەرى وشەى (پەرتووکیك)ە، بەھۆى (ى) ئامرازى خستەسەر پیکھاتووہ، بەلام لە پستەى دووہمدا، وشەى (زۆر) بووہ بە دیارخەرى ھاوہلناوى (كۆن)، (كۆن)یش دیارخراوہو پادەى ئەو کۆنییە پیشان دەدات. ئینجا بە ھەردووکیان واتا (زۆر كۆن) وەكو گرییەکی ھاوہلناوى دەبنە دیارخەرى وشەى (پەرتووکیك) که ناویکی تاکی نەناسراوى گشتییە.

ھەر بەم پێیە دەتوانین لە برى وشەى (زۆر) وشەى (گەلیك ، نەختیک ، کەمیک ، ھەندیک ، تۆزیک ، فرە ، پیچیک....) بەکاربھێنین، که ھاوہلناوى ناديارن.

ئەگەر سەرنج بدەینە پستەى یەكەم و دووہمى پىزى ژمارە (۲)، دەبینین وشەى (زۆر) لە شیۆەییەکی جیاوازا بەکارھاتووہ، واتا ئەركى لەناو پستەكەدا، لە ئەركى وشەى (زۆر)ى پستەکانى پیشوو جیاوازە.

لە پستەى یەكەمدا، وشەى (بەپەلە) ھاوہلکاری چۆنیەتیەو چۆنیەتى پوودانى کارى (نارد) پووندەکاتەوہ، بەلام لە پستەى دووہمدا، وشەى (زۆر) پادەى ھاوہلکارە که پووندەکاتەوہو دیارخەرى ھاوہلکاری (بەپەلە)یە، ھاوہلکاری (بەپەلە)ش دیارخراوہ بەھەردووکیان وەكو گرییەکی ھاوہلکاری چۆنیەتى پوودانى کارە که دەردەخەن.

له پسته كانى ريزى سييه ميشدا :

له پسته يه كه مدا وشه ي (درهنگ) هاوه لكارى كاتيه و كاتى پوودانى
كارى (هات) پوونده كاته وه، به لام له پسته ي دووه مدا وشه ي (هه نديك)
پاده ي هاوه لكاره كه پوونده كاته وه و ديارخه رى هاوه لكارى (درهنگ) ه،
هاوه لكارى (درهنگ) يش ديارخراوه، به هر دوو كيان وه كو گريه كى
هاوه لكارى كاتى پوودانى كاره كه دهرده خه ن.

پسته كانى ريزى چواره ميش به هه مان شيوه پوونده كرينه وه.

هر به م پييه ديسان ده توانين له برى وشه ي (زور) وشه كانى (نه ختيك ،
گه ليك ، كه ميك ، توژيك ، هه نديك ، فره ، پيچيك هتد) به كار به ينين.

به كورتى :-

**ا- نه م هاوه لناوانه ته نها پاده ي هاوه لناوه چونه تيبه كه دهرده خه ن، كه
بريتين له (زور ، هه نديك ، گه ليك ، كه ميك ، توژيك ، بريك ، فره ،
پيچيك ... هتد) ^(۱) پيان ده گوتريت (هاوه لناوى ناديار).**

**ب- نه م هاوه لكارانه : پاده ي هاوه لكاره چونه تى و كاتى و شويئيه كان،
دهرده خه ن كه بريتين له (زور ، هه نديك ، گه ليك ، كه ميك ، توژيك ، بريك ،
فره ، پيچيك ... هتد) (هاوه لكارى چه نديتى).**

(۱) كاتييك كه پاده ي هاوه لناويان هاوه لكاريك دهرده خريئت پيويستى به (ي) نامرازى
خستنه سهر نيه كه بكه ويته نيوان پاده و هاوه لناوه كه يان پاده و هاوه لكاره كه.

پاهينان (۱)

به نمونه وه وه لامي ئه م پرسيارانه ی خواره وه بده ره وه :

۱- چۆن پاده ی هاوه لکار دهرده خه يت؟

۲- جياوازی له نيوان هاوه لکارو هاوه لئاودا چيه ؟

پاهينان (۲)

(کۆشکيکی زۆر گه وره يان، بۆ کرێکاره کان دروستکردوه، ئه م کۆشکه، ئیستا مه لبه ندى يه کييتی سه نديکای کرێکارانه، کرێکاره کانیش به دلسۆزی له کاتی دروستکردنیدا ئيشيان تيا ده کرد، بۆ ئه وه ی زۆر زوو بينای کۆشکه ته واوبکه ن).

۱- وشه ی (زۆر) له پارچه نووسراوه که، دوجار هاتوه به وردی شيان بکه ره وه.

۲- ئه و هاوه لکارانه ی، که هيليان به ژێردا هاتوه واتای چ کارێک دهرده خه ن، کاره کان ده ستنيشان بکه.

پاهينان (۳)

شیکردنه وه

ناميلکه که م زۆر باش خوينده وه.

ناميلکه که: ناوه، گشتيه، ناسراوه، به رکاره.

م: جيناوی لکاوه بۆ که سی يه که می تاک، بکه ره.

زۆر: پاده ی هاوه لکاری چه ندييه ديارخه ری (باش)ه.

باش: هاوه لکاری چۆنيه تيه ديارخراوه.

زۆرباش: گرییه کی هاوه لکارییه ، ته واوکه ری کاری پسته که یه کاری
(خوینده وه) ده رده خات.

خوینده وه: پابردووی نزیکه راگه یاندنه ، تیپه ره ، دارپژراوه ، ئه رییه .
له م پستانه دا وشه هیل به ژیر داهاتووه کان شیبکه ره وه .

۱- خانی له پ زیرین قه لایه کی گه لیک سه ختی دروستکرد .

۲- میژووی قه لای دمدم زۆر کۆنه .

۳- پیشمه رگه کان سنووری ولاتیان گه لیک باش پاراستووه .

پاهینانی (۴)

له پسته ی (دارشتنیکه باشم به جوانی نووسییه وه)

۱- کاری پسته که له چ ریژه یه کدایه ؟

۲- وشه ی (به جوانی) چیه ؟ چۆن دروستکراوه ؟

۳- وشه ی (باش) چیه ؟ ئه رکی چیه ؟

۴- وشه ی (زۆر) بخهره پیش (باش) و (به جوانی) له هه ردوو شویندا وشه ی

(زۆر) شیبکه وه .

دیارخه ره کانی ناو

یه کهم - نه رکى ناو له رسته دا وه کو دیارخه رى ناو

- ۱- ناوى كانى له ناوى پووبار پاكتره.
 - ۲- ديهاته كانى كوردستان ناوه دانكرانه وه.
 - ۳- كرىكاره كانى كارگه ى مافوور دلسوزانه كارده كه ن.
 - ۴- تابلوكانى ژووره كه م هه لواسيوه ته وه.
 - ۵- هيمن نه مامه كانى له باخچه ى خويندنگه كه دا پواند.
 - ۶- دياريه كانم بو فه رمانبه رانى فه رمانگا كه يه.
 - ۷- مه م وزين داستانيكى فولكلورى بوو.
 - ۸- خانوو ه كانى نه م شاره جوان.
- هه ريه كه له به شه ئاخاوتنى (ناو - هاوه لئاو - جيئاو) ده توانيت ببيت به ديارخه رى ناو يان ئه و وشانه ى له هيلى ناودان (چاوگ)، لييره دا باسى ناو وه كو (ديارخه ر) ده كه ين:
- ۱- له رسته ى يه كه مدا، وشه ى (ئاو) ناويكى تاكى نه ناسراوى گشتيه و (ديارخراو) ه، وشه ى (كانى) و (پووبار) يش، دوو ناوى تاكى نه ناسراوى گشتين (ديارخه ر) ن، كه به يارمه تى (ى) ئامرازى خستنه سه ر^(۱) دراونه ته پال يه ك، (ناوى كانى) وه كو گرييه كى ناوى ئه ركى نيهاد و (ئاوى پووبار) ئه ركى ته واو كه رى به ياريد ه ده بينيت.

^(۱) ئامرازى خستنه سه ر: ئامرازى دانه پال.

۲- له پسته ی دووهمدا، وشه ی (دیهاتهکان) ناویکی کوی ناسراوه (دیارخراو) ه، وشه ی (کوردستان) ناویکی تاییه تییه (دیارخه ر) ی وشه ی (دیهاتهکان) ه، که به هوی (ی) نامرازی خستنه سهر پیکهاتووه، (دیهاتهکانی کوردستان) وهکو گرییه کی ناوی ده بیته جیگری بکه ر.

۳- له پسته ی سییه مدا، وشه ی (کریکارهکان) ناویکی کوی ناسراوه (دیارخراو) ه، هه ر دوو وشه ی (کارگه ی مافوور) دوو ناوی تاکی نه ناسراون (دیارخه ر) ی وشه ی (کریکارهکان) ه، که به هوی (ی) نامرازی خستنه سهر پیکهاتووه.

۴- له پسته ی چواره مدا، وشه ی (تابلوکان) ناویکی کوی ناسراوه (دیارخراو) ه، وشه ی (ژووره که) ناویکی تاکی ناسراوه (دیارخه ر) ه و به هوی (ی) نامرازی خستنه سهر دراوه ته پال (دیارخراو) لیړه شدا (تابلوکانی ژووره که) وهکو گرییه کی ناوی نه رکی به رکار ده بینیت.

۵- له پسته ی پینجه مدا، وشه ی (باخچه) ناویکی تاکی نه ناسراوه (دیارخراو) ه، وشه ی (خویندنگه که) ناویکی تاکی ناسراوه (دیارخه ر) ی ناوی باخچه که یه، به هوی (ی) نامرازی خستنه سهر دراونه ته پال یه ک، (باخچه ی خویندنگه که) وهکو گرییه کی ناوی ده بیته به ته واوکه ری به یاریده ی کاری ته واو.

۶- له پسته ی شه شه مدا، وشه ی (فه رمانبه ران) ناویکی نه ناسراوی کوییه (دیارخراو) ه، وشه ی (فه رمانگا که) ناویکی تاکی ناسراوه (دیارخه ر) ه، به هوی (ی) نامرازی خستنه سهر دراوه ته پال (دیارخراو)، (فه رمانبه رانی فه رمانگا که) وهکو گرییه کی ناوی ده بن به ته واوکه ری به یاریده ی کاری ناته واو.

۷- له پرسته ی هه وته مدا، وشه ی (داستانیک) ناویکی تاکی نه ناسراوه
(دیارخراو) ه، وشه ی (فۆلکلۆر) ناویکی نه ناسراوی گشتیه (دیارخه) ه،
به هۆی (ی) ئامرازی خستنه سهر دراونه ته پال یهك (داستانیک فۆلکلۆر)
وهكو گرێیه کی ناوی ئهرکی ته واوکه ری کاری ناته واوه.

۸- له پرسته ی هه شته مدا، وشه ی (خانوه کان) ناویکی کۆی ناسراوه
(دیارخراو) ه، وشه ی (شار) ناویکی گشتیه و به هۆی هاوه لئاوی نیشانه
(ئه م.....ه) ده ستنیشان کراوه (دیارخه) ه، (ی) ئامرازی خستنه سهر
ده که ویتته نیوانیا نه وه، (خانوه کانی ئه م شاره) گرێیه کی ناوییه له
(دیارخراو و دیارخه) هکاندا، پیویسته ئاگاداری ئه وه بین، که هه ریه که له
(دیارخراو) و (دیارخه) که ده درینه پال یه کتری ده بیت له گه ل پاستیدا
بگونجین، به تایبه تی ئه گهر ناوه (دیارخراو) ه که ناویکی کۆ بیت و (دیارخه)
ناویکی تاك بیت، چونکه ناگونجیت بلّین (له کانی پیاوه که ، میشکه کانی
زاناکه ، نینۆکه کانی په نجه که.....) ئه مه له لایه ک، له لایه کی تریشه وه
ده توانین به پیی شوین و مه به ست به مه رجیک له گه ل پاستیدا بگونجیت،
(دیارخراو) و (دیارخه)، یان هه ردووکیان له شیوه ی (تاك ، کۆ ، ناسراو یان
نه ناسراویدا) له ناو پرسته دا به کاربه یّنین ، وهكو له پرسته کانی سه ره وه دا
نیشانمان داو.

هه روه ها ده بیت ئاماژه به وه بکه یین که ناوی (دیارخراو) ده توانیت چه ند
ناویکی (دیارخه) ی یهك له دوا ی یهك وه ربگریت، وهك:

ياساكانی په رله مانی هه ری می کوردستان نۆدن.

به کورتی :

ئه گهر ناویکی (دیارخراو) (دیارخه ریک) یان چه ند دیارخه ریک بدریته پائی نهوا :

۱- ناوی (دیارخراو) پیش ناوی (دیارخه ر) ده که ویت.

۲- (ی) نامرازی خسته سهر ده که ویت نه یوانیانه وه^(۱).

۳- ده توانین ناوه دیارخراوه که یان دیارخه ره که ی، یان هه ردووکیان به پیی شوین و مه به ست، به مهرجیک له گهل راستیدا بگونجیت له شیوه ی (تاک ، کو، ناسراو ، نه ناسراو) دا له ناو رسته دا به کاریان بهینین.

کراوده ته وه

ژووره که

ی

دهرگا

کار

دیارخه ره

نامرازی خسته سهر

دیارخراوه

ههروه ها نه وه روون ده بیته وه که له په یوه ندی نیوان دیارخراو و دیارخه ردا خاوه نییتی و ناسیاوی و تاییه تمه ندیتی دروست ده بیته.

(۱) له کرمانجی ژوورودا نامرازی خسته سهر به پیی ژماره و په گهز خویان ده نویین

نامرازی (ا) به دیارخراوی (می) ی تاک ده لکیتن وهک :

زین خوشکا میری بۆتانی بوو.

ئه و ژنه کا میهره بان بوو.

وه (ی) به دیارخراوی (نیر) ی تاک ده لکیتن، وهک:

کوپی پاشایی بچویک هات.

مه لایی جزینی هوزانقانه کی کورد بوو.

ههروه ها (ید - یت - ین) به دیارخراوی کۆی (نیرومی) هوه ده لکیتن، وهک:

شارید کوردستانی خوشن.

زارکین گوندین مه زرنکن.

پاهينان (۱)

له رسته ی (په رتوکه کانی قوتابیان وهرده گرینه وه) دا:

- ۱- وشه ی (قوتابیان) چیه ؟ نه رکی چیه ؟
- ۲- کاری (وهرده گرینه وه) له چ ریژه یه کدایه ؟
- ۳- وشه ی (په رتوکه کان) شیبکه ره وه .
- ۴- له کاری (وهرده گرینه وه) پیژده ی پابردووی ته وای دانانی دروستبکه و سهر له نوی رسته که بنووسه ره وه .
- ۵- له کاری (وهرده گرینه وه) پیژده ی پابردووی به رده وای پراگه یانندن دروستبکه و بیده پال جیناوه که سییه لکاوه کان به پیی: ژماره ی که س.

پاهينان (۲)

رسته ی گونجاو بو نه م داواکارییه نه ی خواره وه بهینه ره وه:

- ۱- ناویکی کوی ناسراو بیته دیارخه ری ناویکی نه ناسراو هردوو (دیارخراو و دیارخه ر) بینه بهرکار.
- ۲- دوو ناوی یه که له دوا یه که بینه دیارخه ری ناویکی دیارخراوی تاکی ناسراو.
- ۳- ناویکی ده ستنیشانکراو به ووی هاوه لئاوی نیشانه بو نزیک بیته دیارخه ری ناویکی تاکی نه ناسراو.

پاهينان (۳)

له م پستانه ی خواره وه دا دیارخراو و دیارخه ر ده ربهینه .

۱- هونه رمه ندانی کوردستان ده ست په نگین .

۲- ئوتومبیله کانی پیشانگه که ده فروشرین .

۳- مامۆستایانی کوردستان دلسۆزن .

۴- خویندنی بالا له زانکۆکان کرایه وه .

پاهينان (۴)

شیکردنه وه : نمونه

هۆنراوه کانی مه وله ویم خوینده وه .

هۆنراوه کان : ناوه ، ناسراوه ، کۆیه ، دیارخراوه ، بهرکاره .

ی : ئامرازی خستنه سه ره .

مه وله وی : ناوه ، تاییه تییه ، دیارخه ره .

هۆنراوه کانی مه وله وی : گرییه کی ناوییه ، بهرکاره .

م : جیناوی لکاوه بۆ که سی یه که می تاک ، بکه ره .

خوینده وه : کاری رابردوی نزیکى راگه یاندنه ، داریژراوه ، تیپه ره .

۱- تیپی کچان شانۆگه ریه که یان نمایشکرد .

۲- کلتوری کورد ده پارێزین .

دووهم - نهرگی هاوه ئاوه رسته دا وهكو ديارخه رى ناو

- ۱- زېرى پاك ژهنگ مه لئاھينيت.
- خويندكارىكى زيرهم بۆ پيشبركيكه نارد.
- ۲- ئه ندازياره به تواناكه نه خشه ي ته لاره كه ي كيشا.
- دره خته به رزه كان سيمايه كى جوان به ژينگه ده به خشن.
- ۳- ئ- ئه ستيره گه شه كه ده ركه وت.
- گه زۆ نايابه كان فروشران.
- به هئى گه ييوه كانم لى كرده وه.
- خويندنگا سه ركه وتووه كان ئاھه نگان گيړا.
- ب- دؤيه ترشه كه ي پؤكرد.
- بايه به هيژه كه هه لى كرد.
- دئيه خوشه كانيان بينيوه.
- شه يه ^(۱) بچووكه كه بكره.
- ۴- له كانيه پوونه كان پرؤژه ي ئاوى گونده كان دروست ده كهن.
- شاتووه سوره كه م خوارد.
- بييه سه وزه كان مه برنه وه.
- ۵- ئه م زانكويه پيشكه وتووه.
- چوار گوڤارم كړى.
- كام ياريزان ئاماده نه بوو؟
- پؤژگار هه موو مروڤيك دهرده خات.
- جوانترين ديارى پيشكه ش كردم.

^(۱) شه : شانه

۶- گۆلى چۆنت دهوئىت؟

پۇمانى چوارەمىنم نووسى.

فەرھەنگىكى تر بەكار دەھىنم.

نامەيەكى رازەوہترى نارد.

۷- چواريەكى وئىنەكەم پەنگ كرد.

ھاوہلناو، وشەيەكە پەسنى ناوئىك يان جىناوئىك دەكات، ھەموو جۆرەكانى
ھاوہلناو دەتوانن بىنە ديارخەرى ناوئىك يان جىناوئىك، لەم پووەوہ لە ھاو
پەگەزەكانى جىادەكاتەوہ. ھاوہلناوى چۆنيەتى (سادە ، دارپژراو ، لىكدراو)
بىت دەبىتە ديارخەرو بەپىي چەند مەرجىك دەدرىتە پال ناو:-

۱/ ئەگەر ناوہ ديارخراوہكە، ناوئىكى گشتى نەناسراو، يان ناوئىكى تاكى
نەناسراو بىت، ھاوہلناوئىك بىت بە ديارخەرى، ئەوا پىويستە (ى) ئامرازى
خستەسەر بخەيتە نيوان ناوہكەو ھاوہلناوہكەو، وەك لە نموونەكانى پىزى
(۱) نىشاندراون. لە پستەي يەكەمدا، وشەي (زىر) ناوئىكى گشتىيە و
نەناسراوہ ھاوہلناوى (پاك) لە دوايەوہ ھاتووەو بوو بە ديارخەرى.

لەبەشى دووہمى پستەي يەكەمدا، (خوئىدنكارىك) ناوئىكى تاكى نەناسراوہو
ھاوہلناوى (زىرەك) لە دوايەوہ ھاتووە، لەبەر ئەوہ پىويستە (ى) ئامرازى
خستەسەر بگەوئىتە نيوانيانەوہ.

۲/ ئەگەر ناوہ ديارخراوہكە، ناوئىكى (تاك يان كۆى ناسراو) بوو، كاتىك
ھاوہلناوئىك دەبىتە ديارخەرى، ئەوا پىويستە ناوہكەو ھاوہلناوہكە بخەينە
سەر شىوہى (ناوئىكى لىكدراو) ھوہ، ئىنجا نىشانەي پىناسىنەكەي دەخريتە
دواي ھاوہلناوہكەو، خو ئەگەر چەند ھاوہلناوئىكى يەك لە دواي يەك بوون

به ديارخهري ناوه كه، ئهوا نيشانهي ناسراوي دهكه ويته دواي هه موو
هاوه لئاوه كانه وه.

جا ئه گهر ناوه كه به پيټيكي (نه بزوين) كوټايي هاتبيټ، ئهوا له جياتي (ي)،
ئامرازي دانه پالي (ه) دهخهينه نيوان ناوه كه و هاوه لئاوه كه وه، وهكو له
پرستهي (ئهندازياره به توانا كه) ي ريزي ژماره (٢) دا نيشان دراوه.
له م پرسته يه دا (ئهندازيار) ناويكه به پيټي نه بزويني (ر) كوټايي هاتووه،
كاتيك كه دهكريټ به ناسراو و هاوه لئاويك دهبيټه ديارخهري، ئهوا پيويسته
بهو شيويه ي سهره وه بخريته شيوه ي (ناويكي ليكدراوه) وه، (ي) ئامرازي
دانه پال بكريټ به (ه).

به لام ئه گهر ناوه ديارخراوه كه، له شيوه ي كوټاي ناسراو دا بيټ و هاوه لئاويك
بيټ به ديارخهري ئهوا به پيټي دهستورره كه ي پيشوو، له گه ل
هاوه لئاوه كه دا دهخريته شيوه ي (ناويكي ليكدراوه) وه، له دوايدا نيشانه ي
ناسراو يه كه ي كه (ه كه) و نيشانه ي كوټاي كه (ان) ه دهخريته دواي
هه موويانه وه، وهكو له پرسته ي (درهخته به رزه كان) نيشان دراوه.

٣- ئه گهر ناوه ديارخراوه كه (تاك يان كوټاي ناسراو) بيټ و به پيټي بزويني
(ه، ا، و، ئ) دواي هاتبيټ و له بره گه يه ك زياتر بيټ، كاتيڪ هاوه لئاويك
دهبيټ به ديارخهري واته (تهواو كهري)، ديسان وهكو دهستوري پيشوو،
دهخريته شيوه ي (ناويكي ليكدراوه) وه، جا بو ئه وه ي (ه) ئامرازي دانه پال
له گه ل پيټي بزويني دواي وشه يه كنه گرن و به پيټي دهستوري (بره گه) كه
نابيټ دوو بزوين له يه ك بره گه دابن، ئهوا ئامرازه كه لاده بهين، وهكو له
پرسته كان ي ريزي (٣) به شي (ئ) نيشان دراون.

به لām نه گهر ناوه ديارخراوه که (تاک يان کۆی ناسراو) بېت و کۆتايی به پیتی بزوينی (ا، ۆ، ځ، ه) هاتيبت و له برکيهک پيکهاتيبت و هاوه لئاويک ببيت به ديارخهري، دواي نهوهی که ناوه کهو هاوه لئاوه که دهخريته سهر شيوهی (ناويکی ليکدراو)، (ه) ئامرازی دانه پال به يارمهتی ناوبهندی (ي) که ده که ويته نيوان ناوه کهو ئامرازی خستنه پاله که پاشان نيشانهی ناسراوی و کۆ دهخريته دواي هاوه لئاوه کهوه، وهکو له پرستهکانی ريزی ژماره (۳) بهشی (ب) نيشاندراون.

۴- به لām نه گهر ناوه که به بزوينی (ی) يان (وو) دوايی هاتيبت له شيوهی (تاک يان کۆی ناسراو) دابيبت، هاوه لئاويک ببيته ديارخهري، نهوا ناوه کهو هاوه لئاوه که دهخريته سهر شيوهی (ناويکی ليکدراو) هوه، جا بو نهوهی بزوينی وشه و ئامرازه که يه کنه گرن، پيويسته پیتی نه بزوين، که بگونجيت له گه لئاندا، بخهينه نيوانيانه وه بو يه که میان (ی = Y)، بو دووه میان (و = W) داده نين له ناوه کهش (وو) دريژ دهگوريت بو (و) کورت وهکو له پرستهکانی ريزی ژماره (۴) نيشاندراون.

۵- ههروه ها هاوه لئاوی ژماره، هاوه لئاوی نيشانه (ئه م.... ه) (ئه و.... ه)، هاوه لئاوی پرس (کام، چ....)، هاوه لئاوی ناديار (هه موو، زۆر....)، هاوه لئاوه پلهی بالادا (گه وره ترين، جوانترين....) دهتوانن بن به ديارخهري ناو، جا نه گهر پيش ناوه ديارخه ره که بکهون، نهوا پيويستی به ئامرازی خستنه سهر ناکات، وهکو له پرستهکانی ژماره (ه) نيشاندراون.

۶- نه گهر هاوه لئاوه ديارخه ره کان دواي ناوه ديارخراوه که بکهون، نهوا پيويستی به (ی) ئامرازی خستنه سهر ههيه، وهکو له پرستهکانی ريزی ژماره (۶) دا نيشاندراون، نهو هاوه لئاوانه ی که ده که و نه دواي ناوه ديارخراوه کهوه

هاوه‌لناوی (ژماره‌ی ریځستن - پرس - نادیار - هاوه‌لناوی پله‌ی به‌راوردن) له پسته‌ی یه‌که‌مدا، (چۆن) هاوه‌لناوی پرسه‌و دیارخه‌ری وشه‌ی (گول)ه، له دووهمدا، (چوارهمین) هاوه‌لناوی ژماره‌ی ریځستن و دیارخه‌ری ناوی (پۆمان)ه، له سییه‌میاندا، هاوه‌لناوی نادیار(تر) دیارخه‌ری ناوی (فه‌هنگ)ه، له چوارهمیاندا (پازاوه‌تر) هاوه‌لناوی پله‌ی به‌راورده‌و دیارخه‌ری ناوی (نامه)یه.

۷- به‌ده‌ر له‌وانه‌ی، که باسماں کردن هاوه‌لناوی ژماره‌ی که‌رتی، وه‌کو دیارخه‌ریک ده‌که‌وئته پیش ناوه دیارخراوه‌که‌وه پیووستی به (ی) ئامرازی خستنه سه‌ر ده‌بیټ، وه‌ک له پسته‌ی ژماره (۷) نیشاندراره. مه‌روه‌ها ناوه دیارخراوه‌هاوه‌لناوه‌کان له چوار چپوه‌ی وشه‌یه‌کی لیکدراو، یان گرییه‌کی ناویدا ده‌توانن ئه‌رکی ناوببینن له پسته‌دا.

به‌کورتی :-

هاوه‌لناوی چۆنیه‌تی (ساده ، دارپژراو ، لیکدراو) ده‌توانن ببن به دیارخه‌ری ناویک و له‌چهند شیوه‌یه‌کی جیاوازا ده‌رده‌که‌وئیت :

۱- نه‌گه‌ر ناوه دیارخراوه‌که^(۱) ، ناویکی تاکي نه‌ناسراو، یان ناویکی گشتی بیټ، هاوه‌لناویکی به‌دوا‌دا هاتبیټ، نه‌وا دیارخراو پیش هاوه‌لناوی دیارخه‌ر ده‌که‌وئیت و (ی) ئامرازی خستنه سه‌ر ده‌که‌وئته نیوانیان‌وه.

۲- نه‌گه‌ر ناوه دیارخراوه‌که تاک یان کو‌ی ناسراو بیټ، دیارخراو پیش دیارخه‌ر ده‌که‌وئیت و هه‌ردووکیان ده‌خرینه شیوه‌ی ناویکی لیکدراوه‌وه، ئینجا نیشانه‌ی ناسراوی کو‌ده‌خریته دوا‌ی هاوه‌لناوه‌که‌وه، لی‌رده‌دا پیووسته

(۱) ده‌شیټ دیارخراو جیناوی که‌سی سه‌ربه‌خۆ بیټ.

ئاگادارى ناوه ديارخراوهكه بين به تاييه تي نه گهر به پيتى (بزوين) دوايى
هاتبيت، چونكه پيوستى به چەند دەستوورێكى تاييه تي ههيه بو ليكدانى
ناوهكه و هاوه ئناوهكه.

۳- نه گهر هاوه ئناوه ديارخه رهكان له جوړى نه وه هاوه ئناوانه بن، كه
دهكه ونه پيش ناوه ديارخراوهكه وه، وهكو هاوه ئناوى (ژماره - نيشانه -
ناديار - پرس - هاوه ئناوى پلهى بالا) نهوا پيوستيان به (ى) نامرازى
خستنه سهر نيبه، بيجگه له هاوه ئناوى ژماره كهرتى كه پيوستى به م
(ى) يه ههيه، خو نه گهر دواى ناوهكه بكهون وهك هاوه ئناوى (ريكخستن ،
پرس ، ناديار ، هاوه ئناوى پلهى بهراورد) نهوا پيوستيان به (ى) نامرازى
خستنه سهر دهبيت.

پَاهِيَّان (۱)

هاوه لئاوی (خوش ، هه لکه نراو ، خه باتکه) له سێ پسته دا به کار بهیینه به مه رجیک، یه که میان بپیته دیارخه ری ناویکی تاکی نه ناسراو، دووهمیان دیارخه ری ناویکی تاکی ناسراو بیته، سییه میان دیارخه ری ناویکی کوی ناسراو بیته.

پَاهِيَّان (۲)

- ۱- ئایا دهشیته چهند هاوه لئاویکی یه که له دوا یه که ببن به دیارخه ری ناویک؟ چۆن؟ وه لآمه کهت به نموونه وه بسه لمیته.
- ۲- ئه وه هاوه لئاوانه کامانه که دهبن به دیارخه ری ناو پئویستییان به ئامرازی خستنه سه ری (ی) نییه، وه لآمه کهت به نموونه وه بسه لمیته.

پَاهِيَّان (۳)

- دیارخه رهکانی ئه م پستانه خواره وه. ده ره بهیینه و جوړه کهشی دهست نیشان بکه.
- ۱- به کام قوتابیدا نامه کهت بو ناردم؟
 - ۲- زور کورد به ناهه ق شه هیدکران.
 - ۳- ئیوه ی زیره که هه میسه سه رکه وتوون.

پَاهِيَّان (۴)

- له پسته ی (پیشمه رگه بویره که خه لاتکرا).
- ۱- له نیوان وشهکانی (پیشمه رگه) و (بویره که) چ ئامرازیک به کار نه هاتووه؟ بوچی؟
 - ۲- ناویکی تر بهیینه وه به هه مان بزوینی (ه) کوتایی هاتبیته به لام ئامرازه که به کار هاتبیته، هویه کهشی بنووسه.
 - ۳- وشه ی (بویره) چی یه؟ چۆن دروست کراوه.
 - ۴- ناوی (پیشمه رگه) ناویکی تاکی ناسراوه، کوا نیشانه ی ناسراویه که ی؟ بوچی که وتوته ئه وی؟

سېيەم- نەركى جىناوى كەسى سەربە خۇ ئە رستەدا وەكو ديارخەرى ناو

- ۱- خە لاتەكەى من بەنرخە .
(من - تۆ - ئەو^(۱))
ئېمە - ئېوہ - ئەوان)
- ۲- خانووەكەى خۆتم پېيڤرۆشە .
(خۆم - خۆت - خۆى
خۆمان - خۆتان - خۆيان)
- ۳- چىرۆكى كى خوينرايەوہ ؟
(كى - چى)
- ۴- ديسكەكەم بۆ كۆمپيوترەكەى هين بوو .
(هين - فلان - كابرا
فيسار - كەس..)
- ۵- تاقىكردنەوہكەم لە تاقىگەى ئەمانەدا ئەنجام دا . (ئەوہ - ئەوانە
ئەمە - ئەمانە).
- ۶- ئەوانە دەفتەرەكانى ئېمەنە .
- ۷- گەنجانى شارەكەى من بەئاوات دەگەن .
هەر وەكو دەزانين جىناوہكان دەكرين بە دوو بەشەوہ :
- ۱- جىناوى سەربەخۆ (جودا) .
- ۲- جىناوى كەسى لكاو .
ئەو جىناوہ سەربەخۆيانەى كە دەبن بە ديارخەرى ناو برىتين ئە :
- ۱- جىناوى كەسى سەربەخۆ^(۲) .
- ۲- جىناوى خۆى .
- ۳- جىناوى پرس .

(۱) كۆمەلە جىناوى من ، تە ، وى ، وى بەكارىيت وەكو

وەلاتى مە خۆشە .

(۲) جىناوى ھەيى نابىيت بە ديارخەرى ناو .

۴- جیناوی نادیار.

۵- جیناوی نیشانه.

ئەگەر جیناوه سەر بە خۆکان بېن بە دیار خەری ناویک ئەوا ناوی دیارخراو
هەمیشە پێش دەکەوێت، هەر لەبەر ئەمە پێویستە (ی) ئامرازی خستنه سەر
بخرێتە نیاوانیانەوه، دەتوانین ناوه دیارخراوه کەش بە پێی شوێن و مەبەست
بە مەرجیک لە گەڵ راستیدا بگونجێت لە شیوهی تاک و کۆ و ناسراو یان
نەناسراویدا بە کاربەێنن وەکو لە پستەکانی بەشی سەرەوه دا ئاشکرا کراون.
لە و پستانەدا هەریەکە لە جیناوی (من - خۆت - کێ - هین - ئەمانە -
ئێمە - ئێو) لە شوێنی خۆیدا دیارخەری ناوه کە ی پێش خۆیەتی (دیارخراو
و دیارخەر) لە چوارچێوهی گریه کی ناویدا، ئەرکی تایبەتی هەیه.

لە پستە ی یە کەمدا (خەلاتە کە ی من) نیهاده، لە دووه مدا (خانوی خۆت)
بەرکاره، لە سییه میاندا (چیرۆکی کێ) جیگری بکەرە، لە چواره میاندا
(کۆمپیوتەرە کە ی هین) تەواوکەری بە یاریده ی کاری ناتەواوه، لە پێنجە میاندا
(تاقیگە کە ی ئەمانە) تەواوکەری بە یاریده ی کاری تەواوه، لە شەشە میاندا
(دەفتەرە کانی ئێمە) تەواوکەری کاری ناتەواوه، لە حەوتە میاندا
(گەنجانی شارە کە ی من) بکەرە.

بە کورتی :-

ئەگەر جیناوی سەر بە خۆ^(۱) بێتە دیارخەری ناویک ئەوا هەمیشە :

۱- ناوه دیارخراوه کە پێش جیناوی سەر بە خۆی دیارخەر دەکەوێت.

۲- (ی) ئامرازی خستنه سەر دەکەوێتە نیاوانیانەوه.

^(۱) جگە لە جیناوی سەر بە خۆ، کۆمەڵەی جیناوه کە سییه لکاوه کانی ش دەبنە دیارخەری ناو،
ئەم جورەیان لە باسی ئەرکی جیناوی کە سیی لکاوه لە دەوری دیارخەری ناودا نیشان دراوه.

راھینان (۱)

ئەو جیناوە سەرپەخۆیانە کامانەن کە دەبن بە دیارخەری ناو؟ بیانژمێرەو
نموونە بۆ ھەریەکەیان بەینەرەو ھە لە پستەدا.

راھینان (۲)

ئەرکی ئەم گرییانە ی خوارەو ھە کە ھێلیان بەژێردا ھاتوو ھەستنیشان بکە.

۱- گیانی من بۆ تەلێ وەنەوشە پەروە

کە لە ژێر سیبەری تووتیکا خامۆشە

۲- دەستم لە گەردنی خۆت ھەلمەگرە ئە ی ھەبیبە

وابزانە خوینی خۆمە یا مننەتی پەقیبە.

۳- جوان ھونراوەکانی ئەمانە ی کۆکردەو ھە.

۴- کچە زیرەکە خەلاتکراو ھە.

راھینان (۳)

لە پستە ی (شاخەکانی کوردستان سەرکەشن)

۱- (ی) دوا ی (شاخەکان) چیبە؟ بۆ خراوەتە ئەو ی؟

۲- لەجیات ی وشە ی (کوردستان) جیناویک بەکاربەینە و سەرلەنو ی

پستەکەش بنووسەو ھە.

۳- کاری پستەکە دەستنیشان بکە.

۴- تەواوکەری کارەکە شیبکەو ھە.

پاھىنان (۴)

لە پستەى (مۇبايل پەيوەندىيەكانى ئىمەى ئاسانتر كىدووەتەوہ .)

۱- وشەى (پەيوەندىيەكان) چ جۆرە جىناوئىك ديارخەرىەتى؟ چەند جۆرە

جىناوى سەربەخۆى تىرىش دەبنە ديارخەرى؟

۲- (ئىمە) بگۆرە بۆ جىناوى لكاو، چ گۆرانئىك روودەدات بىنوسەوہ .

۳- گرىى (پەيوەندىيەكانى ئىمە) ئەركى چىيە لە پستەكەدا؟

۴- ئەرگى جىناۋى كەسى لكاو ئەرستەدا ۋەكو ديارخەرى ناو

۱-ئ

- ۱- ھاۋرپكەم چوو بۆ سەيرانگاي دووكان. (م - مان ، ت - تان ، ي - يان).
- ۲- مامۇستاكەمان دىت بۆ سەيرکردنى پىشانگەكە.
- ۳- كىتپخانەى شارەكەمان ئۆژەن دەكەنەۋە.
- ۴- بەيانى گۆرانىيە نوپىيەكەم تۆماردەكەم.
- ۵- زىندانىيەكانمان ئازاد كران.
- ۶- پەيامەكەمان بگەيەنن بە ھاۋولاتىيان.

۲-ب

- ۱- نامەكەتم گەياند.
 - ۲- نامەكەم گەياندىت.
 - ۳- پىنۋوسە سەۋزەكەتم برد.
 - ۴- پىنۋوسە سەۋزەكەم بردىت.
- جىناۋى كەسى لكاو دەتوانىت بىت بەديارخەرى ناو، بەلام پىۋىستە لە پىش ھەموو شتىكدا ئەۋە بەينىنەۋە يادمان، كە ئەم بەديارخستە پىۋىستى بە (ى) ئامرازى خستە سەر نابىت، ۋەك لەم شىۋانەى خوارەۋە بەدى دەكرىت:

ئ- ئەگەر كارى پستەكە رانەبردوۋى (تىپەر يان تىنەپەر)، رابردوۋى تىنەپەر، يان بگەر ناديار يان داخۋازى بىت، ئەۋا ھەمىشە جىناۋى لكاۋى ديارخەرى ناو يەكسەر دۋاى ناۋە ديارخراۋەكە دەكەۋىت، خۆ ئەگەر ناۋە ديارخراۋەكە بەناۋىك يان چەند ناۋىك يان بە ھاۋەلناۋىك بەديارخرا، ئىنجا بە

جیناوی لکاو به دیاربخریت، ئەوا جیناوه لکاو به دیاربخره که له دواى هه موو
 دیاربخره کان دیت، وهك له رسته كانى به شى وه (ئ) نیشاندراوه .
 له رسته ی یه که مدا، کارى رسته که تینه په په وه له ده می پابردوودایه و جیناوی
 که سى لکاو (م) بووه به دیاربخرى وشه ی (هاورپ).
 له رسته ی دووه مدا، جیناوی که سى لکاو (مان) بووه به دیاربخرى ناوی
 (مامۆستا که) و کارى رسته که پانه بردووی تینه په په .
 له رسته ی سییه مدا، ناوی (کتیبخانه) به ناوی (شاره که) دیاربخره، ئینجا
 جیناوی که سى لکاو (مان) بووه به دیاربخرى و کارى رسته که پانه بردووی
 تیپه په، گری (کتیبخانه ی شاره که) به رکاره .
 له رسته ی چواره مدا، هاوه لئاوی (نوی) دیاربخرى ناوی (گۆرانیه)، ئینجا
 جیناوی لکاو (م) بووه به دیاربخرى، کاره که ش پانه بردووی تیپه په .
 که وابوو، ئەگەر کارى رسته که (پانه بردووی تیپه پریان تینه په پیت)،
 (پابردووی تینه په پ)، بکه (نادیار) یان (داخوای) بیت ئەوا کۆمه له جیناوی
 که سى لکاو (م - مان ، ت - تان ، ی - یان) به پی مه به ست بۆ که سى
 یه که م و دووه م و سییه می تاک و کۆ به پی مه به ست له ده وری دیاربخرى
 ناودا به کار ده مین، به لām ئەگەر ناوه که به ناویک یان چه ند ناویک دیاربخره،
 ئەوا جیناوی لکاو دیاربخر له دواى هه موو دیاربخره کانه وه دیت،
 خۆ ئەگەر هاوه لئاویک بوو به دیاربخرى ناوه که و پاشان جیناوی که سى لکاو
 بوو به دیاربخرى، ئەوا ناوه که و هاوه لئاوه که ده خریته شیوه ی ناویکی
 لیکدراوه و پاشان جیناوه که سییه لکاو که ده بیت به دیاربخرى .

ب- ئەگەر کاری پرستەگە، کاریکی رابردووی تپەربیت و بمانەوێت ئەو ناوەی
 کە ئەرکی بەرکار دەبینیت، جیناویکی کەسی لکاو ببیت بە دیارخەری ئەو
 دەشییت بە دوو شیوە بێت:

ئ- جیناوە لکاوە دیارخەرەگە یە کسەر لە دواي ناوە دیارخراوەگەو بێت،
 وەکو (نامەگەم گەیانە)، لێرەدا جیناوی کەسی لکاوی (ت) دیارخەری ناوی
 (نامەگە)یەو، جیناوی کەسی لکاوی (م) بکەری پرستەگە، جا بە پێی
 مەبەست دەتوانین لە شوێنی جیناوی (ت) جیناوە کەسییە لکاوەکانی (م) —
 مان ، ت — تان ، ی — یان) بەکارهێنین، خو ئەگەر ناوە دیارخراوەگە
 هاوئەناوێک بووبیت بە دیارخەری پاشان بە جیناویکی کەسی لکاو دیارخرا،
 ئەو جیناوە کەسییەگە دەچیتە دواي هاوئەناوەگەو، وەک لە پرستەکانی
 بەشی (ب) نیشاندراو.

ب- یان جیناوە کەسییە لکاوە دیارخەرەگە دەچیتە دواي کارەگەو، وەکو
 لە پرستە (نامەگەم گەیانە) نیشاندراو، لێرەدا دیسان (م) بکەری
 پرستەگەو جیناوی لکاوی (یت) دیارخەری (نامەگە)یە و لە دواي کاری
 پرستەگەو هاتوو، دەتوانین لە شوێنی ئەم جیناوە کۆمەڵە

(م ، ین ، یت ، ن ، (Ø) ، ن) بەرپز بوو کەسی یەگەم و دووهم و سییەمی تاک
 و کو بەکارهێنین.

سه رنج:

۱- نه گهر جیناویکی لکاو بوو به دیارخهری ناویک، نهوا هیچ وشه یه کی تر نابیت به دیارخهری ناوه که، چونکه ده بیته هوئی تیکچوونی دارپشتنی رسته که و شیواندنی واتاکه ی بو نمونه ناتوانین بلین: په نجه ره که مان خانووه که گهره یه.

۲- ناوه دیارخراوه که و جیناوه که سیه دیارخهره که وه کو گرییه کی ناوی ده توانن نه رکه کانی ناو ببینین له رسته دا.

به کورتی:

۱- کومه نه جیناوه لکاو کانی (م- مان، ت- تان، ی- یان) ده بنه دیارخهری ناوو ده چنه دواي ناوه دیارخراوه که، جا نه گهر ناوه دیارخراوه که به ناویک یان به هاوه ناویک دیار خرابیت نهوا جیناوه لکاو دیارخهره که ده که ویته دواي دیارخهره کانی ناوه که وه.

۲- نهو جیناوه لکاو انه ی، که ده بن به دیارخهری ناوو له دواي کاری رسته که وه دین بریتین له (م- ین، یت- ن، (Ø) - ن) لیړه دا، بو که سی سییه می تاک، جیناوی لکاو له ده وری دیارخهری ناودا ده رناکه ویت، نه گهر کاری رسته که له ده می رابردووی تیپه ردا بیت.

پاهينان (۱)

جيناوه لكاوه كانى (ى - تان) له ناو پسته دا به كار بهينه به مخرجك جاريك
ببڼه بگر و جاريكى تريش ببڼه ديارخه رى ناو.

پاهينان (۲)

- ۱- كه ى ده بيت ته م جيناوه لكاوانه وهكو ديارخه رى ناو به كار هينين؟
(ين - ت - ن - ى)
- ۲- كه ى جيناوى لكاو وهكو ديارخه رى ناو له پسته دا دهرناكه ویت؟
وه لامه كه ت به نمونه وه بسه لمينه.

پاهينان (۳)

- ئايا ده توانين بيژين؟
- ۱- (ماموستا كه ت كيميا زيره كه)، يان نا؟ بوچى؟
 - ۲- گريى (دهمه كانى مندا له كه) دروسته يان دروست نيه؟ بوچى؟

پاهينان (۴)

- له پسته ى (ده بوو پومانه تازه كه تيان چاپكردبا).
- ۱- بگرى پسته كه دهر بهينه.
 - ۲- (ت) چيه؟ نهركى چيه؟ بو كه وتووه ته نهو؟ له برى نهو (يت)
به كار بهينه نجا بزانه ده چيته كو؟ بوچى؟
 - ۳- (ه) ى دواى وشه ى (پومان) چيه؟
 - ۴- پسته كه بگوره بو شيوازي رابردووى ته واوى راگه ياندن.

سەرچاوهكان:

- ۱- زمان و ئەدەبى كوردى - بۆ پۆلى شەشەمى ئامادەىى چاپى ھەولير - ۲۰۰۲ز - ۲۷۰۲ كوردى؟
- ۲- د. ئاورەحماني حاجى مارف، ريزماني كوردى بەشى (۱ - ۵) كۆكردنەوہو لە چاپدانەوہيان لە يەك كتييدا سليماني - ۲۰۰۱
- ۳- نوري على امين، قەواعدى زماني كوردى لە (صرف نحو)دا، بەغداد، ۱۹۵۶،
- ۴- د. كوردستان موكراني، سينتاكسى پرستەى سادە لە زماني كورديدا، دەزگای پۆشنبيرى و بلاوكردنەوہى كوردى زنجيره ژمارە ۱۳۳،
- ۵- نوري على امين، ئەرك و شويني راناوہ كەسييەكان لە ئاخاوتنى كورديدا. ۱۹۸۶.

بەشى ئەدەب

ليژنەى دانان

د. دلشاد على محمد

انور على قادر	محسن أحمد كريم
حمه يوسف عثمان	هوشيار نامق دەرۆيش
احمد محمد رشيد	سەگقان جميل محمد
هېرۆ عبد اللطيف يونس	

ژمارە لاپەرە	ناوەڕۆکی بابەتەکانی بەشی ئەدەب	ژ
۱۰۹	پێڕەوی شیعری کوردی لە ساڵی (۱۹۳۹-۱۹۹۱) ز	۱
۱۰۹	قۆناغی یەکەم ساڵی (۱۹۵۸-۱۹۳۹) ز	۲
۱۲۰	قۆناغی دووەم ساڵی (۱۹۷۰-۱۹۵۸) ز	۳
۱۲۵	قۆناغی سێیەم ساڵی (۱۹۷۰-۱۹۹۱) ز	۴
۱۲۶	تایبەتمەندی شیعری کوردی لەم قۆناغەدا	۵
۱۲۹	روخسارو تەکنیکی شیعری کوردی لەنیوان سالانی (۱۹۷۰-۱۹۷۵) ز	۶
۱۳۲	شیعری کوردی لەنیوان سالانی (۱۹۷۵-۱۹۹۱) ز	۷
۱۴۱	رەخنەى ئەدەبى	۸
۱۴۲	میژووی رەخنەى جیهانى	۹
۱۴۲	رەخنەى رۆژئاوایی	۱۰
۱۴۵	رەخنەى رۆژھەلاتى (عەرەبى ئىسلامى)	۱۱
۱۴۷	رەخنەى ئەدەبى کوردى	۱۲
۱۵۲	رەخنەى ئەدەبى کوردى لەئوای جەنگى یەکەمى جیهان	۱۳
۱۵۹	پەخشان	۱۴
۱۵۹	وتار	۱۵
۱۶۰	قۆناغی یەکەم سالانی (۱۹۵۸-۱۹۳۹) ز	۱۶
۱۶۲	قۆناغی دووەم سالانی (۱۹۷۰-۱۹۵۸) ز	۱۷
۱۶۴	قۆناغی سێیەم سالانی (۱۹۷۰-۱۹۹۱) ز	۱۸
۱۶۸	چیرۆکی کوردی لە جەنگی دووەمی جیهانیەوه	۱۹
۱۶۹	چیرۆکی ھونەری کوردی لە ساڵی (۱۹۵۸-۱۹۳۹) ز	۲۰
۱۷۴	چیرۆکی ھونەری کوردی لە ساڵی (۱۹۷۰-۱۹۵۸) ز	۲۱
۱۷۶	چیرۆکی ھونەری کوردی لە ساڵی (۱۹۷۰-۱۹۹۱) ز	۲۲
۱۸۱	رۆمان لە ئەدەبى کوردیدا	۲۳
۱۸۸	بابا تاهیری ھەمەدان (۱۰۹۰-۹۳۷) ز	۲۴
۱۹۰	مەولەوی (۱۸۸۲-۱۸۰۶) ز	۲۵
۱۹۳	پرتەوی ھەکاری (۱۷۵۶-۱۸۵۲) ز	۲۶
۱۹۵	ھەمدی (۱۸۷۸-۱۹۳۶) ز	۲۷

رېږهوى شيعرى كوردى له سالى (۱۹۳۹ - ۱۹۹۱)ز

رېږهوى شيعرى كوردى له م ماوه يه دا به پيى پروداوه پاميارى و
پوناكيرييه كانى ناو كومه لگاي كوردى، دابه ش ده كريت بۆ سى قوناغى
شيعرى جياواز هه ولده ده ين ليړه دا به شيوه يه كى كورت و چرو واتادار باس
له قوناغانه بكه ين.

قوناغى يه كه م

سالى (۱۹۳۹ - ۱۹۵۸)ز

شيعرى كوردى له قوناغى پيشوودا هه نكاوى گه وره و كاريگه رى نابوو، بۆ
هينانه دى گوراني گرنكو نوئ له پوخسارو ناوهرؤكى ده قى شيعريدا. نه م
هه نكاوه پر گورانكارىيه، كاردانه وهى هه بووه به سهر رېږهوى شيعرى كوردى
له م قوناغه دا. به جورىك ده كريت نه و راستىيه بخه ينه پيش چاو كه به شى
زورى نه و په وته نوئيه له شيعرى نه م قوناغه دا ده بينين دريژه پيدهرى
هه مان په وتى گورانكارى شيعرى كوردى قوناغه كانى نوئ كرده وهى پيشتره.
چونكه له م قوناغه دا نه وهى ئاشكرابيت، ناكريت به شيوه يه كى بنه په تى
هيلي ئاشكراو ديارى جياكه ره وه له نيوان نه م قوناغه و قوناغى پيشوودا له
بوارى شيعردا ديارى بكه ين.

وهك ئاشكرايه تايبه تمه نديتى شيعرى زيندوو نه وه يه كه گوزارشت له
كاتى له دايكبوونى و هه لگري سيماو تايبه تيتى قوناغى نووسينى ده قه كه
بكات، بويه ساته وه ختى په ژاره و ژهنگى سياسى كاتى جهنگى دووه مى
جيهانى و خه باتى سياسى و خوپيشاندانه كانى كومه لانى خه لك له عيراق به

گشتی و له کوردستاندا به تایبه تی به رادهیه کی زۆر جیگه و شوینه واریان
به سهر گۆرانکارییه کانی شیعرى کوردی له قۆناغه کهدا به جیهیشت.
له م قۆناغه دا له پال پهیدا بوونی هه ندیک دهنگی تازه هه مان ئه و شاعیرانه
ده بیسین که له قۆناغه کانی پێشوودا دهنگی ره سه نی شیعرى کوردی بوون،
به لام هه ندیک گۆرانکارییان به سهر ده قه شیعریه کانیاندا هیناوه.
سه ره پای ئه و سه رنج و تیبینیانیه ی که پێشتر ئاماژه مان بۆ کرد لیڤه دا
گرنگترینی ئه و خالانه ده خهینه پوو که له پوخسارو ناوه روکی شیعرى ئه م
قۆناغه دا به رچاو ده که ون:

یه کهم: له رووی ناوه روکه وه:

پهنگه گوږانی گرنګ له بوارې شیعرې کوردی له م قوئاغه دا له رووی ناوه روکه وه بوو بیت، چونکه سه ره پای نه و خاله هاوبه شانې که له گه ل ناوه روکی شیعرې کوردی قوئاغی پیشوودا ده بینین، گه لیک لایه نی جیاوازیش بهرچاو ده که ون که خاسیه تی ناوه روکی شیعر له قوئاغه که دا ده خه نه بهرچاو.....

له رووی نه ته وایه تی و نیشتمان په روهریه وه، به هو ی سه ره له دانی نه و پوودا وه پامیاریه گرنګانه ی به سه ر کوردستان و ناوچه که دا هاتن، ههستی کوردایه تی له لای گه لی کورد ئاراسته یه کی تری وهرگرت له شیعرې کوردیدا، چونکه خه با ته پامیاریه که ی نه و سه ر ده مه چوو ده ناو ده قه شیعریه کان، به مهش ناوه روکی شیعرې کوردی زیاتر رووی له شیعرې نه ته وایه تی و نیشتمانی و پامیاری کرد، شیعر بووه هوکاریک بو هوشیار کردنه وه ی میلله ت له پیناوی به ده ست هینانی مافه کانیدا، شیعرې کوردی قوئاغه که به ته وای گوزارشتی له خواست و هیوا ی میلله تی کورد کردووه دیارترین نه و شاعیرانه ی له م بواره دا بالاده ست بوون.

((زیوهر، پیره میږد، بیکهس، شیخ نوری شیخ صالح، دلدار، هه ژار، هیمن، قانیع، گوران، هه ردی، جگه رخوین، کامه ران موکری، دیلان، ع. ح. ب))
هه ندیک له و شاعیرانه ی که ناومان هینان وهک:

((هه ردی، کامه ران موکری، دیلان، ع. ح. ب، جگه رخوین، هیمن، هه ژار))
له ناو کوږی خه باتی پامیاری نه و سالانه هاتنه ناو جیهانی شیعرې کوردیه وه. لیږده دا نمونه یه که له شیعرې (هیمن) ده هینینه وه، که به

شیوهیه کی راسته وخۆ ده رخه ری ئه و راستیه یه که هه ست و نه ستی
کوردایه تی به ته و اهه تی شیعر ی کوردی قوناغه که ی داگیر کردوه که ده لیت:

گه رچی تووشی ره نه چه پۆیی و چه سه رته و ده ردم نه من
قه ت له ده ست نه م چه رخه سپله نابهم، مه ردم نه من
ناشقی چاوی که ژال و گه ردن ی پر خال نیم
ناشقی کیو و ته لان و به نده ن و به ردم نه من
گه ره برسان و له به ربی به رگی نیمرۆ رهق هه ئیم
نوکه ری بیگانه ناکه م تا له سه ره ردم نه من
من له زنجیر و ته ناف و دار و به ند باکم نییه
له ت له تم که ن، به مکوژن، هیشتا ده ئیم کوردم نه من

(دوو دیر بو له به رکردنه)

هه روه ها هه ره له چوارچیوه ی بابته ی نیشتمان په روه ریدا (جگه ره خوین) دیته
گۆره پانه که وه هه ستی کوردانه ی خو ی بو سه ره به خو یی و هه لکردنی ئالای
کوردستان ده رده بریت و ده لیت:

ئالامن

ئالامن رهنگین پیروزی خوهش
ته هه لدگرم دچم بهمش
تو سه ره ملین خورتین جان
د ناه ته ده یه که رۆژه که ش

ئالا سق رهنگی تو
بناق و ده نگی تو
نیشانا جه نگی تو
ئه ی خورتین کوردان سلاقی ئی بکه ن

(هه مووی بو له به رکردنه)

ههروهك چۆن خهباتى گهلى كورد له پیناوى سهر بهخۆی كوردستان و كیشه
رهواكهیدا له شیعری كوردیدا شوینی دیاریان ههبووه، بهههمان شیوه
شاعیرانی كورد شیعیان بۆ خهبات و تیکۆشانی گهلانى تر له پیناوى
سهر بهخۆییدا نووسیوه، ههولیان داوه له رپی نهو شیعرانهوه پهيامی خهباتی
هاوبهشی گهلانى چهوساوهو ژیر دهسته له پیناوى سهر بهرزى و پرگار بوون له
كۆتى ژیر دهستهی پیشان بدن، واتا شیعری كوردی پهيامیكى مرۆفایهتى
هه لگرتبوو، هه رگیز به تهنها له بیرى نه تهوهكهى خۆیدا نهبووه تا به
ئاراستهیهكى رهگهز په رستانهیدا بهریت، بهلكو شیعری كوردی كانیاوى بیرى
ئازادىخوازی گهلانى ترى جیهانیش بووه.

لایه نیکى ترى گرنگ له ناوه رۆكى شیعری كوردی قۆناغهكه بریتیه له
باسکردنى سروشت. سروشت له شیعری ئهم قۆناغهدا له وهسفه رووتهى كه
له شیعری كلاسیكدا بوونی ههبووه دهرياز بووه، بۆ ئهوه بووه كه ههستى
پۆلهكانى كورد بچولینن له پیناوى دروستکردنى ههستى خۆشهویستى
كوردستان له ناخیاندا تا ولاتهكهیان زیاتر خوش بویت. (دیلان) كه دیمهنی
سروشتى كوردستان كارى تیدهكات و دهلیت:

بەھار

وابەھار ديسان تاراي ئە پۆشى
گوللە پيالەى خوينين ئەنۆشى
نيرگس ئەندام شۆرپەنگى زيرينى
ودەنە وشەو كورنوش پەرەى چين چينى
هاژە ھاژەى ئاۋ، ھارەى شەتاوان
بريسك و ھۆرى نزارو كاوان
تريق و ھۆرى خونچەى دارى باخ
خويندى مەلى قەلبەزو سەر شاخ
دەنگى شمشال و بەستەى دلۋزىن
تەنگو چەلمەى زستان راو ئەنن

(دوو دىر بۆلە بەركردنە)

ھەر لەم قۇناغەدا بابەتتىكى تر لە شيعردا خراوەتە پوو، ئەویش بابەتى
جوانى ئافرەت و كىشەكانى بوو. شتتىكى پوون و بەرچاۋ كەلە شيعرى
كوردیدا (ژن) بەش و جيگەى گەرەى ھەبوو بەلام (ژن) لە شيعرى كوردى
ئەم قۇناغەدا جياوازتر باسى لىكراۋە. چونكە باسكردنى (ژن) تەنھا لە
چارچىۋەى جوانى پوخسارىدا نەماۋەتەۋە بەلكو لا لەكىشەكانى كراۋەتەۋە.
شاعيران وا باسى (ژن) يان كىدوۋە كە (ژن) ۋەكو پياۋ مرقۇە، ۋەكو پياۋىش
ئەرك و مافى ھەيە دەبىت بەشدار بىت لە كۆرى سياسى و تىكۆشاندا،
دەبىت ژنى كورد لە كۆتى دىلى و دواكە وتوۋى و ھەموو ئەو داب و نەرىتانە
پزگارى بىت كە دەرفەتى بەشدارى بوون لە بوارەكانى ژياندا بۆ ژنان لاۋاز
دەكەن و پۇلىيان ناھىلن.

(بیکهس) باش ئەم دیمەنە دوا کە وتووێیە لەناو کۆمەلگادا بەرجەستە
دەکات و دەلیت:

مەلێ من کچم. تۆش وەکو منی
موحتاجی عیلم و فەن و خوێندنی
مەجبوری نیش و خزمەتکردنی
هەستە تیکۆشە تا خوینت گەرمە
سەرپۆش فری دە چ وادە شەرمە

(هەمووی بۆ ئەبەرکردنە)

ئەم چەشنە ئاویتە کردنە ی ژن لەگەڵ کێشە پامیارییەکاندا بوو هۆی ئەوەی
کە پەنگدانەوهی ژن لە شیعری کوردی قۆناغە کەدا وەکو خۆشەویست
بەرتەسک ببیتەوه، هەر بۆیەش دەتوانین بڵێین کە دیارترین شاعیری ئەم
قۆناغە لە بواری شیعری خۆشەویستی بۆ (ژن) (ئەحمەد هەردی) یە کە
دەلیت:

گەرچی دڵداری لە خاکی ئێمەدا ئەفسانەییە
هەر بە تەنیا بۆ کۆری خاوەن تەلار و عانەییە
گیانە کەم! ئەمما دلی من لەو دڵە شیتانەییە
بێ ئەوەی هیچ شک بەری، کوژراوی ئەو چاوانەییە
هەر بە تەنیا خۆشەویستی شک ئەبەم، ست فاتمە
سەرۆتەم ناوی، بزەوی تۆ ئەو پەری ئاواتمە

(دوو دیر بۆ ئەبەرکردنە)

دیارە کێشە سەرەکی لە کۆمەلگای کوردیدا لەم ماوەیەدا لە پال کێشە
پامیارییەکاندا، بریتی بوو لە کێشە کۆمەلایەتیییەکان و، دیارترین کێشە
کۆمەلایەتی لەم قۆناغەدا بریتی بوو لە کێشە چینیایەتی، شاعیرانی کورد

لەم قۆناغەدا زیرەکانە و وشیارانە ئاوێتەیان کردووە بە کێشەى پامیاری
 میللەتەکانەو، دیاریشە کە سەرچەم دەقە شیعرییەکانى ئەم قۆناغە پال
 پشتى چینی چەوساوە بوون و دژی زۆرداران وەستاوێتەو و بەردەوام
 ھاوپی جوتیار و کرێکاری زەحمەتکێش بوون. لەم بارەیهو (قانیع) لە
 شیعری (قەلاچۆی دوژمن) دا دەلیت:

با ھەموو جوتیار و پالەو ڕەنجبەران
 یەگەرن تا دەبنە ھیزو پشتیوان
 ھەلگەرن یەگسەر دروشمی ھاوبەشی
 بى جیاوازی لەسەر ڕەمز و نیشان
 ھەلگەرن پاچ و چەك و بیل و قەلەم
 ھەر لە رۆشەنبیر ھەتا شوان و سەپان
 ھەلتەکیئن ئەم نيزامە بوگەنە
 دابریژن کۆشكى یەگسانی ژيان

(دوو دیر بۆ ئەبەرکردنە)

بەم شیوەیە بۆمان دەردەکەوێت کە شاعیرانى کورد لەم قۆناغەدا راستەوخۆ
 پوویان لە کێشەى پامیاری و نەتەوايەتى و چینیایەتى کردووە. لەھەمان
 کاتیشدا بایەخیان بە ناشتى و ھاوخبەاتى و مرۆفدۆستى داوە.

دووھەم: روخسارو تەکنیکی شیعری ئەم قۆناغە

ئەگەر چى لەم قۆناغەدا بایەخدانى شاعیران لە ناوەرۆك زیاتر دەبینرێ بەلام
 لە ئاستى تاکە کەسى شاعیران خۆیاندا چەند ھەولێك دەبینرێ، کە بۆ
 گۆرین و نوێکردنەوێ روخسارو تەکنیکی شیعەر دراوان، وەك لە تاقیکردنەو
 شیعرییەکانى (قەدرى جان، گۆران، دیلان، کامەران) دا بەر چاودەکەون: سالى
 (١٩٥٤) دیلان لە پارچە شیعری (پێگای خەبات) ە کەیدا کە ناوی ناو

پارچه‌یه‌کی (مه‌نسور) بنیاتی ده‌قی شیعی کوردی ده‌گۆرپیت و به‌ره‌و
قالبیکی ئازادی ده‌بات و هر له‌م بواره‌دا له‌ سالی (۱۹۵۷) دا کامه‌ران موکری
به‌ پارچه‌ شیعی (کچه‌ شوان) پوو له‌ شیعی سه‌ربه‌ست ده‌کات، به‌
شیوازیکی نوێ مامه‌له‌ له‌گه‌ڵ کیش و سه‌روادا ده‌کات.

ئه‌ی کچه‌ شوان

ئه‌ی کچه‌ شوان

هه‌ڵه‌یه‌ی

ئه‌ی که‌نیزه‌ی که‌ژی کوێستان

به‌ شینه‌یه‌ی

نه‌رم و نیان

به‌ ئاوازی شمشاله‌که‌ت

به‌ له‌ره‌ی ئیوه‌ ئاله‌که‌ت

هه‌ستی خوشیم بینه‌ فرین

بو‌ناو گوێزار

چه‌م و نزار

(هه‌مووی بو‌ له‌ به‌رکردنه)

به‌لام دیاره‌ ئه‌و هه‌وله‌ تاکه‌ که‌سیان نه‌ لای ئه‌و شاعیرانه‌ خۆیان نه‌ لای
شاعیرانی تری ئه‌م قوناغه‌ به‌رده‌وام نه‌بوو تا بتوانن به‌ ته‌واوی پێچکه‌ی
شیعی سه‌ربه‌ست له‌ ئه‌ده‌بی کوردیدا بکه‌نه‌وه‌.

لایه‌نیکێ تری روخساری شیعر که‌ له‌م قوناغه‌دا گرنگی پێدراوه‌ زمانی شیعره‌
که‌ به‌ره‌و کوردی په‌تی هه‌نگاوی به‌ره‌و پێشتری نابوو، هه‌روه‌ها فه‌ره‌ه‌نگی
شیعی ئه‌م قوناغه‌ زیاتر ده‌وله‌مه‌ند کراوه‌، بواره‌ جیاجیا کانی خه‌باتی

پامیاری و شیعیری جوانی سروشت و کیشه‌کانی ژنو ده‌یان وشه‌ی تریان
هینایه ناو شیعیری کوردیییه‌وه.

هەر له‌م قۆناغه‌دا به‌ سوود وەرگرتن له‌ فۆلكلۆری کوردی گه‌لیك له‌ شاعیران،
زمانی شیعیری نه‌و قۆناغه‌یان ده‌وله‌مه‌ندترکرد. (قه‌دری جان) یه‌ كێك بوو له‌و
شاعیرانه‌ی كه‌ نه‌م هه‌وله‌ی له‌لا به‌دی ده‌كری.

كاروانی مه‌

نه‌م هیج نه‌وه‌ستیاین، ناوه‌ستین

له‌سه‌رقی رڤیا دوور

سه‌رقی رڤیا دژوار

نه‌م دچن و نه‌می بچن

به‌رب ئارمانجا خۆ

ل بن باران

ل سه‌ره‌رفان

باو با گه‌ر ل شكه‌فتان

دبن دلۆپان

ب لنگی خاس

كاروانی مه‌ دچه‌

به‌ رب ئارمانجا خۆه‌

(هه‌مووی بۆ له‌به‌رکردنه‌)

هەر نه‌و ده‌وله‌مه‌ندییه‌ی زمانی شیعیر له‌ م قۆناغه‌دا له‌ لایه‌ك و فراوان بوونی
ئاسۆی به‌رده‌م نه‌ندیشه‌ی بووه‌ هۆی نه‌وه‌ی كه‌ وینه‌ی شیعیرش گۆرانی
به‌سه‌ردابیت و زیاتر مه‌به‌ستی ده‌ر بپین له‌ بیرو هه‌ست و سۆزی شاعیراندا
بنیات بنریت و بابته‌ و ناوه‌رۆكه‌ شیعیرییه‌کانیان پێ به‌رجه‌سته‌ بکری.

هەر له م قۆناغه دا له گه ل فراوان بوونی خهباتی نهته وایه تی گه لی کورد دا
(سروود) یش به ره و پیشه وه چوونیکی بهر چاوی به خۆیه وه بینى، به
تایبه تی نه و سروودانه ی که بۆ جه ژنی نهته وه یی کورد (نه ورۆز) دهوتران له
شیعره به ناویانگه که ی (پیره میرد) دا ده رده که ویت که ده لیت:

نه ورۆز

ئه م رۆژی سالی تازه یه نه ورۆزه هاته وه
جه ژنیکی کۆنی کورده به خوشی و به هاته وه
چه ند سال گۆی هیوای نیمه ی پی په ست بوو تا کوپار
هه ر خوینی لاوه کان بوو به گۆی ئالی نه و به هه ر
نه و رهنگه سووره بوو که له ناسۆی بلندی کورد
مژده ی به یانی بۆ گه لی دوور و نزیک نه برد
نه ورۆز بوو ئاگریکی وه های خسته جه رگه وه
لاوان به عه شق نه چوون به ره و پیری مه رگه وه

(دوو دیڕ بۆ له بهر کردنه)

به م جۆره ئه وه مان بۆ روون ده بیته وه که شیعرى کوردی له م قۆناغه دا به
شیوه یه کی گشتی له پووی ته کنیک و ناوه رۆکه وه هه لقولاوی ناو جه رگه ی
کۆمه لی کورده واری بووه، واته گوزارشتیکی راسته قینه ی له ژیا نی ئاسایی
خه لک کردووه. شاعیره کانمان ویستویانه و مه به ستیان بووه، که کۆمه لانی
خه لک وشیار بکه نه وه له داوا و مافه په واکانی خۆی بیده نگ نه بیته، بۆیه به
زمانی نه وان شیعریان و تووه، ئیدی بۆمان هه یه که بلّین شاعیرانی کورد له
زمانه ئایکی به وه فای میله ته که ی خۆیان بوون و له سه نگه ری میله ته خۆیان
جیا نه کردۆته وه، رووداوه سیاسى و کۆمه لایه تییه کانی ئه م قۆناغه ی گه لی
کوردیان به رجه سته کردووه.....

قۆناغی دووهم

پێڕهوی شیعی کوردی له ساڵی (۱۹۵۸ - ۱۹۷۰) ز

دیاره ئه و میژوهی سه ره وه په یوه سته به دوو پرووداوی سیاسی گرنه له عێراقدا، په که میان ساڵی ۱۹۵۸ ز ساڵی پروودانی شۆڕشی چواردهی گه لاویژه که ئه م پروواوه به شیوهیهکی راسته وخۆ کاردانه وهی به سه رباری رووناکبیری و ئه ده بی گه لانی عێراق به گشتی و گه لی کورد به تایبه تی هه بوو. پرووداوی دووهمیان له ساڵی ۱۹۶۱ ز دایه که ئه ویش بریتیه له سه ره ه ل دانی شۆڕشی ئه یلول که ئه م پروواوه پامیارییه راسته وخۆ به شیوهیهکی دیار کارتی کردنی هه بووه له سه رباری رووناکبیری و ئه ده بی کوردی له کوردستانی عێراقدا.

شیعی کوردی هه ره له سه ره تای به رپابوونی شۆڕشی چواردهی گه لاویژی ساڵی (۱۹۵۸) هه وه، راسته وخۆ دهنگی خۆی خسته پال ئامانجهکانی ئه م شۆڕشه وه به هیوا ی ئه وهی که له سایه ی شۆڕشدا کورد به مافه پامیارییهکانی شاد بیته هه ره ئه م تیپوانینه ش بۆ شۆرش له و قۆناغه دا وای کرد که شاعیرانی کورد دهیان پارچه شیعر به سه ره شۆڕش و سه رکردایه تی شۆڕشدا بلێن، به رگریان له و دهسکه وتانه ی که شۆڕش به دهستی هی نابوو، ده کرد به م پێیه شیعی پامیاری ئه م سه رده مه راسته وخۆ چووه ناو بازنه ی شۆڕشی چواردهی گه لاویژه وه.

به لام وهك ئاشکرایه ئه و هیوا یه ی که کورد به شۆڕشی گه لاویژه هه یبوو، هه ره زوو پوو کایه وه، چونکه به ره به ره پشت له ماف و خواستهکانی گه لی کورد کرا. لێره دا ده توانین بلێین: شاعیرانی کورد هه ره له سه ره تاوه ده رکیان به وپاشگه زبوونه وه یه ی سه رکردایه تی شۆڕشی چواردهی گه لاویژه کردبوو

بەرامبەر بە گەلی کورد، بۆیە دەبینین کۆمەڵێک دەقی شیعی کوردی لە
 سەرەتای شەستەکانی سەدەی رابردوو دا ڕەنگ پێ دەڕەوێ ئەو نائومی
 بوونە کورد بەرامبەر بە شۆڕشی چواردەمی گەلاوێژ دەردەخەن....
 لەگەڵ سەرھەڵدانی شۆڕشی ئەیلولی ساڵی ١٩٦١ز دا، شیعی کوردی
 راستەوخۆ چوو ناو سەنگەری پێشمەرگەو پتەوتر و سووتر، جەختیان
 لەسەر مافە پامیاری و نەتەواییەکانی گەلی کورد دەکردەو. هەر بۆیەش
 سیمای هەرە دیاری ناوەرۆکی شیعی کوردی لەم قۆناغە مەبەستی پامیاری
 و نەتەواییەتی بوو. نموونەیی ئەم بەشدارییە راستەوخۆیی شیعی کوردی
 لە شۆڕشدا شان بە شانی پێشمەرگە لەم شیعرە (هەژاری موکریان)ی
 دەردەکەوێت کە دەڵێت:

نیشتمانی کورد، گەلیک پیرۆزی، سویندت پێ ئەخۆم
 بـۆ سەر بە خۆییت بە گیان و بە مال، بە قوربانی تۆم
 زۆر لاوی ئازات، ئە کۆری خەبات، خۆینی خۆیان ڕشت
 زۆر شیخ و پیران، ئە زانا و ژیران، خۆیان دا بە گوشت
 بۆتان، شەمزیان، چیاى شیرین، پیران، ئاگرى داخ، ساسۆن
 دەربەند، شارەزوور، مەهاباد سووری، ڕوگەى نەوێ تۆن
 دڵ چاک و پاکین، ئازاو بێ باکین، ڕۆڵەى ئەوانین
 بەدڵ داوای سەر بە خۆیی تـۆو تۆڵەى ئەوانین
 بڕیارمان وایە، یان ئازاد ژیان، یان ئازا مردن
 بەسەرچوو ئەم دەم، ئە ڕووی بیگانان سەرنەوێ کردن

(دوو دیۆری بۆ ئەبەرکردنە)

ئەم بايەخدانەش بە كىشەى نەتەوايەتى، نەك ھەر نەبوو ھۆى ئەو ھى كە ئاسۆى بەردەمى شاعىران تەسك بكاتەو، بەلكو فراوانترى كرد و شاعىرانى كورد لە پال ئاوردانەو لە خەباتى نەتەو كەيان باوەشيان بۆ خەباتى گەلانى ترى ماف خوراو كردهو، ھەرەك چۆن كامەران موكرى پوو لە شۆرشى گەلى جەزائىر دەكات و (دىلان) پشتگىرى (لۆمۆمبا)ى كۆنگو دەكات.

فۆرم و تەكنىكى شىعر لە قۆناغى (۱۹۵۸ - ۱۹۷۰) ز:

لەم قۆناغەدا بەھۆى ئەو ھى بابەتى سەرەكى لە ناوەرۆكى دەقە شىعەرىيەكاندا مەبەستى راميارى بوو، ئەوا زمانى شىعەرىش لە چوارچىو ھى ھەمان مەبەست دا دەسوورايەو، سۆزى شاعىران لەسەرەتاي ئەم قۆناغەدا، واتە لە ماو ھى نىوان سالانى (۱۹۵۸ تا ۱۹۶۱) ز ھەلگىرى سىماى خوشى و شادى بوو بەرامبەر بە شۆرش و ئومىدى بەدبەختى مافەكانى گەلى كورد بوو، ھەر بۆيەش ئەو وشە شىعەرىيانە لەم ماو ھى دەقى شىعەريان پى دەنووسرا شادى و گەشبینى و ئومىدى تىدا دەبىنرا.

بەلام لە شىعەرى ماو ھى نىوان سالانى (۱۹۶۱ - ۱۹۷۰) ز كە شۆرشى ئەيلوول سەرى ھەلدا، زمانى شىعەر بەرگى خەم و پەژارەو نا ئومىدى پۆشى بە تايبەتى لە دەستە سالانى سەرەتاي ھەلگىرساندى شۆرشى ئەيلوول دا، چونكە لەم ماو ھى دە پڕىم بەو پەرى توندو تىژىيەو كوردى دەچەوساندەو كوردستانى كاوول دەكرد. بەلام ديارىشە كە خەباتى گەلى كورد و سەر كەوتنەكانى پىشمەرگە تىشكى گەشبینى پەخش دەكرد، ھەر بۆيە زمانى شىعەرىش بەرەو ھەلگرتنى شەقلى بەرەنگارىبوونەو چۆك دانەدان

دهرۆيشت، به و پييه شيعر له م سهردهمه دا مه به ستي گهيانندي په يامه كه بووه، نه وهنده مه به ستي ده رخستني توانستي زمانى شيعرى نه بووه.

له پووى (كيش و سه روا) وه، شيعرى ئه م سهردهمه وه كو قوناغى پيشوو زياتر كيشى برگه يى و سه رواى مه سنه وي (جووت سه روا) ي په يره و كردوو، له گه ل ئه مه شدا لاي ديلا و قه درى جان شيوازي به كارهيئانى سه روا تا راده يه ك گوراني به سه ردا هاتوو و ده قه شيعرييه كان به ره و بنياتى شيعرى سه ربه ست براون. به لام دياره ئه م هه ولانه ي له م سهردهمه دا له پيناوى گورپنى قالبى ده قى شيعرى دا نراون هه وللى تاكه كه س بوون و نه بوون به ديارده، ته نانه ت ئه و هه ول ئه نوگه ريه ي كه له تاقيكردنه وه شيعرييه كانى (سواره ي ئيلخانى زاده) دا ده بينرئى له كوردستانى رۆژه لات دا هه ر له بازنه ي هه وللى تاكه كه سيدا مايه وه و نه بوو به ره وتيكي ديارى شيعرى كوردى له م قوناغه دا.

ليڤه دا نموونه يه ك له شيعريكى (گوران) دينينه وه كه له ۱۹۶۲/۶/۱۲ به ر له مردنى به ماوه يه ك نووسيويه تى له ژيڤ ناو نيشانى (بيشكه ي منال) تييدا به ئاشكرا سه رواى تازه ده بينرئى كه شاعير دژى شه رو شه پخوازان وه ستاوه و له گه ل ئاشتى دايه

(بېشكەي منان)

دايك داي رەنج، بۇ منان داي،
بۇ بوزەي ناو بېشكەي نارام،
بۇ شيريني گـروگان داي...
* *

باوك ھەچ ئارەقئىكى رشت
بۇ ئوھوھى رشت – من دۇنيام
نەمرى كات: بىرېرى پشت...
* *

ئاي ئەو مائە چەن ئاوايە:
كە دايك و باوك لاي بېشكەدا،
گوئييان ئە مشەي ساوايە!
* *

ئاي ئەو مائە چەن بى، باكە:
كە ئە بارووت و ئە بۆمبا
ژىر بېشكەي منائيان پاكە!
* *

ئاي چەن خۇشە: مائىكى بى و
رووى دنيا، ئەم پەر تا ئەو پەرى
دۇنيا بىن بېشكەي ساوا
ئابى بە خۇئەمىشى شەر

تەنيا دوو كۆپلەي دوايى بۇ لەبەركردنە

قۇئاغى سىيەم

رېرەۋى شىعەرى كوردى لە سالى (۱۹۷۰ - ۱۹۹۱) ز

قسە كوردن لە سەر رېرەۋى شىعەرى كوردى ئەم قۇئاغە لە دوو ماۋەى
جىاۋاز داىە بەم شىۋەىە :

ئ) رېرەۋى شىعەرى كوردى لە ماۋەى نىۋان سالاڻى (۱۹۷۰ - ۱۹۷۵).

ب) رېرەۋى شىعەرى كوردى لە ماۋەى نىۋان سالاڻى (۱۹۷۵ - ۱۹۹۱).

رېرەۋى شىعەرى كوردى لە نىۋان ۱۹۷۰ - ۱۹۷۵

شتىكى ئاشكرايە كە شىعەرى كوردى لەم قۇئاغەدا لە ئەنجامى ئەو گۇرپانە
سىياسىيە گىرنگەى بەسەر كوردستاندا ھات، گۇرپانى زۆرى بەسەردا ھات
لەچاۋ ئەو گۇرپانانەى كە لە قۇئاغەكانى پىشۋودا رووياندا بوو.

ماۋەى نىۋان سالاڻى (۱۹۷۰ - ۱۹۷۵) ماۋەىيەكى كورث و كەم خايەن بوو،
بەلام تابلىكى گىرنگ و كاريگەر بوو ھەرۈەك كاردانەۋەى گەۋرەى بەسەر
ئەدەبى كوردى بە گشتى و شىعەرى كوردى بە تايىبەتى بە جىھىشت، ئەم
گۇرپانەش ناوەرۇك و روخسارى شىعەرى گىرئەۋە.

دىيارترىن سىماى شىعەرى، لەم قۇئاغەدا برىتى بوو لە سەر ھەلدانى
گروۋپى (پوانگە) لە سالى (۱۹۷۰)دا، ئەم گروۋپە توانى پۇلىكى گىرنگ و
كاريگەر بىيىنىت، لەو گۇرپانانەى كە بەسەر ناوەرۇك و فۇرمى شىعەرى
قۇئاغەكە داھات، ئەو پۇلەش لە شىعەرى كوردىدا تا سالاڻىكى زۇر بەردەۋام
بوو.

شاعىرانى پوانگە ھەلگىرى تىروانىنىكى جىاۋازىۋون بۇ شىعەر، ئەۋان لە پال
ئەو گۇرپانەى بەسەر فۇرمى شىعەردا ھىنايان، دەيانويست شىعەر پەيامى

ياخيبوون بگهيه نيٽ، ئەم ههستهش بهجۆريک بوو تيکپاي شيعري کوردي له م
قوناغه دا گرتبووه وه، که دواتر به دريژي ئەم چه مکه له شيعري کوردي ئەم
قوناغه دا دهويين.

تاييه تمه نديتي شيعري کوردي له م قوناغه دا

ن / ناوه روکي شيعري کوردي له نيوان سالاني (1970 - 1975) دا

شيعري کوردي ئەم قوناغه هه لگري گوتاريکي نه تهوهيي قوول بوو، که
ئه ویش بریتی بوو له و په يامه ي که بهرگري ده کرد له پيناوي پاراستن و
مانه وه ي نه تهوه ي کورد دا، شيعر دژي جه و و سته م و زۆرداري دوژمن
ده وه ستايه وه و له م بواره دا وه کو هيژيکي کاريگه ر پولي بينيوه، ئەم ههسته
به ئەندازه يه ک کاريگه ر بووه که پهنگه که م شاعيري کورد له قوناغه که دا ببينين
که شيعري بۆ کورد و سه ربه خويي کوردستان نه نووسيبيٽ.

شيعر له پال ئەو ناوه روکي باوه ي که شيعري کوردي قوناغه کاني پيشووي
پي دهناسريته وه له بابته ي وهک (خوشه ويستي) و (نيشتماني)، گه ليک بابته ي
نوي له شيعري ئەم قوناغه دا بهرچاو ده که وي وهک بابته ي ﴿مرؤف و مرؤفايه تي
- ژيان و مردن - شارستانيه ت - ژن وهک خاوه ن کيشه يه ک..... هتد﴾.

هه روه ها شيعري ئەم قوناغه هه لگري بيري فهلسه في و مه عريف يه، به
تاييه تي له و بيره فهلسه فييانه وه سه رچاوه ي ده گرت که سه رچاوه که ي له
سه رچاوه ي بيره فهلسه فييه کاني رۆژئاوا و هاوچه رخ بوو، ئەمه له کاتيکدا
شيعري کوردي له قوناغه کاني پيشوودا سه رچاوه ي بيره فهلسه فييه کاني له
کلتوره رۆژه لاتيه که وه وه رگيرا بوو.

ياخيبوون، دياريترين خاسيه تي شيعري کوردي ئەم قوناغه بوو، و له بنه رته دا
دوو جۆر ياخيبوون هه يه که بريتين له :-

ئ- ياخيبيوونى كۆمەلەيتى :- كە ئەمەش ياخيبيوون لە داب و نەرىتە
كۆمەلەيتىيە باوەكان دەگریتەوہ....

ب- ياخيبيوونى راميارى :- ئەم جۆرە ياخيبيوونەش لە پیناوى ئازادى و
سەربەستى مروۆف دایە.

(لەتيف مەلمەت) كە يەككە لە شاعیرە دیارەكانى قوناغەكە، بە سوود
بينين لە ئەفسانە و ھیما میژووییەكانى ناو كلتورى نەتەوہى جیھانى وینەى
ئەم ياخيبيوونە، پيشان دەدات و دەلیت :-

پیتان ئەلیم ياخی بین ياخی بین
لەم ھەموو نەخشە و باجە
ياخی بین لەم مەیدانە لەم گەراجە
كە مروۆف وەك ئامراز تیايا ھەراجە
ياخی بین ياخی بین
لەوقە ھەمانەى
كە سوورى خوینى ھەلاجە

(ھەمووى بۆ ئەبەركردنە)

فەلسەفەى ژيان و مردن يەككى ترە لەو مەبەستە گرنگانەى كە لە
شيعرى قوناغەكەدا بوونى ھەبوو، لیژەدا شاعیرانى كورد وەك بابەتیكى
گرنگ لەم مەسەلەيە دووان، تیروانینی ھزرى و فەلسەفى خویان لەم
بارەيەوہ خستۆتە ڤوو، ھەندىكیان ڤەشبىنانە لە ژيانیان ڤوانیوہ و بەشتىكى
دەمامككراوى كاتىيان زانیوہ بەلام ھەندىكى تریان گەشبىنانە لە ژيانیان
ڤوانیوہ و ڤووہ گەشەكانیان بەرجەستە كردووہ. ھەر بۆیە ڤرسیارە
فەلسەفییەكانى شاعیران لە چوارچىۆہى ژيان و مردن دابوون و دواجار

هه‌رخۆيان زۆر جار په‌شبینانه وه‌لامیان داونه‌ته‌وه، یاخود وه‌لامی
پرسیاره‌کانیان بۆ خوینهر به‌جیه‌شتوو. شیرکو بیکه‌س له‌ شیعرى
(گینگل) دا به‌پوونى تیپوانینى خۆى ده‌ریاره‌ی ژیان و مردن ده‌خاته‌ پوو و
ده‌لێت:

ده‌مامکه‌کان هه‌لبه‌نه‌وه ئه‌م شانۆیه‌ هه‌ره‌س دینى
ده‌مامکه‌کان هه‌لبه‌نه‌وه ئه‌م شانۆیه‌ هه‌ره‌س دینى
بۆت نه‌گه‌رێم و نیوه‌شه‌و گۆر هه‌لکه‌نى شارى خه‌وه
بۆت نه‌گه‌رێم و گومان ئه‌سپ سواریکه‌ هاتوووه‌....

ئاماده‌بى

له‌ ژوانى یه‌ك ناسینى له‌ دایك بوون و مردنما.....
ئه‌سپ سواریکه‌ هاتوووه‌ و نه‌هاتوووه‌.....
سمکۆل نه‌کا و دابین نه‌بى و دابین نه‌بى سمکۆل نه‌کا
جله‌و نه‌گرى و جلّه‌و نه‌گرى!

ویستم نه‌وه‌ له‌ زم‌ریایه‌ك بگه‌یه‌نم
گه‌ر جوگه‌کان نه‌بن..... ناژى
خنکاندمى
ویستم نه‌وه‌ له‌ بروسکه‌ بگه‌یه‌نم
گه‌ر هه‌وره‌کان نه‌بن..... ناژى
سوتاندمى
تۆکیى - تۆکیى؟
هه‌تاویکم به‌بى ئاسۆ.....

(ته‌نها دوا کۆپله‌ بۆ له‌به‌ر کردنه‌)

شاعیرانی ئەم قۆناغە کەمتر کەوتوونەتە ژێر کاریگەری و کارتیکردنی شاعیرانی پێش خۆیان واتە لە هەولێ ئەوە دابوون کە لە شیعری ئەوان لابدەن، تەنها لە و کاتانەدا سوودیانی ئی بینییون کە شیعەرەکانیان درێژە پێدەری پەوتی یاخیبوونی ئەم شاعیرانە بوو، لەگەڵ ئەم بارەشدا کاریگەری شیعری ئەم قۆناغە بەسەر تەواوی شیعری سالانی دواي لە ئەدەبی کوردیدا دیارە.

پوختا و تەکنیکی شیعری کوردی لە نیوان سالانی (١٩٧٠ - ١٩٧٥) دا :

چۆن گۆران بەسەر ناوەڕۆکی شیعری کوردی ئەم ماوەیەدا هات بە هەمان شیوەش گۆران بەسەر پوختا شیعری کوردی قۆناغە کەشدا هات. کە لێرەدا بەشیوەیەکی گشتی لە فۆرم و تەکنیکی شیعری ئەم ماوەیە دەدوین. وێنە شیعەرە کێکە لە خالە هەرە بنەڕەتییەکانی ئەو گۆرانە کە بەسەر فۆرم و تەکنیکی شیعری کوردی ئەم ماوەیە داها، وێنە شیعری لەم قۆناغەدا بە تەواوەتی خۆی دەرباز کردوو لە لاسایی کردنەو و جۆینەو و وێنە دووبارە، لە شیعری ئەم قۆناغەدا گەلێک وێنە شیعری جوان بەکارهاتوو کە سەرچاوەکە لە پوودا و کارەساتە میژووییە کە و نەتەوایی و جیهانییەکانەو وەرگیرابوون. لە شیعری ئەم ماوەیەدا وێنە پووتی پەوانبێژی تیدا بەکار نەهاتوو، بەلکە وێنە شیعری لەم ماوەیەدا لە پیناوی گەیانندی پەيامێکدا بوو و مەبەستیکی تاییەتی لەگەڵدابوو. هەرچی دەربارە ی زمانی شیعریشە ئەوەی ئاشکرایە هیچ گۆرانێک لە شیعردا پوونادات بەبێ گۆران لە زمانی شیعردا، شیعەر زمانیکی جیاوازی هەیە کە لە زمانی خەلک جیاوازه. شاعیران لەم قۆناغەدا هەولیانداوە کە وشەکان لە ناو دەقە شیعرییەکاندا لە ئاماژە کۆنەکان دابپرن و ئاماژە ی نوێیان بدەن، واتە

(واتای فره‌نگی) له وشه‌کان دادمه‌مالیت و واتای نوییان پی ده‌به‌خشی. ئەو گۆرانه له به‌کاره‌ینانی وشه‌دا له‌م ماوه‌یه‌دا به‌پاده‌یه‌که که زمانیکی خوازه‌یی پانتایی ده‌قی شیعی داگیر ده‌کات. ئەمه‌ش وا ده‌کات که وشه‌کان راسته‌وخۆ واتا نه‌ده‌ن به‌ده‌سته‌وه. هه‌ر بۆیه‌ش زمانی شیعر له‌م قۆناغه‌دا ئالۆزه و خوینه‌ری شیعر به‌ئاسانی له واتای وشه‌کان ناگات. هه‌ر ده‌رباره‌ی زمانی شیعر له‌م ماوه‌یه‌دا له چوارچۆیه‌ی کوردی په‌تیدا زمانه‌ شیعییه‌که ده‌سوراپه‌وه به‌لام به‌ئاستیکی ده‌وله‌مه‌ندتر و ئالۆزتر له زمانی کوردی په‌تی قۆناغه‌کانی پیشوو. له پال ئەم گۆرانه‌دا گه‌لێک وشه و زاراوه‌ی نوێ هاته ناو زمانی شیعره‌وه وه‌ک وشه و زاراوه‌کانی ﴿ئه‌هریمه‌ن ، ئاهورامزدا ، گیقارا ، زه‌رده‌شت ، ئافیس‌تا.....هتد﴾ سه‌په‌رای ئەو ئالۆزییه‌ی له زمانی شیعی ئەم قۆناغه‌دا به‌رچاو ده‌که‌وێت، گه‌لێک ده‌قی شیعی له شیعی ئەم قۆناغه‌دا ده‌بینین که له پیناوی گه‌یاندنی راسته‌وخۆی مه‌به‌ستی شیعره‌کاندا به‌شیوه‌یه‌کی ساده خراونه‌ته به‌رده‌ست. لایه‌نیکی تر له‌م بابته‌که گرنگی زۆری هه‌یه بریتییه له به‌کاره‌ینانی (هیمما و نیشانه) له ده‌قه شیعییه‌کاندا به‌هیمما و نیشانه‌ی خۆمالی و جیهانیه‌کانه‌وه.....

سه‌باره‌ت به‌ کیش ، شاعیرانی کورد زیاتر په‌یره‌ویان له شیعی سه‌ربه‌ست کردووه له‌گه‌ڵ کرانه‌وه پێچکه‌که‌شدا دیارده‌ی مامه‌له‌کردنیکی جۆراوجۆر له‌گه‌ڵ چه‌مکی هۆنراوه‌ی سه‌ربه‌ستدا سه‌ری هه‌لدا و بووه هۆی ئەوه‌ی که زۆرجار هه‌رسی چه‌مکی هۆنراوه‌ی سه‌ربه‌ست و بی سه‌رواو په‌خشانه شیعر تیکه‌ڵ بکریت، بۆیه به‌مه‌ش تاراوه‌یه‌ک به‌ره‌مه‌ چاکه‌کانی شیعی سه‌ربه‌ست ده‌شاردرانه‌وه.

دیاریترین شه‌قلی شی‌عری سه‌ربه‌ستی کوردی دوا‌ی بلا‌بوونه‌وه‌ی بانگه‌وازی پوانگه له‌وه دابوو پوو‌یان کرده به‌کاره‌یانی هه‌شت ب‌رگه‌یی و چوارب‌رگه‌یی.

به‌لام ده‌رباره‌ی (سه‌روا)ش به‌ه‌مان شی‌وه‌ی به‌کاره‌یانی ک‌یش مامه‌له‌ی له‌گه‌لدا کراوه، چونکه نه سه‌روای یه‌ک‌گرتوو نه سه‌روای (مه‌سنه‌وی) یان به‌کارنه‌ه‌یناوه، به‌لکو به شی‌وه‌یه‌کی ئازادانه مامه‌له‌ی له‌گه‌لدا کراوه.

ته‌کنیکی شی‌عری ئەم ماوه‌یه سوودی له داستان‌ه میلی و فۆلکلۆرییه‌کانی ناو کلتوری کوردی و جیهانی بینووه ئەم سوودب‌بیننه‌ش راسته‌وخۆ یان ناراسته‌وخۆ بووه. خالێکی تر له ته‌کنیکی شی‌عری ئەم ماوه‌یه‌دا بریتیه له‌وه‌ی که وه‌ک م‌رو‌ف مامه‌له له‌گه‌ل شته ب‌یگیانه‌کان کراوه و یاخود به پ‌یچه‌وانه‌وه له‌گه‌ل شته ب‌یگیانه‌کاندا وه‌ک م‌رو‌ف دواون. هه‌رچه‌نده ئەم حاله‌ته به شی‌وه‌ی تر له شی‌عری (گۆران) دا ده‌بینر‌یت. ئەم حاله‌ته‌ش بریتیه له‌وه‌ی که شاعیر له جیاتی ئەوه‌ی پ‌ال‌ه‌وانه‌کانی له م‌رو‌ف دروست بکات، پ‌ال‌ه‌وانی ده‌قه‌کانی له شاخ و ده‌شت و ئاو هتد دروست بکات.

لایه‌نێکی گ‌رنگ له شی‌عری ماوه‌ی نی‌وان سالانی (۱۹۷۰ - ۱۹۷۵) که به شی‌وه‌یه‌کی گ‌شتی ل‌یره‌دا باسی بکه‌ین بریتیه له په‌یدا‌بوونی ده‌نگی شی‌عری شاعیرانی ژن که له پ‌وو په‌ری پ‌ۆژنامه‌و گۆ‌فاره‌کانی ئەو پ‌ۆژگاره‌دا ده‌بینر‌ین، که کاریگه‌ری ئەم ده‌نگانه له قۆناغی دواتری شی‌عری کوردیدا ده‌رده‌که‌و‌یت که بووه هه‌و‌ینی له دایک‌بوونی گه‌لێک ده‌نگی زیندووی ژنه شاعیرانی کورد له سالانی دواتردا، نموونه‌ی ئەو ژنه شاعیرانه‌ی له‌م ماوه‌یه‌دا شی‌عیریان ده‌نووسی (دایکی سۆلاق، ئه‌رخه‌وان، شه‌ونم به‌رزنجی، دایا جوان.....).

شیعری کوردی له نیوان سالانی (۱۹۷۵-۱۹۹۱) ز:

شیعری کوردی له ماوهی نیوان سالانی (۱۹۷۵-۱۹۹۱) هەندیک لایەنی جیاوازی تێدایە لە چاو شیعری کوردی له ماوهی سالانی (۱۹۷۰-۱۹۷۵) بۆیە دەبێت بە شیۆهیهکی جیاو تاییهت باسی بکەین.

سالێ ۱۹۷۵ شۆرشی کورد تووشی نسکۆیهکی گهوره هات، ئەم نسکۆیه راستەو خۆ کاردانەوهی هەبوو بەسەر باری روناکبیری کوردی بە گشتی و شیعەر بەتاییهتی، لە دەر ئەنجامی ئەمەوه گەلی کورد بۆ ماوهیهک تاساوه، نووسەرانی ش ماوهیهک بەدوای وەلامیکی مەنتیقی هۆکارەکانی ئەم پوداوهدا وێڵ بوون. هەر لەگەڵ دەست پێ کردنەوهی شۆرشدا شیعەر وەك چهکیکی کارتیكەر گری سەند.

شۆرش لە کاتیکی دژواردا سەری هەڵدایهوه که پێویست بوو بە هەموو شیۆه و شیوازیکی خەبات بەشداری تێدا بکریت یهکیک لهو شیوازانە ی که شۆرش دەرکی پێ کردبوو ئەدەب بە گشتی و شیعەر بە تاییهتی بوو.

لێرەوه شیعەر بووه هۆکاری پەت کردنەوهی واقعی و زیندوو کردنەوهی هۆشیاری نەتەوهیی و شان بە شانێ تەفەنگ لە دژی دوژمن لە سەنگەر دابوو. چونکە نەدەکرا لهو سەردەمهدا که سەردەمی بەرهنگار بوونهوهو لێپرسراوییهتی بوو شاعیران بێدەنگ بن، بەلکه دەبوو پۆلی پێشپهویی له شۆرشدا بگێرن ئەمەش بووه هۆی ئەوهی که شیعەر بەرهو بەرهنگار بوونهوهی راستەوخۆ بچیت له بیرو مەبەستدا، واتە جاریکی تر شیعری بەرهنگاری له ئەدەبی کوردیدا بوژایهوه، ئەم جارهیان شیعەر درێژە ی بە شەپی پەوای کورد دەدات و بەرهنگار دەبووهو پەتی کردەوهو نەفرەتی له دوژمن دەرکرد و واقعی دەگۆری و هەولی دەدا سەر له نوێ کۆمه‌لگای کوردی شۆرش گێر بنیات بنیتهوه. چونکە له م قوناغه‌دا شیعری کوردی

ئەركى گۆرا بۆ بەرەنگارى، شىعرى بەرەنگارىش برىتتيه لهو جوړه شيعره
كه دريژه به شه پ ديدات و بەرەنگار دەبیتەو و پەت دەکاتەو و دەگۆریت و
سەر له نوێ بنیات دەنیتەو. شىعرى بەرەنگارى لەم قوناغەدا ئەو شاعیرانە
دەیان نووسی که:

ئ- راستەوخۆ بەشداری شۆرش بوون.

ب- له ناو وەهێ کوردستان بوون بەلام ناپازی بوون له دوژمن.

پ- ئەو شاعیرانە له دەر وەهێ کوردستان دەژيان.

نمونەى شىعرى بەرەنگارى لەم شىعرەى (ئەنوەر قادر محمد) دا
دەردەکەوێت.

خۆم چەمە زستانە نیم، هەر هاوین هات هە ئێرۆکیم

ئەستێرە نیم، شەو نەبێ نەتوانم بفرم

خۆریش نیم، بەبائەو لەرۆژدا ئاسمان تەى کەم

چۆن کپ ئەبم!

بەلام گیانە هەر کەویستم تەنیا شىعرى بۆتۆ بلیم

لێزمەى فرمیسک بوو بە دێر و بوو بە سنوورى

ولاتی ناویان نا ولاتی گریان

کە ئەنووسم، ئەبم بە پۆستە بەرى تۆ

نامەى شادی بۆ ئاوارەى ناو شەقام و باخچەى هەموو

شارەکانى دنیا دەبەم

(هەتا کۆتایی (چۆن کپ ئەبم) بۆ ئەبەرکردنە)

ئەم واقعیى سیاسییە تالەى قوناغەکە وای نەکرد کە شىعرى کوردی

بەرەو پەشبینی بروت، بە لکو بەردەوام هیوای بە ئایندەیهکی گەش بوو،

هەر بۆیەش شاعیرانى کورد بە چاوی ئۆمیدەو و بۆ ئایندەیان پوانیو،

بەگەش بىننىيەو ە ئاسۆى پووناکیان لە ئاسمانى کوردستاندا بىننىو،
(**مۆنەید تەیب**) کە لەم ماوێدا بە شیۆ زارى کرمانجى ژوورو شیعری
نووسیو، هیوايەکی گەرەى بەپاشە پۆژیکى مەزن هەیه، زۆلمى زۆرى
دوژمن چۆکی پى دانادات و سەرپەرزانە دەلێت:

سبە دایى

پىلاقا من

ژتاجا میرى بلند تره

داوەتا من

ژهەمى گۆڤه ندا خوشتره

بەژنوبالا من

ژبوهارى ب خەملتره

نەڤجا چاوا دى کەى گرى؟

سینگى خۆيى تەمەت دەريا

دى ڤه قوتى؟

پرچا خۆياوھكى بەفرى

دى ڤه چرى؟

نەدایى نە؟

نەکەى نەکەى؟

جل و بەرگیت خۆرەش بکەى

دەرگەھى کولکى مەيى خوش

بۆ خەم و نىھارا ڤه کەى

(**هەمووی بۆ ئەبەرکردنە**)

به شیوه‌یه‌کی گشتی شیعر له‌م ماوه‌ی نیوانی سالان (۱۹۷۵ - ۱۹۹۱) دوده‌سته شاعیر ده‌یان نووسی، ده‌سته‌یه‌کیان هه‌ر ئه‌و شاعیرانه بوون که ده‌نگی دیاری ماوه‌ی نیوان سالانی (۱۹۷۰ - ۱۹۷۵) بوون له‌ وانه (شیرکو بیکه‌س، عه‌بدوللا په‌شیو، له‌تیف هه‌لمه‌ت، عه‌بدولره‌حمان مزوری، ره‌فیق سابیر، خه‌لیل ده‌وکی، ئه‌نوه‌ر قادر جاف، جه‌مال شارباژیری، جه‌لال میرزا که‌ریم، دلشاد مه‌ریوانی..... هتد)

ده‌سته‌یه‌کی تریان بریتی بوون له‌ وانه‌ی که دواتر له‌ شیعرێ کوردی دا شوینی خویان گرتو بوونه ده‌نگی دیار له‌ وانه (ئه‌نوه‌ر مه‌سیفی، هاشم سه‌راج، جه‌میل په‌نجبه‌ر، قوبادی جه‌لی زاده، جه‌مال غه‌مبار، موئه‌یه‌د ته‌یب، سه‌عدوللا په‌رۆش، که‌ریم ده‌شتی، محمه‌د عومه‌ر عوسمان، فه‌ره‌یدوون عه‌بدول به‌رزنجی، جه‌وه‌ر کرمانج..... هتد).

وه‌ک پیشتەر ئاماژه‌مان بو کرد ناوه‌رۆکی شیعرێ کوردی له‌ ماوه‌ی نیوان ئه‌م سالانه‌دا زیاتر ناوه‌رۆکیکی به‌ره‌نگارییه‌ی هه‌بووه، به‌لام له‌ چوار چیوه به‌ره‌نگاریه‌دا گه‌لێک بابه‌تی له‌خۆ گرتووه وه‌ک ئه‌وه‌ی شیعر ده‌بیته‌ هۆکاری بۆ شکاندنی ترس له‌ دوژمن و به‌رزکردنه‌وه‌ی وره‌ی مرقۆفی کورد به‌رامبه‌ر به‌ دوژمن و به‌خشینی هیواو ئومێدی سه‌رکه‌وتن به‌ خه‌لکی، که شکستی شوێشی ئه‌یلوول تارا ده‌یه‌ک ئه‌و هیواو ئومێده‌ی به‌ره‌و کزی بردبوو، به‌لام شیعر وه‌ک هۆکاریکی به‌هیزی پووناکبیری توانی به‌شدارییه‌کی کاراییت له‌ بزووتنه‌وه‌ی پزگاری خوازی گه‌لی کورداو هاوکاری پیشمه‌رگه‌ بووه له‌سه‌نگه‌ری به‌رگریدا.

هه‌ربۆیه‌ش پیشمه‌رگه‌ وه‌ک داینه‌مۆی شوێش شه‌هید وه‌ک هیما‌ی قوریانی دانی کوردو کوردستانیش وه‌ک مه‌لبه‌ندی ژیان و خاکی پیروزی نه‌ته‌وه‌ بوونه سی‌ توخمی سه‌ره‌کی شیعرێ به‌ره‌نگاری. شه‌هید **(جه‌میل ره‌نجبه‌ر)** له‌م

رۆژگارەدا کە خۆی پێشمەرگەو شۆرشگێڕ بوو بە نوکی خامە لەمەیدانی
بەرەنگاری دەنوسیت و بە ورەیه کی بەرزو گەشبینیەکی زۆرەو دەلێت:

رووباریکی خویناوی

ئەو بریارە دروینە خەوی کردم

مەلی هەژار

لە فرگە ی ژان هەلەدەنیشی

پێشمەرگە ی لی دادەبەزی

هەرچی کانیای سەنگەرە

بۆ رووباری بەهاری دەزی

* * *

بریار وایە

بەهار بیت و

دەیان چە پکە نیڕگزی جوان

لە سەر گۆری شەهید بروی

بریار وایە

خوینی رزاو

لە رووباری سەرودریدا

خوڕە ی نە مردنی نەنوی

* * *

بریار وایە

کۆتری دەنگی شوانەکان

لە قەد پالی شمشالیکا

فوو بکاته جوڤه لهی دی

بریار وایه

تهوری دهستی خوری بهیان

گر بهرداته باره داری زستانی شهو

بریار وایه

کوتری دهنگی شوانه کان

له دۆله کان شور ببیته وهو

سواری رووباری خوین بی

۱۹۷۹/۱۲/۲۹

(کوپیله یه کهم له بهرده کریت)

دوژمن له م ماوهیه دا هه موو ریگاکانی قه لاچۆکردنی کوردی گرتبووه بهر
یه کیك لهو کاره درپدانهی که به سهختی له م ماوهیه دا دریژهی پیدایه له
پروسی نه گریسی راگواستنی کورد له ناوچهکانی خویان و نیشته جی
کردنیان و لهو شوینانهی که خوی مه بهستی بوو.

سیاسهتی پاکتاوی نه ژادی کورد له سالانی ههشتای سه دهی رابردوودا
گه یشته لوتکه به وهی دهستی دایه نه نفال کردنی کوردو کیمیا باران کردنی
هه له بجه و ناوچهکانی کوردستان، ئه م کرده وانهی دوژمن به قیزه وون ترین
کاری جینۆ ساید داده نریت له میژووی هاوچه رخی کوردو ناوچه که و جیهاندا.
هه ربویه ش شیعی کوردی هه ولای داوه له ئاست خه می پر ناسۆری گه له کهیدا
بیته و، ئه م کاره ساتانه ببنه هه وینی دهقه شیعییه کان هه روه ها شاعیرانی
کورد ویستیان له ریگهی شیعه وه هاواری کورد بۆ رای گشتی به رزیکه نه وه و
داویان له گه لانی ئازادی خوازی جیهان کردووه که پالپشتی گه لی کورد بن له
پیناوی به دهست هینانی مافه کانیاندا.

ئەو ەتا بۆ مەرگبارانى ھەلەبجە **(جەرمەر کرمانج)** بە نوکی خامە ی شیوەن
دەکات بۆ ئەم تاوانە کە م وینە یە ی میژووی مرقایە تی دەلێت:

(ھەلەبجە دوو ەم ھاتن)

ھەلەبجە ... بێشکە و جولانە ی
ئە ھەمەد موختار، و، گۆران، بوو
ھەلەبجە ...

جیگا نەزرگە ی ناشقان بوو
ھەلەبجە تاجی سەرورە ی
شەھیدانی کوردستان بوو
ھەلەبجە ...

ھەنگری ئالای نەبەزینی
بیست و پینج ملیون ئینسان بوو
کە ھەلەبجە شەھید کرا
کوردستانی گەورە گریا
کە ھەلەبجە ... دەھەزار چاو
دەھەزار مە چک و بازووی
بوون بە ئە ئقە و

داگیرکەر کردیانە پەنجە
ئەشکی چاوان بوون بە دەریا
ئاسمان گریا

زەوی گریا
دیوانی مەولەوی گریا
**

(ھەمووی بۆ ئەبەرکردنە)

١٩٨٨

شیعری کوردی له ماوهی نیوان ئەم سالانه دا جگه لهو پۆحه بهرەنگارییهی کهپیی دەناسرێتهوه جوانترین شیعری بۆ ژن و مەبەسهکانی تری شیعەر نووسیوه، له خاسیهت و سیمای تایبهتی و نووسراون که له گهڵ پهوتی به رهو پێشهوه چوونی شیعری کوردی له قوناغه که دا بگونجی. له م لایه نه شدا دهنگی شاعیرانی وهك (محەمەد عومەر عوسمان، فەرەیدون عەبدول بەرزنجی، قوبادی جەلی زاده، دلاوەر قەرەداغی، جەمال غەمبار.... هتد) ده بینریت.

هەر له ماوهی نیوان سالانی (۱۹۷۵ - ۱۹۹۱) دا له ئەنجامی چوونی شاعیرانی کورد بۆ دەرەوهی کوردستان به هۆی زهبرو زهنگی دوژمنه وه ئەم شاعیرانه ئاشنابوون به شیعری گهلانی تر، ئەمەش زه مینه یه کی گونجاو بوو بۆ نزیک بوونه وه له پۆشه نبیری جیهان، هەر ئەم تیکه لآو بوونهش وای کرد که شیعری کوردی له م ماوه یه دا تاماوه یه ک کهوته ژێر کارتی کردنی ئە ده بی پۆژ ئاوا، ئەم کارتی کردنهش به ئاشکرا به شیعری دوا ی ئەم قوناغه وه دیاره .

ئەو شاعیرانه ی له دەرەوهی کوردستان ده یان نووسی زیاتر ههستی کی پر له خۆشه ویستی یان بۆ کوردستان هه بووه به تایبهتی ههستی گه پانه وه بۆ خاکی پیروزی کوردستان له دهقی شاعیراندا پهنگی داو هته وه، هەر ئەمەش واده کات که بلێن یه کێک له سیمادیا رهکانی شیعری ئەم ماوه یه سه ره لدان ی ههستی نامۆ بوون و غه ربی شاعیرانه که له پێی شیعره کان ییانه وه گه یاندویانه ته کوردستان، **(عهبدوللا په شیو)** یه کێکه لهو شاعیرانه ی که هەر له سه ره تای سالانی (حه فتا) ی سه ده ی پابردوو کوردستانی به جیه یشتوو ه له شیعری (سه ربازی ون) دا که له دەرەوهی کوردستان سالی (۱۹۷۸) نووسیویه تی ههستی پر تاسه ی به رامبه ر به خاکی کوردستان و ژماره ی زۆری شه هیدانی کوردستان دەر ده بریت و ده لیت:

سەربازى ون

كە ۋەفدى دەچىتە شويىنى،
بىۋ سەرگۆرى سەربازى ون،
تاجە گوئىنە يەك دىنى،
ئەگەر سبەي

ۋەفدىك بىتە ۋلاتى من،
ئىم بېرسى :

كوانى گۆرى سەربازى ون،
دەئىم :

گەرەم؟

ئە كەنارى ھەر جوگەيى،
ئەسەر سەكۆى ھەر مزگەوتى،
ئەبەر دەرگاي ھەر مالى،
ھەر كلىسەيى،
ھەر ئەشكەوتى،

ئەسەر گا بەردى ھەر شاخى،
ئەسەر درەختى ھەر باخى،
ئەم ۋلاتە :

ئەسەر ھەر بىستە زەمىنى،
ئە ژىر ھەر گەزە ئاسمانى،
مەترسە كەمىك سەرداخەو
تاجە گوئىنە كەت دانى؟

۵ / ۱۱ / ۱۹۷۸ — مۆسكۆ

(ھەمووى بۇ ئەبەر كىردنە)

پهځنه‌ی ئه‌ده‌بی

وشه‌ی (پهځنه‌و) چه‌مکی (پهځنه‌ی ئه‌ده‌بی):

له‌ زمانه‌ی کوردیدا وشه‌ی پهځنه به‌رانبه‌ر وشه‌ی (نقد)ی عه‌ره‌بی و وشه‌ی (کریټیک) لاتینی به‌کار ده‌هینری. هه‌رسی وشه‌که‌ش له‌ بواری ئه‌ده‌بیدا بۆ یه‌ك واتاو مه‌به‌ست به‌کار ده‌هینری و هه‌لگری چه‌مکی دیاری کراون. پهځنه‌ی ئه‌ده‌بی له‌ پال میژووی ئه‌ده‌بو تیوری ئه‌ده‌با ده‌بته‌ سی لقی لیکۆلینه‌وه‌ی به‌ره‌مه‌ی ئه‌ده‌بی واته‌ پهځنه‌ی ئه‌ده‌بی لقی لیکۆلینه‌وه‌ی ئه‌ده‌بییه‌ و بایه‌خ به‌ لیکۆلینه‌وه‌ی به‌ره‌مه‌ی ئه‌ده‌بی ده‌دات.. ئه‌رکی پهځنه‌ شیکردنه‌وه‌و پاشه‌کردن و هه‌سه‌نگاندنی ده‌قی ئه‌ده‌بی یان دیاریکردنی به‌های ده‌قی ئه‌ده‌بییه‌ واته‌ پهځنه‌ی ئه‌ده‌بی له‌و بنه‌ما هونه‌ری و بیرانه‌ ده‌کۆلینه‌وه‌ که‌ ده‌قی ئه‌ده‌بیان لئ بنیات ده‌نری و به‌ شیوه‌یه‌کی زانستانه‌ به‌های ئه‌و بنه‌مایانه‌ دیاری ده‌کات، به‌مه‌ش پاده‌و ئاستی گرنگی و بایه‌خی ده‌ق بۆ خوینه‌رو داهینه‌ریش ده‌ستنیشان ده‌کات، بۆیه‌ ده‌توانین بڵین ئه‌گه‌ر ئه‌دیبان به‌رجه‌سته‌که‌ری جوانی و په‌نگ پیده‌ره‌وه‌و په‌نگ پێژ که‌ری ژیان و ده‌روونی مرۆڤ بن ئه‌وا پهځنه‌گران بۆخوینان بزوینه‌ری چالاکی ئه‌ده‌بی و بزوتنه‌وه‌ی ئه‌ده‌بی و داهینانی ئه‌ده‌بین.

به‌و پیه‌ ده‌بی (پهځنه‌گر) لیکۆله‌ریکی ئه‌ده‌بی شاره‌زا بی‌ت و زانیاری ته‌واوی ده‌ریاره‌ی میژووی ئه‌ده‌بو تیوری ئه‌ده‌بی میله‌ته‌که‌ی و میله‌تانی تر هه‌بی‌ت و سه‌رباری ته‌وه‌ش که‌ چیژ لێوه‌رگریکی ئه‌ده‌بییه‌ ده‌بی زانیاری له‌ بواره‌ جیا‌جیا‌کانی ژبانی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی و ئابووری و پۆشن‌بیریدا هه‌بی‌ت و شاره‌زاییه‌کی گشتیشی له‌زانسته‌ مرۆیی و زانسته‌کانی دیکه‌ هه‌بی‌ت.

مېژووی رەخنەى جيهانى:

له مېژووی رەخنەى جيهانىدا دوو پېرەوى رەخنەى بەدى دەكرين كه بریتين له : رەخنەى پۆژئاوايى و رەخنەى پۆژهه لاتی، ئەو دوو پېرەوه رەخنەىيەش وەك چۆن تايبەتمەندى خۆيان هەبووه بەهەمان شيوە كارىگەريشيان لەسەر يەكتر هەبووه.

رەخنەى پۆژئاوايى:

سەرەتاى ئەم پېرەوه رەخنەىيە دەگەریتەوه بۆ پيش زايين و له ئەدەبى يۆنانىيەوه دەستى پيكردووه
يەكەم هەنگاو لەو پېرەوهدا كاتى بەدى هاتووه كه لەكاتى ئاهەنگ گيران بەبۆنەى جەژنەكانىيانەوه شانۆگەرييان پيشكەش كردووه و ليژنەيەكيان بۆ هەلبژاردنى باشترين دەقى تراجيدى يان كۆميدى كه بەشيعر بووه دەستنيشان كردووه. جا هەلبژاردنى باشترين دەق لەلايەن ئەو ليژنەيەوه بۆ خۆى چالاكىيەكى رەخنەىى بووه چونكه بەپيى چەند پيوانەيەكى هونەرى و بىرى دەقەكانيان هەلبژاردووه هەر لەو ماوه مېژووييەدا، واتە سەدەى شەشەمى پيش زايين، شاعيريكى يۆنانى كەناوى (ئەرستوفانىس)بووه، له بەرهمەيكى كۆميدى خۆيدا بە ناوونيشانى (بۆقەكان) پاو بۆچوون و تيروانىنى رەخنەىى دەربارەى سى شاعيرى گەورەى يۆنانى خستووه تە پوو، ئەو سى شاعيرەش (يوربيدن)و(ئەسخيلۆس)و(سوفوكليس) بوون. لەگەڵ بوونى ئەو چالاكىيە رەخنەىيانەشدا ديارترين پيچكەى رەخنەى ئەدەبى لەلاى يۆنانىيەكان لەلايەن فەيلەسوفەكانەوه كرايەوه ديارترين فەيلەسوفيش كه بيروپاكانيان تا ئىستاش جىگای بايەخ پيدان بن (ئەفلاتون)و(ئەرستۆ)ن.

(ئەفلاتون) پاي و ابووه كه شاعيران ناتوانن راستييه كان بگهينن به خهلكي و له بري ئه وه ي چا كه يان فيركه ن هه ليان ده خه له تينن و ده روونيان تيك ده دن و و ايان لي ده كه ن كه جله و بده نه ده ست هه ست و سوزيان نه كه ئه قلپان.

هه رچي (ئهرستق) بوو ئه واهه ميان به پيچه وانه ي (ئەفلاتون) هه وه به ره مه ي شيعري به سوودمه ند داناوه ، به تايبه تي تراجيديا كه به لايه وه ده تواني ده رووني بينه ر له هه ردوو هه ست و سوزي ترس و به زه يي پاك بكاته وه .

هه ر (ئهرستق) له و به ره مه مهيدا كه به ناوونيشاني (هونه ري شيعر) ه كو مه لي ده ستوور و ياساي هونه ري بو تراجيديا دارشتوو كه بوونه ته بناغه ي تيوري ره خنه ي نه وروپي به گشتي و بوونه ته بنه ماي ره خنه ي كلاسيكي نوي كاتي وه كه پييازكي نه ده بي له سه ده ي هه قده دا له فه ره نسا سه ري هه لداو گه شه ي كرد .

له و سه رده مه دا ره خنه گريكي به ناوبانگي فه ره نسي كه ناوي (بوالم) بوو راو بوچوونه كان ي (ئهرستق) ي جيگر كردو كردنيه پيوانه ي ره خنه ي كلاسيكي نوي له نه وروپادا، هوي نه مه ش نه وه بوو كه پييازي كلاسيكي بوخوي له ئاكامي بوژاندنه وه و لاساي كردنه وه ي به ره مه ي يونانييه كان و روماننييه كان سه ري هه لداو .

گرنگرين بنه ماو پيوانه ي ره خنه ي كلاسيكي نوي بريتي بوون له : جله و دانه ده ست ئه قل و ژيري و دووركه و تنه وه له هه ست و سوز و ده ربيري كه سي و بايه خدان به چيژي دروست و گرنگيدان به به ها مروقايله تيه گشتييه كان .

له دووای (رئبازی کلاسیکی) یش که (رئبازی رۆمانتیکی) له ئه وروپا سه ری هه لدا پئوانه ره خنه ییه کانی رئبازی کلاسیکی راسته وخو ره ت کرانه وه، به پاده یه که ده توانرئ بوترئیت ته گهر پئوانه کانی ره خنه ی کلاسیکی هه لگیرینه وه نه وای پئوانه کانی ره خنه ی رۆمانتیکمان دئته به رده ست.

به و پئیه دیارترین پئوانه ره خنه ییه کانی رئبازی رۆمانتیکی بریتین له: بایه خدان به هه ست و سۆزی که سی و دوورکه وتنه وه له ئه قل و گرنگیدان به و به هایانه ی که که سین و به لای تاکه که سه وه گرنگ، له م پرووه وه نووسه ریکی رۆمانتیکی فه ره نسی که (ئه لفرید دی موسی) یه ده لئ: ((ئه وه ی گرنگ بییت به لای منه وه ئه وه یه که گوئ نه ده مه ئه قل))، ئه مه له کاتی کدا که (بوالو) ی ره خنه گری کلاسیکی بوو وتوویه تی: ((هه میشه به ده نگ ئه قل وه بچوو له وه وه یه کئیتی به ره مه کانت به ده ست به ئینه))

دیارترین ره خنه گری رئبازی رۆمانتیکی (مه دام دی ستال) و (سانت بیف) بوون، به لای یه که میانه وه ده بی ده قی ئه ده بی ره نگ پئده ره وه ی ژیا نه کۆمه لایه تی و خووره وشت و نه ریتی کۆمه ل بییت، به لای دوو ه میشیانه وه ده قی ئه ده بی ره نگ پئده ره وه ی هه ست و سۆزی نووسه ره، هه ربۆیه ده بی ره خنه ش تیشک بخاته سه ر ده روونی نووسه رو ناخی نووسه رمان بو پۆشن بکاته وه.

دیاره نه و پئوانه ره خنه ییانه ی له رئبازی رۆمانتیکی بو شیعی (لیریکی - ویزدان) ده ستیان ده دا که دیارترین به ره مه ی رۆمانتیکه کان بووه و بابه ته کانیا ن بابه تی که سی بوون به پئچه وانه ی به ره مه ی کلاسیکه کان که تراجیدیا و کۆمیدیا بوون و بابه ته کانیا ن مه وزوعی بوون نه ک خودی و که سی، له دوای رئبازی رۆمانتیکی کۆمه لئ رئبازی تری ئه ده بی سه ریا ن هه لدا

وهك پښتيازي (پياليزمى و پرناسى و هېما گهرى و فورماليزمى و هتد....)
له پالّ نه م پښتيازه نه ده بيا نه شدا چنه د پښتيازيكى په خنه يى هاتنه كايه وه كه
گرنه ترينيان پښتيازي شيكاري د هروونى و پښتيازي ماركسى و پښتيازي شيوه
كه راى يان بنيا تگهرى بوون.

به گشتى په خنه ي نوځ له نه ده بى نه وروپى سه ده ي نوژده پى له سه ر
نه وه داده گري كه ده بى پيوانه په خنه ييه كان بابته ي بن و له بازنه ي
تيروانينى كه سى په خنه گرده نه هيلريته وه و راسته وخو له سروشتى ده قى
نه ده بى خو يه وه به ده ست به ي نرين

په خنه ي روژه نه لاتي (عه ره بى ئيسلامى):

مه به ست له و پيره وه په خنه ييه كه سه ر هتا له نه ده بى عه ره بيدا
كراوه ته وه و پاشتر له لايه ن نه ده بى ميلله ته موسلماننه كانى تره وه فراوانترو
به ربلاتو تر كراوه و بووه ته تيوريكى په خنه يى تاييه ت به و گه لانه، سه ر هتا ي نه م
پيره وه له نه ده بى عه ره بى سه ر ده مى (جاهيلى) يه وه ده ست پيده كات،
نه وه ش كاتى كه هوزه عه ره به كان سالانه له بازارى (عوكاز) له نزيك مه كه كه
كو د ه بوننه وه و شاعيرانى هر هوزيك به ره مى خو ي بو شاعيريكى گه وره ي
نه و كاته كه ناوى (نابغه نه ل زوبيانى) بووه خو يندوه ته وه نه و يش وهك
داده ريكي نه ده بى و په خنه گريك پاو بوچوونى خو ي دهر باره ي ده قه
شيعرييه كان خستووه ته روو، پيوانه په خنه ييه كانيش زياتر هونه رى بوون و
له ده ورى وشه و واتا ي جوان و گونجاو و شياو و شايسته سوپراونه ته وه.

پاش بلاو بوننه وه ي ئايينى پيروزى ئيسلاميش پيوانه په خنه ييه كان له
رېنما ييه كانى ئايينى ئيسلامه وه به ده ست ده هينران و له روانگه ي باوه رى

ئايىنى شاعىرەوۋە لەدەقى پۆنراوۋە داوا دەكرا كە شاعىران دەبى
 (پەيامدار) بىن و بەرھەمەكانيان لە خزمەتى كۆمەلگا ئىسلامىيە كە دابىت.
 قۇناغىكى گىرنگى ئەم پېرەوۋە پەخنەيىە سەردەمى عەباسىيەكان بوو
 كە بەھۆى تىكەلاۋ بوونى پۆشنىپىرى گەلە موسلمانەكانەوۋە بەھۆى ئاگادار
 بوون لە ئەدەبو پەخنەى يۆنانى بەتايىبەتى (ھونەرى شىعر) كەى
 (ئەستۇ)، پىوانە پەخنەيىەكان فراوانتر بوون و بەرەو بايەخدان بە لايەنى
 ھونەرى براون و زياتر ئەو تىپروانىنە پەخنەيىە پەپرەوى كراوۋە كە بەلايەوۋە
 دەقى شىعرى چىراۋىكى زمانىيەو دەبى شاعىر بايەخ بەلايەنى جوانكارى
 دەقەكە بدات و لەو بواردەدا تواناۋ دەسەلاتى ھونەرى خۆى پىشان بدات،
 لەسەدەى نوزدە بەدواۋە ئەو پېرەوۋە پەخنەيىە بە سوود وەرگرتن لە پىيازە
 پەخنەيىەكانى ئەدەبى ئەوپوپى گەشەى كىرەوۋە ئاۋىتەى پىيازە پەخنەيىە
 جىھانىيەكان بوو.

په‌خڼه‌ی ئه‌ده‌بی کوردی:

وهك ئاشكرايه ئه‌ده‌بی کوردی میژوویه‌کی دیرینی هه‌یه و کۆنترین جۆری ئه‌و ئه‌ده‌به‌ش شیعر بووه، گومانیشی تیدا نییه که له‌گه‌ڵ له‌دایک بوون و به‌ره‌و پێشچوونی شیعرێ کوردیشدا په‌خڼه‌ی ئه‌ده‌بیش سه‌ری هه‌ڵداوه و گه‌شه‌ی کردووه به‌و پێیه‌ی هه‌ر له‌گه‌ڵ په‌یوه‌ندیکردنی ده‌قی ئه‌ده‌بی به‌ گۆیگره‌وه یان به‌ خوێنه‌ره‌وه، تیروانینی په‌خڼه‌بیش بۆ په‌سه‌ندکردن یان په‌سه‌ندنه‌کردنی ده‌ق سه‌ره‌ه‌ڵده‌دات ئه‌گه‌ر به‌شیوه‌یه‌کی ساده‌و ساکاریش بێت و پێوانه‌ په‌خڼه‌یه‌کانیش زانستی نه‌بن.

له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا چالاکی و به‌ره‌مه‌ی په‌خڼه‌ییمان له‌چاو به‌ره‌مه‌ی شیعریدا کزولوا‌ز ده‌بینرێ چونکه تا ئێستاش وتارو لێکۆڵینه‌وه‌ی په‌خڼه‌یی پێش سه‌ده‌ی بیسته‌ممان نه‌هاتووه‌ته‌ به‌ر ده‌ست و ئه‌و به‌ره‌مه‌ په‌خڼه‌ییانه‌ی که هه‌ن میژووه‌که‌یان ده‌گه‌رێته‌وه بۆ سالانی بیستی سه‌ده‌ی رابردوو به‌ دواوه‌ که رۆژنامه‌گه‌ری کوردی تیايدا به‌ره‌و گه‌شه‌سه‌ندن چووه‌و چاپه‌مه‌نی کوردیش به‌ره‌و پێش هاتووه.

شاعیرانی کورد و هه‌ندی بۆچوونی په‌خڼه‌یی:

له‌گه‌ڵ ئه‌و دیارده‌ی کزی و لاوازییه‌ی په‌خڼه‌ی کوردیشدا، ده‌کرێ ئه‌و راستیه‌ به‌خینه‌ به‌رده‌ست که له‌ قۆناغه جیا‌جیا‌کانی شیعرێ کوردی پێش سه‌ده‌ی بیسته‌مدا چالاکی په‌خڼه‌یی له‌ ئارادا بووه‌و شاعیرانی کورد خۆیان له‌ به‌ره‌مه‌ شیعریه‌کانیاندا تیروانین و بۆچوونی په‌خڼه‌ییان خستووه‌ته‌ به‌رده‌ست و ده‌ستنیشانێ کۆمه‌ڵی پێوانه‌ی په‌خڼه‌ییان کردووه.

شاعیرێک له‌و شاعیرانه‌ش که له‌ به‌يته شیعریه‌کانیدا کۆمه‌ڵی باسی په‌خڼه‌یی وروژاندووه، (مه‌لای جزیری)یه که‌له‌یه‌کی له‌ ده‌قه شیعریه‌کانیدا ده‌لێ:

نُه حَسَن ژ څی نه زمی له تیف	چه ندی سځ هاتی خه فیف
مه حبوب بده ستی خوی شه ریف	نه قدی مه مووه رو سککه دا
نُه حَسَن ژ څی وه سفی ره فیع	نُه شکال و نه وزاعین به دیع
تیتن ژ نورئ وهك ره قیع	بی عهیب و نه قس و ره خنه دا

دوو دیری کوټایی له بهر بکړیت

له وچه ند بهیته دا (مه لای جزیری) وشه ی پڅخه ی به وواتایه به کارهیڼاوه که
نیستا به کاری ده مینن له پال نه و وشه یه شدا کومه لئ زاراوه ی پڅخه یی
به کارهیڼاوه که هه ریه که یان تاییه تن به چنه د پیوانه یه کی پڅخه ی
شعیرییه وه، وهك (نه زمی له تیف) و (سځ) و (نُه شکال و نه وزاعین به دیع)،
به و پیوانانه ش نه و بنه ما پڅخه یی ده ستنیشان ده کات که به لایه وه: باشتر
شیر نه و شیریه که وشه کانی جوان و چیژ به خشو پڅوان بن و
واتاکانیشیان سوود به خش بن.

شاعیریکی تری کورد که به وردی ناوړی له چنه د کیشیه کی پڅخه یی
داوه ته وه (نُه حمه دی خانی) یه که له (مه وزین) هکه یدا کومه لئ پیوانه ی
پڅخه یی سه رده مه که یمان بؤ دیاری ده کات، کاتی ده لئ:

لی هیڅی دکهم ژ موسته عیدان	حه رfan نه گرن ل موسته فییدان
نُه ق نامه نه گهر خراپه گهر قنچ	کیشایه مه دگهل وی دوو سه د رهنج
نه و باره یی تیفلې نه و ره سیده	هه رچه ند نه هن قه وی گوزیده
لی من ژ رده زان نه کر ته مه توع	مانه ندی دزان بکه ن ته ته بوع

دوو دیر له بهر بکړیت

لیړه دا (خانی) نه و پاستییه ده خاته به رده ست که ده قی شعیری دوا ی
له دایکبوونی له لایه ن پڅخه گرانه وه پڅخه ی لیډه گیری بویه نه میش داوا له
پڅخه گران ده کات که له کاتی پڅخه گرتندا پهنچو ماندووبونی شاعیریان

له به رچاو بیت و نه گەر که مو کورپیه کیش له شیعره که دا هه بوو نه و نه یکه نه به هانه و به یه کجاری دهقه که به بی سوودو بی که لک دابنن چونکه هه موو دهقی که په سه ن بیت و دزراو نه بیت و هک پۆله ی شاعیر وایه و لای شاعیر خۆشه و یسته و که سیش پی خۆش نییه که به خراپی له مندا له کانی برونری، به و تیروانینه (خانی) ئاوری له باسیکی په خنه یی گرنه گ داوه ته وه که کیشی داهینان هه ر لای (خانی) و له م دوو به یته دا که ده لی:

ئه ی خامه ته ژنی گه له ک درێژ کر نه ق نامه به سه ته پر قریژ کر

هه رچه نده که لام شو به ی دور به ت بی قه در دبت ده ما کو پر بیت

واته: ئه ی قه له مه که م تو درێژه ت به باسه که داوه، ئیتر به سه و له کورتی بی پر وه چونکو و ته کان نه گەر و هک گه وه ریش بن که زۆریوون بی نرخ ده بن. و هک دیاره لی ره دا خانی باسیکی گرنه یی په خنه یی ده و روژنی که ئه ویش باسی (کورت بری) یه له دهقی شیعریدا و بوخوی تا ئه مپۆش پیوانه یه کی په خنه ی شیعریه و هه می شه ش داوا له شاعیران کراوه که هه ول بدن به که مترین وشه زۆرتین و اتا بدن به ده سه ته وه.

له به ره مه می شیعر شاعیرانی کرمانجی خوارووشدا ده توانری نه و راستیه به ده سه ت به یتری که چالاکی په خنه یی هاو ته ری بی چالاکی شیعر بووه و به پی کۆمه لی پیوانه ی په خنه یی چ شاعیران خویان بوو بن یان گو یگره کانیان بوو بن راو بوو چوونی په خنه ییان ده رباره ی دهقی شیعر ده برپیه.

له چه ند به یتیکی (نالی) دا کۆمه لی پیوانه ی په خنه یی خراونه ته پروو که له بنه ما گرنه گه کانی په خنه ی نه ده بی سه رده مه که بوون. له و به یته دا که ده لی:

که س به نه لفازم نه لی خو کردیه خو کوردیه

هه رکه سی نادان نه بی خوی تالیبی مه عنا ده کا

دیاره لیږه دا (نالی) ږوو له و که سانه دهکات که ږهځنه یان لی ګرتووه و توانجی
 نه وه یان لی داوه که شیعر به زمانی کوردی دهلی و شیعی کوردیش به هره و
 هونه رمنندی تیا دا نییه، پییان دهلی هونه رمنندی له وه دایه که چوون
 توانیویه تی به زمانی کوردی نه و اتا جوان و ناسکانه ده رپرې، بهم پییه ش
 (نالی) لیږه دا به و پیوانه ږهځنه ییه (وشه و واتای) شیعی هه لسه نگان دووه
 که به لایه وه به های دهق واتای جوان و نوییه نه ک هر به ته نها وشه و واژه ی
 جوان و رازاوه.

له به یتیکی تر دا نالی دهلی:

نالی عه جه ب به قووه تی چیکمه ت نه دا دهکا

مه عنایی زوړو گه وړه به له فزی که م و بچووک

که واته لیږه دا (نالی) یش وهک نه حمه دی خانی ده ستنیشانی نه و بڼه ږه ته
 ږهځنه ییه دهکات که به لایه وه شیعی جوان و به هادار نه و شیعره یه که
 به که مترین وشه زوړترین واتای ده رپرپوه.

له چه ند به یتیکی (سالم) یشدا باس له و پیوانه ږهځنه ییانه کراوه که
 له سه رده مه که یدا ږهځنه گران بایه خیان پیداوه وهک له م پارچه شیعی یه یدا
 ده بیینین که دهلی:

له ږوژی ئیمتیحانا دیم به را بهر تالیب و مه عشووق

که مه ر به سته ی هونه ر هاتن له تیپی عیشق بازانا

له یهک لا نالی و مه شوی له لایی سالم و کوردی

له هه نگامه ی هونه ر گه رمی تکا جو بوون له مه ولانا

له مه یدانی به لا غه تدا به سواری مه رکه بی مه زموون

به کوردی هه ریه که تازی سواری بوون له بابانا

دوو دیر له بهر بکریټ

ئەو چەشنە شانازی کردنەى سالم بە توانای شیعری خوێ و شاعیرانی
 ھاوڕێیەو، پەردە لەسەر ئەو راستییە ھەڵدەداتەووە کە بنەڕەتییکی گەرمی
 پەخنیی لەو قۆناغە ئەدەبییەدا توانای بەکارھێنانی ھونەرەکانی پەروانەیی
 بوو بەوێ دەلێت (شاعیرانی کورد توانیویانە پەروانەیی عەرەبی بخەنە ژێر
 پکێفی خوێان و بە زمانی کوردی لە مەیدانی ئەوزانستەدا ببنە سوارچاکی
 سەردەمەکان.

(حاجی قادری کوێ) یش لە چەند بەیتییکی شیعەرەکانیدا ئاوری لە چالاکی
 پەخنیی سەردەمەکانی داوێتەووەو کۆمەڵی بنەڕەتی پەخنییمان بۆ دیاری
 دەکات، وەك لەم بەیتانەیدا دەبینین:

شەبیی جۆلا کە رازی نەبێ بەسەر درى خوێ
 مەئین فەساحەتی کوردی بە فارسی ناگا
 بە لاغەتییکی ھەبە ھیچ زوبانی ناگات
 لە بێ تەعەسوبی کوردانە بێ ڕەواج و بەھا
 کە خوێ تێنەگەینی لە نیکتەکانی نەگەى
 ئەلێ ھەمووی ھەزەیانە خوا بە لای لێدا
 بە لام ئەوانەى کە سەررافی زیوێ قسەن
 بە شاھ ڕەوايە دەزانن سەکەیکە ڕەوا

تەنھا دوو دێر بۆ لەبەرکردنە

لێرەدا حاجی قادر زیرەکانە گەرمی پەخنیمان بۆ دەستنیشان دەکات و
 ئەو راستییە دەخاتە بەردەست کە پەخنیگر دەبێت کەسانی شارەزاو بەتوانا
 بن چونکە ھەموو کەسێ ناتوانێ ببێتە پەخنیگر، کە حاجی بە (سەررافی
 زیوێ قسە) ناویان دەبات، لەلایەکی تریشەووە بە پشت بەستن بە
 پێوانەییکی پەخنیی ئەو سەردەمە کە پێوانەى پەروانەیی و پوونەیی بوو

به‌های شیعی کوردی دیاری ده‌کات و شانی پی‌ لی‌ ده‌دات له شیعی
 فارسی ئەو چالاکی و پیوانه ره‌خنه‌بیانه که له ئەده‌بی کوردی پیش سه‌ده‌ی
 بیسته‌مدا تهنه‌ها له شیعردا ره‌نگیان پیدراوه‌ته‌وه و له وتارو لی‌کۆلینه‌وه‌دا
 نه‌خراونه‌ته به‌رده‌ست.

ره‌خنه‌ی ئەده‌بی کوردی له‌دوای جه‌نگی یه‌که‌می جیهانی*

له‌دوای جه‌نگی جیهانی یه‌که‌م و له‌گه‌ل سه‌ره‌ل‌دان و به‌ره‌وپیش چوونی
 چاپه‌مه‌نی کوردیدا ئەوانیش گه‌شه‌یان کردو به‌ره‌و پیش چوون و به‌ره‌فراوانتر
 بوون.

لی‌ره‌دا ئاو‌ر له هه‌ندی له‌و به‌ره‌مه ئەده‌بیانه ده‌ده‌ینه‌وه که لایه‌لا
 تی‌پوانینی ره‌خنه‌بیان خستوو‌ته به‌رده‌ست یان راسته‌وخۆ بو‌خۆیان وتارو
 لی‌کۆلینه‌وه‌ی ره‌خنه‌یی بوون.

به‌ره‌مه‌مێک له‌و به‌ره‌مه‌مانه کتیبی‌کی (ئه‌مین فه‌یزی به‌گ) ه که له سالی
 (١٩٢٠) دا به ناو‌نیشانی (ئه‌نجومه‌نی ئەدیبان) له ئەسته‌مبول چاپ‌کراوه. له‌و
 کتیبه‌دا به‌کورتی باس له ژبانی چه‌ند شاعیری‌کی کورد کراوه نموونه له
 شیعره‌کانیان خراوه‌ته به‌رده‌ست، به‌م پێیه ئەو کتیبه ده‌چیته خانه‌ی
 می‌ژوو‌ی ئەده‌به‌وه نه‌ک ره‌خنه‌وه، له‌گه‌ل ئەوه‌شدا هه‌ندی راو بو‌چوونی
 ره‌خنه‌یی ده‌ریاره‌ی ئەو شاعیرانه خستوو‌ته روو، وه‌ک ئەم تی‌پوانینه‌ی که
 ده‌ریاره‌ی (نالی) یه‌و ده‌لی: ((زه‌کای ئینکار نا‌کری لاکن ئەوه‌نده سه‌نایه‌ی
 له‌فزییه‌ی ئیستیعمال کردوو‌ه پیاو ره‌نگه بلێ شیعی ئەو نه‌تیجه‌ی علم و
 ئیشتیغاله)).

دیاره لی‌ره‌دا مه‌به‌ست له‌وه‌یه که (نالی) له دا‌هینانی شیعریدا زیاتر
 بایه‌خی به‌ لایه‌نی جوان‌کاری داوه‌و هونه‌رمه‌ندانه مامه‌له‌ی له‌گه‌ل ده‌قی

* تی‌بینی: هیچ ده‌قی‌کی ره‌خنه بو‌ له‌به‌ر کردن نییه.

شیعریدا کردووو داهینانهکانی ئاکامی زانست و زانیاری شیعرییه زیاتر لهووی که ههلقولوی بههره‌ی شیعری بیّت.

لهباسی (مهوله‌وی) یشدا پای وایه که مهوله‌وی له پیکه‌ستنی سه‌روادا داهینانی کردووو کاتی له چوارینی‌کدا سه‌روای دپیری یه‌که‌م و سییه‌می هاو سه‌روا کردووو دپیری دووهم و چواره‌میشی به سه‌روایه‌کی تر هاو سه‌روا کردووو، ئەم چه‌شنه به‌کاره‌ینانه‌ی سه‌رواشی له شیعری هیچ میلیله‌تیکه‌وه وهرنه‌گرتووو به‌لکو خۆی دای هیناوو.

هه‌ر له سالانی بیستی سه‌ده‌ی رابردوودا (شیخ نوری شیخ سالح) یش سالی (۱۹۲۶) له پۆژنامه‌ی (ژیان‌ه‌وه) دا به زنجیره لی‌کۆلینه‌وه‌کی ده‌رباره‌ی ئەده‌ب به‌گشتی و شیعری به‌تایبه‌تی بل‌او کردووو ته‌وه، له‌گه‌ڵ ئەو‌هی ئەو لی‌کۆلینه‌وه‌یه زیاتر ده‌چیته‌ خانه‌ی تیوری ئەده‌به‌وه به‌لام له‌و باسانه‌یدا که ده‌رباره‌ی (جوانی) ده‌قی ئەده‌بییه له تیوری ره‌خنه‌ی ئەده‌بی نزیك ده‌بیته‌وه به‌تایبه‌تی له‌و باسه‌یدا که جیاوازی نی‌وان زمان و شیوازی ئاخاوتنی پۆژانه‌و شیوازی زانستی و شیوازی ئەده‌بی دیاری ده‌کات.

به‌ره‌ه‌می‌کی تری بل‌او کراوه‌ی نووسه‌رانی کورد له‌ بواری ئەده‌ب و په‌خنه‌ی ئەده‌بیدا، ئەو وتاره‌یه که نووسه‌ری‌ک به‌ ناوی (سیاپۆش) سالی (۱۹۳۲) به‌ ناو‌نیشانی (شاعره‌کانمان) بل‌اوی کردووو ته‌وه، ئەم وتاره‌ش نه‌ک هه‌ر راسته‌وخۆ ده‌چیته‌ خانه‌ی په‌خنه‌وه به‌لکو ده‌رگایه‌کی نو‌یش له‌به‌رده‌م ئەده‌ب و په‌خنه‌ی ئەده‌بی کوردیدا ده‌کاته‌وه، وشیاران‌ه ده‌یه‌وی سیمایه‌کی تازه به‌ ئەده‌بی کوردی بپۆشی و به‌رگێکی نو‌ی بکاته به‌ر په‌خنه‌ی ئەده‌بی کوردی، بۆیه ده‌لی)) شاعیره‌کانمان هه‌تا ئیستا بپروانا که‌م له‌ واته‌ی سوپاس و ستایشی زیاتریان بیستبێ، یه‌کێک به‌ ((توتی شه‌کر گو‌فتار) ئەوی

تر به (ببلی شیرین که لام) ناوی لی ناون، هه رچه ندە ئەو ناو نیشانه شیان له لاپه رەه ی هیچ پارچه کاغەزو گۆشە ی هیچ پۆژنامە یە کدا بۆ نه نووسراوه به لام له میشتکی خۆیان و هەندێ دەور و پوشت و ناسیاویاندا زۆر چاک جیگیر بووه . به لێ هەتا ئیستا بێ لیکدانە و هەلمان کیشاون ... به لام له مەودا ئەو دەورە پوشت که به زەرد بگوتری زیرو به سه دهف بگوتری مرواری، له مه و دوا پۆشنای زانین به رچاومان پووناک ده کاته وه هه موو شتی وه کو خوی ده بینین و پیویسته هه رسته به پیی به رزی و نزمی خوی ریزیکه یین و به پیی چاکی و خراپی ناوی لی بنیین به بی بۆن نه لێین نیرگزو به نیرگزه نه لێین بی بۆن))

هه ر له و وتاره دا (سیاپوش) هه ول ده دات چه مککی نوی بۆ شیعی کوردی بخاته به رده ست و به پیی ئەو چه مککه شیعی شاعیران هه لسه نگینری، بۆیه ده لی ((شیعر ته رجومانی دلّه چی به دلّا بیّت ئیش و ئازارو ده ردو خه فەت و هیواو نا ئومیدی، باوه رو ترس و بی باکی و خراپی و چاکیمان به که لیماتی ریک و پیک له شیوه یه کی دلگیرا بۆ ده رده خات که هه رکه س له ئانی خویندنه وه ida شیوه یه کی دلّی خوی تیا ده بینیت، شیعر چرایه که تاریکی ژیا نمان بۆ پۆشن و یارمه تیمان ئەدات له دۆزینه وه ی حه قیقه تا)) جا له گه ل ئەوه ی به پیی ئەم چه مککه ی شیعر به گشتی شیعی کلاسیکی رەت ده کاته وه به لام خودی وتاره که بۆخوی و له و سه رده مه دا به تیروانی نیکی رەخنه یی گه لی نوی داده نریت و شوینیکی دیار له پیرهوی رەخنه ی کوردیدا ده گریت.

له دوا ی ئەم وتاره ی (سیاپوش) وتارو لیکۆلینه وه یه کی رەخنه یی ئەوتۆ له سییه کانی سه ده ی رابردودا بلالونه کرا وه ته وه که به راده ی ئەو گرنگ بن و راسته وخۆ بچنه خانه ی رەخنه ی ئەده بییه وه، ئەوه ی که له و سالانه دا دیته به رده ست کتیبیکی (عه لی که مال باپیر) ه که سالی ۱۹۳۹ به ناوونیشانی

(گۆل دهستهی شوعه‌رای هاو عه‌صرم) بلأوی کردوو ته‌وه، ئەم به‌ره‌مه‌ش ده‌چیته‌ خانه‌ی میژووی ئە ده‌به‌وه نه‌ک په‌خنه‌ی ئە ده‌بییه‌وه چونکه به‌کورتی باس له ژیا‌نی چه‌ند شاعیریکی کوردی هاوچه‌رخ ده‌کات و نمو‌نه‌ی شیعه‌رکانیان ده‌خاته به‌رده‌ست، به‌لام له‌گه‌ل بلأو بو‌ونه‌وه‌ی گو‌فاری (گه‌لاوێژ) دا زه‌مینه‌یه‌کی له‌بار په‌خسا بو‌ و تاری په‌خنه‌یی و کو‌مه‌لی نووسه‌ر له‌ بواری پراکتیکی‌دا کو‌مه‌لی و تاری په‌خنه‌ییان بلأو کردوو ته‌وه، بی‌گومان ئەو و تاران‌ه‌ش له‌ئاستی جیا‌جیا‌دا بو‌ون و زۆر جار بو‌خو‌یان بو‌ونه‌ته‌وه جی‌گای په‌خنه‌ لێ گرتن، هه‌روه‌ک له‌و و تاره‌ی (جه‌میل به‌ندی پۆژ به‌یانی) دا ده‌رده‌که‌ویت که‌ تیا‌یدا پوو له‌ گو‌فاری گه‌لاوێژ ده‌کات و ده‌لی ((تکا ده‌که‌م - لی‌ت ده‌پارێمه‌وه - خو‌ت ئەم ئەرکی په‌خنه‌ بازیه‌ بگره‌ مل وه مه‌یده به‌که‌س وردبینه‌نه وشه‌و ته‌کان والا‌بیژ که‌ مه‌یدان به‌وه مه‌ده که‌ هه‌ندی که‌س له‌ تو‌یی په‌رده‌وه ئامانجی بی‌فه‌ر بلأو بکاته‌وه یا وشه‌ی بی‌ جی به‌کارینی)).

له‌ سال‌ی (١٩٤١ز) به‌رگی یه‌که‌می (شیعه‌رو ئە ده‌بیاتی کوردی) په‌فیک حلمی که‌وته به‌رده‌ستی خو‌ینه‌ران، ئە‌گه‌ر چی ئەم به‌رگی زیاتر ده‌چیته‌ خانه‌ی میژووی ئە ده‌به‌وه به‌لام له‌ هه‌ندی شویندا پاو بو‌چوونی په‌خنه‌یی ده‌رباره‌ی شاعیره‌کان خستوو ته‌ به‌رده‌ست.

له‌ په‌نجاکانیشداو له‌گه‌ل به‌ر فراوان بو‌ونی ئاسۆی به‌رده‌می ئە ده‌بی کوردی، په‌خنه‌ی ئە ده‌بیش بواری چاکتری له‌به‌ر ده‌مدا کردنه‌وه، له‌سال‌ی (١٩٥٢) دا به‌ بلأو بو‌ونه‌وه‌ی (میژووی ئە ده‌بی کوردی) عه‌لانه‌ددین سو‌جادی خو‌ینه‌ری کورد زیاتر ئاشنا‌ی شیعه‌رو شاعیرانی نه‌ته‌وه‌که‌مان بو‌ون و بواری هه‌له‌سه‌نگاندن و تی‌پوانینی په‌خنه‌یی زیاتر له‌به‌ر ده‌مدا کردنه‌وه.

له ساڵی (١٩٥٦) یشتدا بهرگی دووه می (شیر ئه ده بیاتی کوردی) ره فیهق
 حلمی، له پال باسی ژیان و شیرعی دهسته یه که له شاعیری کوردا، کۆمه لای راو
 بۆچونی رهخنه یی وردی ده رباره یان خستوو ته پوو، وه که ئه م تیروانییه ی
 که ده رباره ی (گوران) ی شاعیره وه ده لای: ((گوران شاعیریکی
 (فه ننان) و (واقعی) یه بی ئه وه ی له ره غنه یی یاخود له واته که ی خۆمان به
 گومان بین، ئه لێن (گوران) به پاستی بوژیکی واقعی و فه ننانه، بوژیکی که
 ماده ی شیره کانی له کانگای ژیان واته ژیا نی کۆمه لایه تی کورد هه لێنجا وه
 وه کردوویه به (بووده قه) ی ئه ده با ئینجا له م وینه سیراوی و دل فریه دا
 که پیی ئه لێن (شیر) بۆی هینا وه ته ده ری) له سه ره تای ساڵی (١٩٥٨)
 یشتا و به ده رکردنی گو قاری (شه فه ق) له که رکوک و به و تاره رهخنه ییانه ی
 که تیایدا بلاو کرا وه ته وه، رهخنه ی ئه ده بیی که شه سه نندنیکی دیاری
 به خۆیه وه بین، چونکه وتاره رهخنه ییه کان ورد ترو زانستانه تر بوون و
 جیگای بایه خپیدانی ئه ده ب دۆستان بوون هه ر بۆیه ش ده بین که
 نووسه رانمان له سه ر لاپه ره ی ئه و گو قاره که وتوونه ته ئال و گو پرکردنی راو
 بۆچونی رهخنه یان ده رباره ی هه ندی باسی ئه ده بی و ده رباره ی شیرعی
 شاعیرانی ئه و سه رده مه، وه که وتاری (کامه ران و دیارییه که) ی مارف به رزنجی
 و (کوردو شیر) ی هه سان و (کوردو ئسلوبی شیر) ی مارف خه زنه دارو
 (شیر و نووسینی کوردی) ره فیهق حلمی و وتاریکی تری رهخنه یی مارف
 به رزنجی به ناوونیشانی (کۆن و تازه له شیردا) که تیایدا ده لای ((شاعیر و
 بوژیانی ئه م سه ده ی بیسته مه کۆت و زنجیری کۆنیان شکاندو قالبیکی تریان
 دروستکرد. وازیان له قافیه هینا، وه زنیان به چه شنیککی که هه لسوپاند،
 جاران وه زن له سه ر که رته شیر دا ئه مه زرا، ئیمرو له سه ر (ته فیهله)

دائەمەزى، گوئ نادىتە كورتى و دريژى كەرتەكانى شىعر بەلام مۇسقىا
ئەپارىژى ئەويش بە لاندان لە وەزن).

ھەر لەسالى (۱۹۵۸) داو دواى شۆپشى چواردەى گەلاوئىژ بوارى ئەو
لەبەردەم نووسەرانى كوردى كرايەو كە ليكۆلئەوئەى پەخنەى
بلاوبكەنەو، وەك ليكۆلئەوئەى (حسین عارف) كە بەناوى (محەمەد سديق
عارف) و بەناوونيشانى (كامەران و ھۆنراوئەى نوئ) وە بلاوكرايەوئەو
ليكۆلئەوئەى (محەمەدى مەلاكەرىم) دەريارەى (حاجى قادرى كۆيى) و
ليكۆلئەوئەى (كاميل حەسەن بصير) بەزمانى عەرەبى و بە ناوونيشانى
(كامران شاعر مەن كوردستان).

ھەر لەبوارى گەشەسەندنى پەخنەى كوردیدا نابى ئەو شەمان لەياد
بچيئ كە بەكردنەوئەى بەشى كوردى لە سالى (۱۹۵۹-۱۹۶۰) لە كۆليژى
ئادابى زانكۆي بەغداو بوونى بابەتى پەخنەى بە پڕۆگرامى خويندنى ئەو
بەشەداو وئەوئەى ئەو بابەتە بۆ ماوئەىەك لەلايەن (گۆران) شاعیرەوئەو،
پەخنەى سىماو شەقلىكى گەشترو زانستانەترى وەرگرت.

لە ناوەرەستى شەستەكانيشدا بە ئامادەكردنى كۆمەلئ نامەى
ئەكادىمى لەلايەن ئەو خويندكارانەى كە لەدەرەوئەى عىراق بپوانامەى
دكتۆرايان لە ئەدەبى كوردیدا بە دەست ھيئا بوو پەخنەى ئەدەبى
ھەنگاويكى نوئى بەرەوپيئش چوونى بۆ پەخسا، وەك (پىيالىزم لە ئەدەبى
كوردیدا) (د. عىزەدين مستەفا رەسول) و (كورتەى ميژووى ھاوچەرخى
ئەدەبىياتى كوردى) (د. مەرف خەزەندار) و (حاجى قادرى كۆيى- ژيان و
بەرەمەى) (د. ئىحسان فوناد).

له سالی (۱۹۷۰) شداو له گهل سهره لانی بزوتنه وهی (پوانگه) دا ئاسویه کی نوئ له بهردهم چالاکي و جموجوئی په خنه پیدا کرایه وه و له پال بهرهمی بلاوکراوهی نووسه رانی سهر به و بزوتنه وهیه دا کومه لئ وتاری په خنه ییش دهر باره ی بزوتنه وه که خوی و دهر باره ی بهرهمه نه ده بییه کان بلاوکراوه، بهم پییه خودی بزوتنه وهی پوانگه بواریکي نوئ و فراوانی له بهردهم په خنه شدا کرده وه، هر بویه (شیرکو بیکه س) له و کاته دا وتویه تی: ((هموو بهرهمیکي نه ده بی پیویسته دوو پیوانه ی بۆ بکریټ پیوانه یه کی سیاسی و پیوانه یه کی هونه ری ئهم دوو پیوانه یه دوولای یه ک مه سه له پیکده هیئن که ئه ویش په خنه گرتنی نه ده بییه بویه به یه که وه گریډراون و یه ک کار نه کاته سهر ئه وی تر)).

له دواي سالی (۱۹۷۵) یش نه گه رچی تا راده یه ک نه ده بو په خنه ی کوردیش وه ک شوړشه که ی تووشی جوړه نوشستییه ک بوو به لام خوړاگری و چوک دانه دانی نه دییان و نووسه رانی کورد نه ک هر بووه هوی نه وهی که بهرهمی نه ده بیمان بهرده وام بیټ و به زیندوویی بمینټه وه به لکو خولیای داهینان و ههنگاو نان بهره و پیش چوون بووبوو سیمای دیاری سالانی هه شتای نه ده بی کوردیمان، دیاره په خنه ش له و خولیایه بی بهش نه بووه و که م تا زور نووسه رانمان له پیناو گه شه دان به نه ده به که مان تیروانینی په خنه یی خویان بلاو کردووه ته وه، وه ک نه و بۆ چوونه ی که نووسه ره که ی دهر باره ی نه ده بی نه و سالانه ده لئ: ((هونه رو نه ده بیش چه کیکی کاریگرن له چه که کانی خه باتی میلله ت بۆ ئازادی و به خته وه ری و به هیچ چه شنیک له جوړه کانی دیکه ی خه باتی سیاسی جیا ناکریټه وه به تایبه تی له قوناغیکدا وه ک قوناغی نه مړوی بزوتنه وه ی نیشتمانیمان)).

په خشان

په خشان به شيكه نه ده دې برتیه له و درېرینو نووسراوانه ی که هست و سۆزی مړؤف نیشان ددهات په خشانى نوئ به گشتی بایه خ به کیش و سه روا نادات.

جوړه کانی په خشان:

به شیوه یه کی گشتی په خشان ده کریت به م جوړانه وه:

۱- **په خشانى زانستی:** نه و په خشانیه که باس له بابته یکی زانستی ده کات و بایه خ به هست و سۆز نادات، وه ک بابته کانی (کیمیا، فیزیا، پزشکی، بیرکاری....).

۲- **په خشانى نه ده بی:** نه و په خشانیه که زیاتر بایه خ به هست و سۆز ددهات بو نه وه ی کارله به رامبه ره که ی بکات و چیژی پی ببه خشی، وه کو (وتاری نه ده بی، چیړک، یاداشت، نامه، ژياننامه، وهرگیرانی نه ده بی، وتوویژه نه ده بییه کان....).

وتار

پیناسه ی وتار: هونه ریکی نه ده بییه نووسه ر به شیوه یه کی کورت و وردو سه رنج پاکیش لایه نیکی ژيان باس ده کات و بیرو پای خوئ دهریاره ی ده خاته پوو.

خاسیه ته کانی وتار:

۱- کورتی، که ده بییت وتار له چهنه د پهریه ک تیپه ر نه کات.

۲- جوانکاری له درېریندا.

۳- ته کنیک له نووسیندا، که هر نووسه ریکی ریگایه کی تاییه تی خوئ هیه بو پوونکرده وه و دارشتنی بابته ته که ی به زمانی رووناکبیری سه رده م.

۴- بابته تی وتار په نگدانه وه ی بیرو هست و سۆزی خودی خاوه نه که یه تی.

جۆرهكانى وتار:

وتار وەك بەشەكانى تىرى ئەدەب بابەتى ھەمە چەشنە لەخۆ دەگریت،
لەوانە (وتارى سىياسى، وتارى ئايىنى، وتارى پەخنەى، وتارى مېژووى،
وتارى كۆمەلايەتى.....).

لە قۇناغەكانى پېشوو خويندندا باس لە سەرەتاو سەرەلانى وتارى
كوردى كراو، لێرەدا لە پېرەوى گەشەسەندنى وتاردا باس لەچەند قۇناغەك
دەكەين:

۱- قۇناغى يەكەم- سالانى (۱۹۳۹- ۱۹۵۸)ز:

بەلگە نەويستە كە ھەموو دەم گەشەسەندى لاوازىوونى بەرھەمى ئەدەبى
كوردىمان، پەيوەند بوو بەو بارودۆخە سىياسى و كۆمەلايەتى و ئابورىيەى ئەو
دەمەى بەرھەمەكەى تىدا ھاتوووتە ئاراو.

لە عىراق لە كۆتايى سىيەكاندا لە سالى (۱۹۳۹)دا گۆڤارى
(گەلاوێژ)دەرچوو، كەبەدریژايى (۱۰)سال تا (۱۹۴۹) بەردەوامبوو. لەماوەى
دەرچوونى ئەم گۆڤارەدا ھەموو بەشەكانى ئەدەب بە تايبەتى وتار،
گەشەسەندنىكى باشى بە خۆو دیو لە پوخسارو ناوەرۆكدا.

ھەر لە سالانى دەرچوونى ئەم گۆڤارەدا تەوژمىكى تىرى وتار دەبينىن بەھۆى
دامەزراندنى كۆمارى كوردستان لە مەھاباد (۱۹۴۶) كە لەو ماوە كورتەى
تەمەنى ئەو كۆمارەدا ئەدەب بە گشتى ھەنگاوى بەرەو پېش ناوە چەندان
گۆڤارو پۆژنامەى ھەمە چەشنە دەرچوون لەوانە (پۆژنامەى كوردستان ۱۹۴۶،
ھەلالە ۱۹۴۶، گروگالى منداانى كورد ۱۹۴۶،.....).

پاشان لە سالانى چلو پەنجاكاندا لە عىراقدا پېش پوودانى شۆرپشى
(تەمموزى ۱۹۵۸) چەندىن پۆژنامەو گۆڤارى تر ھاتنە ئاراو كە بەھۆيانەو
وتار ھەنگاوى بەرچاوى ناو، لەوانە (رووناھى ۱۹۴۱، نزار ۱۹۴۸، ھىوا

١٩٥٧،) له وتار نووسه دياره کانی ئەم قوناغه (برایم ئەحمەد، حوزنی موکریان، عەبدولرەحمانی زەبیحی، جەلادەت بەدرخان، عەلایەدین سوځادی، روقیە قادری، سولتان خانمی فەتاحی قازی،).

گرنگترین خاسییەتەکانی وتار لەم قوناغەدا :

١- زمانی وتارەکان گەشەیان بەخۆیانەووە بینی چونکە زیاتر بەرەو کوردی پەتی دەبران (هەرچەندە هەندیک جار دەقاو دەق وشەیی عەرەبی له نووسیندا بەکارهێنراوە).

٢- نیشانەکانی خالبەندی زیاتر بایەخی پێدراوە.

٣- بەهۆی سەرھەڵدانی وتار نووسی ژنەووە کە ھاندانی ئافرەتی کورد بوو خۆیندن و خۆیندەواری بابەتی سەرەکی ناوەرێکی وتارەکانیان بوو.

٤- زۆر وتاری وەرگێردراو لە زمانەکانی دیکەووە دەرکەوت کوردی ناوەرێکی وتاری کوردییان پێ دەوڵەمەندتر دەرکەوت.

ئەم پارچەییە خوارەووە نمونەیی وتاریکی ئەدەبییە کە لە گوڤاری (دەنگی گیتی تازە) دا بە خامەیی (محەمەد ئەحمەد تەھا - کامەرەن موکری) لە سالی (١٩٤٦) دا بلأو کراوەتەووە بە ناوونیشانێ (شەونمی بەری بەیان).

شەونمی بەری بەیان

((بەری بەیان بوو، هیشتا جیھان پەردەیی دەستی لانیەدابوو، ڕووم کردە باخیک، ئەم ھەموو گۆل و گۆلزارانە نامادەبوون بۆ ھاتنی بلب دەست ئە ملیان کات. دڵۆپی شەونم بریسکەیی ئەھات، بە چەشنی فەجانی زیوی سەرژێر پیاڵەیی ئالتون، کاتیکم زانی بلب بە نالینەووە دەرکەوت، کەچاوی کەوت بە گۆل گەشاو، ئەووە قەترەیی شەونمی زیڕینی ئەسەر لیویەتی، تۆزێ دلی ھاتەووە جیی خۆی دەستی کرد بە خۆیندن و خەریک بوو دەم بەری دڵۆپی ئەو ئاورنگەیی سەرلیوی گۆل بخواتەووە، خەوی لیکەوت...)).

(تەنھا بۆ خۆیندنەوویە)

۲- قۇناغى دووھم- سالانى (۱۹۵۸-۱۹۷۰) ز:

لەم سالانەدا زۆر گۆرانكارى سياسى و كۆمەلايەتى و ئابوورى و رووناكبرى رووياندا، كە كاريگەرييەكى قووليان لەسەر ئەدەبى كوردى دوستکرد.

لە دووای شۆرشى (۱۴ى تەمموزى ۱۹۵۸) چونكە رژىمىكى نوئ دامەزرا، ياساكانى رژىمى پيشوو گۆران، لەوانە بواری پادەربېرېن و چاپەمەنى فراوانتر و ئازادتر بوو، ئەمانە بوونە ھۆى بەرھەو پيش چوونى وتار لەم قۇناغەدا، بە تاييەتى بەھۆى ئەو گۆفار و رۆژنامانەى كەبلاو دەكرانەوہ لەوانە (شەفەق ۱۹۵۸، پای گەل ۱۹۵۹، بلييسە ۱۹۵۹، رۆژى نوئ ۱۹۶۰.....).

بەلام لە سەرەتاي سالانى شەستدا بەھۆى ھەلگيرسانى شۆرشى ئەيلوول و تىكچوونى بارودۆخى سياسى كوردستان بابەتى وتار بەرھەو لاوازی وسستى رويشتووہ.

لە ناوھەراستى شەستەكان و دوواتر بەھۆى دەرچوونى چەند رۆژنامەو گۆفاريك بواری بۆ گەشەسەندنى وتار ژيايەوہ، لەوانە رۆژنامەى (براىى، براىەتى ۱۹۶۷، گۆفارى سليمانى ۱۹۶۸).

لە نووسەرە ناودارەكانى وتار لەم قۇناغەدا (دكتور عيزەدين مستەفا، شيخ محمدى خال، مارف بەرزنجى، مارف خەزنەدار، گۆران، رەمزی قەزان، ئەبو زەيد مستەفا سەندى....).

گرنگترين خاسيەتەكانى وتار لەم قۇناغەدا:

۱- زمانى وتار پوخت تر بوو لە پووى وشەو زاراوہ دەولەمەند تر بوون، بەتاييەتى كە زمانى نووسينى وتار بە ديالىكتى كرمانجى خواروو بوو موتوربە كراوہ بە وشەو زاراوہى ديالىكتەكانى ديكە.

۲- ھەول دراۋە رېئووسىيىكى راست و درووست پەيرەو بىكرىت شىۋازى
ھونەرىيەكەشى بەرز و پر لە جوانكارى بىت.

۳- لەپوۋى ناۋەپۆكەۋە بابەتى سىياسى بۆخۆى سەرەكىترىن بابەتى وتار
بوۋە، كە باسى بىرى ئازادىخۋازى و پىشكەۋتن خۋازى كراۋە. زىاترىش
جەخت لەسەر بىروباۋەرى نەتەۋەيى و مافەكانى كورد و يەكگرتنەۋەى
كوردستان كراۋە.

۴- لەپال گەشەسەندى وتارى سىياسى، وتارى كۆمەلايەتى و مېژوۋىيى
ئاسۆى فراۋانترىان لەبەردەم كرايەۋە بە تاييەتى باسى ئەو بابەتانە
كراۋە كە پەيوەندىان بە نەتەۋەى كوردەۋە ھەبوۋە.

۵- لەم قۇناغەش زۆر وتار لە زمانەكانى بېگانەۋە ۋەرگىرپەرداۋن بۆ سەر
زمانى كوردى لەھەموو بۋارەكانى ئەدەبى و رووناكبىرى.

نمۇنەى وتارىكى ئەم قۇناغە كە بە خامەى (پەمىزى قەزان) نووسراۋە لە
سالى (۱۹۶۷) ۋ لە ژمارە (۲۹) ى (براىى) دا بالۆى كردوۋەتەۋە و
نووسىۋىيەتى:

((... ئەم گرانىيە ئىستا بلاۋىۋەتەۋە بە ۋلاتا، گرانىيەكى راستەقىنە و
تەۋاۋىيە، بەئكو گرانىيەكى دروستكراۋە ئەلايەن چەند جامبازىكى دل
رەقى بى بە زەيىيەۋە، ئەمانە ۋەك زەروۋ ۋانە، ھەمىشە خەرىكى مژىنى
خوئىنى چىنى ھەژار و كرېكارن، ئەمانە ئەسەر لاشەى چىنى ھەژار و كرېكار
بناغەى سامان و كۆشك و تەلارىان دادەنن و ئەيىەن بە ئاسمانا، ھەموو
بىروباۋەر و ئامانجىان ئە ژيانا پارە كۆكردنەۋە دەستكەۋتى
خۇيانە...)).

تەنھا بۆ خوئىندەۋەيە

۳- قۇناغى سېيەم - سالانى (۱۹۷۰-۱۹۹۱) ز:

لە دواى دەرچوونى بەيانى (۱۱ى ئازارى ۱۹۷۰) و تارادەيەك سەربەخۆيى كوردستان بۆ چەند سالانىكى كەم ھەنگاويكى تىرى بەم بزوتنەو ەي ئەدەبى داو ە گەلەك يانەو كۆمەلە دەرکەوتن كە ھەريەكەكيان بۆ گەياندنى بىرى خۆيان چەند گۆقارو پۆژنامەيان دەرکرد كە ئەمە خۆي لەخۆيدا ھەنگاويكى تر وتارى بەرەو پيش برد. ھەروەك ئەم بارودۆخە بوو ەوى ئەو ەي بزوتنەو ەيەكى پۆشنەبىرى و ھۆشيارى لەناو نووسەران و جەماو ەردا خۆلقاند و گەلەك پۆژنامە و گۆقارى ئەدەبى و زانستى و پووناكەبىرى ھاتنە مەيدانەو ە لەوانە (زانىارى ۱۹۷۰)، نووسەرى كورد ۱۹۷۱، گۆقارى كۆپى زانىارى كورد ۱۹۷۳، گۆقارى پۆژى كوردستان ۱۹۷۱....).

بىگومان ئەم پو ە گەشەي بەرەو پيش چوونى وتار تا سالى (۱۹۷۴)ى خاياند بەلام پۆژانى ھەلگىرساندنەو ەي شۆرش لەسالى (۱۹۷۴)داو نىسكۆي شۆرش لەسالى (۱۹۷۵) داو چەند سالىكى دواى ئەو پووداو ە بۆ خۆيان چەشنە ئاستەنگەكيان لەبەردەم ئەدەبى كوردى بەگشتى و ھونەرى وتاردا دروستکرد، بەتايىبەتى كاتى راگەياندنى كوردى لەو چەند سالا ەدا ئەو پو ە گەشەي پيشووى نەماو كەوتە ژيىر فشارەو ە.

لەگەل ھەموو ئەمانەشدا نووسەرانى كورد لە شارەكاندا، لەوچەند ژمارە كەمەي ئەو گۆقارو پۆژنامانەي كە لەو سەردەمەدا دەرەچوون وەك (ھاوکارى، بەيان، پۆشنەبىرى نوئ)توانىيان وتار بەرەو پيش بەرن ھەر لەپال ئەمەدا نووسەرانى شاخيش لە بلاوكراو ەكانى ناو شۆرشدا چالاكانە بايەخيان بە وتار داو ە بەتايىبەتى وتارى سياسى لە بلاوكراو ەكانى شاخ وەك (نووسەرى كوردستان ۱۹۸۱، گزنگ ۱۹۸۳، ھەلمەت ۱۹۸۵، قەندىل ۱۹۸۷، ھەلويسى

ئەدەب ۱۹۸۸، بانگ ۱۹۸۹،) لە دەنگە ديارەكان و قەلەم پەوانەكانى
 وتار لەم سالانەدا (تەها بەروارى، مستەفا نەريمان، عەبدولرەحمان مزورى،
 جەمال خەزنەدار، عەلى سەيدۆ گەورانى سەلاح شوان،).
 ھەروەھا سالانى ھەشتاي سەدەي پابردوو نووسەرانى كورد لە پيگاي
 بەرھەمە ئەدەبىيەكانەو بەرگرييان لە دژى سياسەتى توانەوہى
 نەتەوہەكيان دەکرد، ھەر بۆيە وتارەكانى ئەو سالانە بۆخويان دەبوونە
 بنەماو پيگ ھيئەريكى پتەوى ئەدەبى كوردى.

گرنگرين خاسيەتەكانى وتار لەم قۇناغەدا:

- ۱- لە سەرەتاي سالانى ھەفتاكان زمانى وتار گەشەيەكى زۆر ديارى
 بەخۆيەوہ دى كە لە قۇناغەكانى پيشووتر بەو رادەيە نەبينرابوو.
 بە تايبەتى كە بەرنامەي خويندن لە قۇناغەكانى ناوہندى و ئامادەيى
 بوون بە كوردى، ئەمەش واى كرد كە كۆمەليك وشەو زاراوہى نووى بيتە
 ناو ھەرھەنگى زمانى كوردىيەوہ و دەولەمەندترى بكات.
- ۲- لە دوواى نىسكۆي شۆرشي ئەيلوول لە سالى (۱۹۷۵) دياردەيەك كە بە
 ئاشكرا ھەستى پى دەكرىت بە تايبەتى لە بلاوكراوہكانى ناو شاردا برىتى
 بوو لە دەرپىنى ناراستەوخۆ واتە پەنابردنە بەر بەكارھيئانى ھيماو
 نيشانە، ئەمە لە كاتيكدا لە سەرەتاي ھەفتاكاندا نووسەران بى ترس و
 سل كردنەوہ ھەست و سۆزو بىرى خويان دەر دەبىرى چونكە بارودۆخەكە
 ئازادى و سەربەستى بۆ نووسەران درووست كردبوو.

۳- لەم قۆناغەدا وتار وەك ھۆيەك بۆ پاراستنی زمانی كوردی بەكار دەھێنرا چونكە رژیمی دوژمن بەنەتەوەي كورد، ھەولێ شێواندن و لەناوبردنی زمانی كوردی دەدا.

۴- لە دوای نسكۆی (۱۹۷۵) جیاوازی كەوتە نێوان نووسەرانی شاخ و شاخ لە خستە رووی بابەتەكاندا چونكە ئەو سەرەستییهی نووسەرانی شاخ ھەیانبوو ھەرگیز نووسەرانی شار نەیانبوو.

لەبەرئەو وتار لە رۆژنامەو گۆڤارەكانی ناو شاردا پاشەكشی کرد بەرامبەر ئەو لەبلاوكراوەكانی شاخ و اتا ناو شۆرش بایەخی زۆری پێدەدرائ زیاتر گەشەي دەکرد لەبەرئەو نووسەرانی شار ھەولیان دەدا لە پێگەي وتارە كۆمەلایەتي و و میژوویی و رۆشەنبیرییه گشتییهكاندا بیرو بۆچوون و ھەست و سۆزی نەتەوايەتيان پیشان بدەن.

وەك لەم دەقەي (سەبری بۆتانی)دا نووسراوہ كە سالی (۱۹۸۳)دا بلاوكراوہتەوہ:-

((ئەدەبا كوردی ژ ستارنا زمانی كوردی قە دەست پێكریە. ئی مخابن نەھاتییه نقیساندن... ئەزقی دبیزم چكۆ بیگومان ئەگەر ستارنەك تەنی ژي بەری چەند ھزار سائەكا بەاتا نقیساندن مەو بیانیای ژي دئ بگۆتا ژھنگی قە پەیدا بوویە. قیجا گەرەكە باشتر بەیتە زانی كوستارنا كوردی شعرە، سەرھاتییه، چیرۆكە، پەسنە، ریزگرتنە، بیروباوەرە، شیرەتە، ئەقینە، ئۆل و نایینە، كورت و كرمانجی شین و شادی وفەلسەفا ژینا میللەتی مەییە.....)).

تەنھا بۆ خویندەوہیە

فەرھەنگۆك

لى مخابىن	: بەلام بەداخەوہ
چكۆ	: چونكە
دى بگوتا	: دەمانگوت
ژەنگى قە	: لەو كاتەوہ
پەسنە	: وەسفە
شیرەتە	: ئامۆزگارىيە

چیرۆکی کوردی له جهنگی دووهمی جیهانییهوه

چیرۆکی هونهری وهك بابەتیکی ئەدەبی تازەى بیگانه هاته ناو ئەدەبى کوردی یهوه، له بنه پەتدا هونهریکی ئەوڕوپییە پیویستی ژیان وای کردووه و وهكو پوخساریکی هونهری له ناو هه موو نه ته وهکانی جیهاندا بلأوببیته وه له کۆمه لگای کوردیش وه زعی له باری تاییه تی خۆی بۆ هه لکه وت ئینجا سه ری هه لداو پیگه یشت، ئاشکراشه هه موو داهینانیکی نوێ ساده و ساکار ده ست پێده کات ئینجا قوناغ له دواى قوناغ گه شه ده کات و پێشده که ویت، ده بییت ئەو راستییەش بزانی که بێ ئەو سه ره تایه ئەوه ی ئیستاهیه نه ده بوو دواى ئەوه ی له قوناغه کانى پێشووی خویندن باسی سه ره تاو سه ره ه لدان و ده رکه وتنى چیرۆکی هونهری کوردیمان کرد ئەوا له جهنگی دووهمی جیهانییه وه چیرۆکی هونهری کوردی به پێی چه ند قوناغیکی میژوویی دابه ش ده که ین به م شیوه یه ی خواره وه .

۱- چیرۆکی هونهری کوردی له سالی ۱۹۳۹ تا سالی ۱۹۵۸

۲- چیرۆکی هونهری کوردی له سالی ۱۹۵۸ تا سالی ۱۹۷۰

۳- چیرۆکی هونهری کوردی له سالی ۱۹۷۰ تا سالی ۱۹۹۱

۱- چىرۆكى ھونەرى كوردى لەسالى (۱۹۳۹ - ۱۹۵۸)ز

دەتوانىن ئەم قۇناغە ناو بىنپىن بە قۇناغى گەشەسەندى چىرۆكى ھونەرى كوردى، چونكە لەم قۇناغەدا ھونەرى نووسىنى چىرۆكى كورت نەشونماي كرد كە لىرەدا دەرچوونى چەند گۇڧارو پۇژنامەيەك پۇللىكى بەرچاويان ھەبوو لە گەشەسەندى وەكو گۇڧارەكانى گەلاوئىژ، دەنگى گىتتى تازە لە بەغدا ھاوارو پۇژا نوو لە شام "شەفەق" لە كەركوك، پۇژنامەي "ژىن" و "ژيان" لە سلىمانى لىرەدا باسى چىرۆكى كوردى دەكەين لە گۇڧارى گەلاوئىژ و گۇڧارى ھاوار....

چىرۆكى كوردى لە گۇڧارى گەلاوئىژ (۱۹۳۹-۱۹۴۹)ز

يەككە لەو ھونەرە ئەدەبىيانەي گۇڧارى گەلاوئىژ لە (۱۹۳۹- تا ۱۹۴۹) پۇللىكى ئاشكراو ديارى لە جىگىر بوون و پرەگ داکوتانىدا ھەبوو چىرۆكى ھونەرى كوردىيە. (گەلاوئىژ) ھەرلە يەكەم ژمارەيەو گۆشەيەكى تايبەتى بۇ چىرۆك داناوە ناوى (چىرۆكى ئەم مانگە)ى لىناوە كە لەسەرچەم ژمارەكانى ئەم گۆشەيە دەبىنرەيت تا دواژمارەي كە ژمارە (۱۱۶)يە چونكە بەبەشىكى سەرەكى ئەدەبى نوپيان زانيو، ھەر لەم گۇڧارەدا ئاور دانەو لە چىرۆكى وەرگىراو كاريكى زۆر بەجى بوو بۇ چاوكردنەو لە لاوەكانى ئەوساش بە كەلك بوو بەتايبەتى چىرۆكە وەرگىراوەكان ھى ئەو نووسەرەنە بوون كە ناوبانگيان ھەبوو لە جىھاندا.... سەرنجى خوئەرو نووسەرەنى كوردىان رادەكىشا بۆئەم ناوانە (بەلزاك، مەكسىم گۆركى، چىخوف، مۇپاسان، ئەندرسن، تۆلستۆي، جېران خلىل جېران، توفىق حكىم...ەتد) چىرۆكەكانىش زياتر لە زمانى ئىنگىلىزى وەردەگىردان ھەندىكىشيان لە زمانى عەرەبىيەو.

بابەتییکی دیاری ناوەرۆکی چیرۆکەکانی ئەم قۆناغە ناکوکی و ململانیی
نیوان دووچینی سەرەکی کۆمەڵ بوون، دەرەبەگو ئاغاكان لە لایەك و
جوتیارو رەشو پووتی کوردستان لە لایەکی ترەووە کە وینە ی ژیا نی پپ
مەینەتی ئەو پۆژانە ی شەپی دووهمی جیهانی بوون، هەر لە پای ئەو بابەتەدا
رەخنە گرتن لە نەریت و خوورەوشتی دواکەوتووی کۆمەڵایەتی بوو
بابەتییکی تری چیرۆک لەو ماوەیەدا. لە چیرۆکەکانی (گەلاوێژ) ئەو وەش
دەبینرێت کە نووسەرەکان بەتەواوی لایەنگیری جوتیارن هەر وەها لە بەشێک
لە چیرۆکەکانی (گەلاوێژ) ئافرەت کراوە بە پالەوانی چیرۆک، پەنجە بۆ ئەو
نیوەی کۆمەڵە درێژکراوە، باسی هەندێک دەرەکانی چەوساندنەوێ ئافرەت
کراوە وەك شیربایی، کچ فرۆشتن، مەبەستی نووسەرەکانیان رەخنە گرتن
بوو لە دواکەوتووی کۆمەڵگە و لەوانە ی دەبنە هۆی ئەم دواکەوتنە.

هەر ئەم چەشنە بایەخدانە ی چیرۆکنووسانی کورد بەو کێشە و دیاردە
کۆمەڵایەتیانە بوو هۆی ئەوێ کە راستەوخۆ چیرۆکی کوردی بەرەو
پێبازی ریا لیزمی هەنگاو بنییت، دیارترین چیرۆک نووسەکانی گەلاوێژ، (شا کر
فەتاح، عەلا ئە دین سجادی، برایم ئەحمەد) بوون.

تەكنيك و زمانى دارشتنى چىرۆكەكان:

ئەگەر چى چىرۆكەكانى سەرەتا چ لە پووى زمانەو بەيت كە لە پووى تەكنىكىيەو پيشكەوتنى ئەو تۆيان پيۆەديار نىيە واتا زمانى نووسىنى چىرۆكەكان كوردى پەتى نىيە وەكو زمانى نووسىنى ئەو سەردەمە، پريەتى لە وشەى عەرەبى و فارسى ھەروەھا لە پووى تەكنىكىيەو بەگشتى شيواى چىرۆكەكان گىرەنەو ەئاساييەو ھىچ كاريگەرييەكى ھونەرى نوئى چىرۆكى پيۆەنيە، زياتر شيۆەى راپۆرت نووسىنيان پيۆەديارە ياخود گەلى چىرۆكنووس تەقەلايان داوہ باسكى فۆلكلورى يا ئەفسانەيى بيئن بەرگى چىرۆكىكى ھونەرى بەبەردا بكەن.

لەم قۇناغەدا زمانى چىرۆكەكان بەرەو كوردى پەتى سفت وپەوان دەروات پاك دەبيتەو لە وشەى بيگانە لە جيگايان وشەى كوردى پەسەن يان وشەى گونجاو بەكارھىنراوہ. ھەروەھا شيۆەى ھونەرى نوئى و تازەتر بەكارھاتوہ، واتا دەتوانين بليين چىرۆكەكانى گەلاويژ لەپووى تەكنىكى ھونەرييەو لەچاوپلەى پيش خويان بەرەو پيش چوون سىماى ھونەرى نوئيان پيۆەديارە، رستەو وەسفەكان بەسۆزو كاريگەرن و زنجيرەى باسەكان ھەر لەسەرەتاوہ تا ئەنجام باش بەيەكەوہ بەندن و خوينەر رادەكيشن بۆ چيژ ليۆەرگرتنيان.

چېرۆكى كوردى له گۆقارى هاوار (۱۹۴۱ - ۱۹۴۳) ز

گۆقارى (هاوار) له سالى (۱۹۳۲) كە لە شام دەردەچوو لەم قۇناغەدا واتە لە سالانى (۱۹۴۱ تا ۱۹۴۳) بايەخى زۆرى داو بە بلاوكردنەوەى چېرۆك لە نرخ و بەهاى ئەم ھونەرە تازەيە باش تىگەيشتوو. لەسەر لاپەرەكانى ئەم گۆقارەشدا چەند چېرۆكنووسى بە تواناو بە ھەرمەند ھەلكەوتن كە ديارترينيان (جەلادەت بەدرخان و كامەران بەدرخان، قەدرى جان، ئوسمان سەبرى ، نورەدين زازا.... ھتد) بوون چېرۆكەكانى گۆقارى هاوار بە شىوەى كرمانجى ژووو بەشى بۆتانى نووسراون، ھەندىكيان بە چېرۆكى ھونەرى دادەنرین چونكە پلەى ھونەريان بەرزە ھەندىكى تریشيان سىماى ھەكايەتى فۆلكلۆرى كوردىيان پيوەديارە ھەندىكى تریشيان لەسەر زمانى گيانداران نووسراون...

لە پووى ناوەرۆكەوە زياتر ھەوليان داو ھەسەلەى نەتەوايەتى و خەباتى چىنايەتى بخەنە پوو پەخنە لە ناھەموارى ناو كۆمەلگا بگرن ھەروەھا دەردى ھەژارى و نەخويندەوارى بخەنە پوو ئەم گۆقارەش بايەخى داو بە چېرۆكى وەرگىراو بەتايبەتى لە زمانى فەرەنسى و ھەرەبىيەو دەكرانە كوردى ھەندىك جاريش ھەر چېرۆكە كوردىيەكان لە ھەمان ژمارەدا كراون بەفەرەنسى كە ئەمەش ئەزموونىكى تازە بوو لە ئەدەبى كوردیدا.

لەپووى تەكنىكەشەو بەشى ھەرە زۆرى چېرۆكە نووسراو و بلاوكراوكان لە ئاستىكى ھونەرى پيشكەوتوودان و تەواو وتۆكمەن چونكە چېرۆكنووسەكان زمانى فەرەنسى و ئەلمانى و ئىنگلىزيان زانیو.

چىرۆكى كوردى لە گۆڧارى شەفەق (۱۹۵۸)

لە سەرەتاي سالى ۱۹۵۸ لە شارى كەركوك گۆڧارى ((شەفەق)) دەرچوو كە رۆلىكى بەرچاوى ھەبوو لە پىشخستنى چىرۆكى ھونەرى كوردى بۆ نمونە:-

گرەوئىكى رىڭخست بۆ باشتىن (۳) سى چىرۆكى كوردى بۆ ئەم مەبەستەش سى خەلاتى تەرخان كرد كە لە ئەنجامدا چىرۆكى (چاى شىرىن)ى (حسین عارف) پاداشتى يەكەمى وەرگرت كە بەناوى خواستراوى (محمد صديق عارف) بلاوكرايەو، چىرۆكى (چەندى لى ئەستىنى)ى (مستەفا صالح كەرىم) پاداشتى دووھمى پىدرا، چىرۆكى (شەوئىكى دريژ)ى (محەمەد سالىح دىلان)ى شاعىرىش پاداشتى سىيەمى پىدرا.

لەم ماوھەدا چەند چىرۆك نووسىڭ بۆ يەكەم جار دەستيان داىە بلاوكردنەوھى چىرۆكى كورت كە لە قۇناغەكانى دواترىش ھەر ناويان دەرەوشىتەوھەكو (حسین عارف - محەمەد مەولود (مەم) - شىخ مارف بەرزنجى - جەمال بابان - محەرەم محەمەد ئەمىن - كاكەمەم بۆتانى - ھەسەنى قزلىچى ... ھتد).

لەم قۇناغەدا چەند چىرۆكنوسىڭ چىرۆكى مام ناوھەندى بۆ يەكەمىن جار بلاودەكەنەوھەو جىگىرى دەكەن لەوانە (جەمال بابان) بە چىرۆكى (خانزاد)و (پەلە ھەورىكى چلكن)، (جەمال نەبەن)ىش بە چىرۆكى (لالو كەرىم)و (محمد صالح سعید)ىش بە چىرۆكى (كاروانى)... كە ئەم چىرۆكانە ماوھەى پووداوەكانيان زياترە لە ھى چىرۆكى كورتو ژمارەى كەسەكانىشيان زياترە لە ھى چىرۆكى كورت بەلام ناگەنە چىرۆكى دريژ واتا (رۆمان).

دەبىت ئەو ەش بزانىن كە پىشتەر دوو چىرۆكى مامناو ەندى نوسراو ەتەو ە
بەلام لەبەر ئەو ەى لەكاتى خۆيدا بە كىتبى بىلاو ەكراو ەتەو ە بۆيە
نەيانتوانىو ە ئەم چىرۆكە لەكاتى خۆيدا جىگىر بكن كە چىرۆكەكانىش
(لەخەوما) ى (جەمىل صائىب) و (مەسەلەى وىژدان) ى (ئەحمەد موختار
جاف) بوون كە يەكەمىيان لە سالى (١٩٢٥) نوسراو ەتەو ە لە سالى
(١٩٧٥) چاپ كراو ە، دوو ەمىشيان لە سالى (١٩٢٩) نوسراو ەتەو ە و سالى
(١٩٧٠) چاپ كراو ە.

٢- چىرۆكى ەونەرى كوردى لە سالى (١٩٥٨-١٩٧٠) ز

لەم قۇناغەدا بەدوواو ە بەهۆى ئالۆزىوونى بارى سياسى ولات
وبەريابوونى شۆرشى نەتەو ەيى ئەيلوول لە سالى ١٩٦١ دژى رژىمى قاسم،
ئەدەبى كوردى بەسەردەمىكى شەوزەنگ و تاريك تىپەرى، چونكە بە ئاشكرا
بەربەرەكانى چاپەمەنى كوردى دەكرا، ئەم بارودۆخەش كەبەسەر مۆژووى
نەتەوايەتيماندا ەات پەردەى نائومىدى بالى كىشا بەسەر ئەدەبى كوردىدا
چەند سالاتىكى خاياند، ديارە چىرۆكى كوردىش كپى و سستى و دواكەوتنى
بەخۆيەو ە بىنى، بەلام ئەم بارودۆخە ەەر وا نەمايەو ە، لە ناو ەپاستى سالاتى
شەستدا چىرۆكى كوردى تا رادەيەك پشوو پيا ەاتەو ە، چەند گوڤار و
رۆژنامەيەكىش دەرچوون و زەمىنەيەكى لەبارى بۆ رەخسا كە جارىكى ديكە
پىش بكەو یتەو ە و ەندىك لە چىرۆكنووسەكانى ئەم قۇناغە (مارف خەزەدار،
جەمال بابان، كاكە مەم بۆتانى، دكتور كاوس قەفتان، ئەحمەد محەمەد
ئىسماعىل و ەندىكى ترىش).

چىرۆكەكانى ئەم سەردەمە دوو جۆرى سەرەكىن:

- ھەندىكىيان زۆر سادەن و بابەتەكانيان دور لە پوخسارى ھونەرى خراونەتە بەرچاۋ، لە جوغزىكى ناٹومىدى دەخولانەو ھە پىشكەوتنىيان بەدەست نەھىناۋە .

- بەشىكى ترىشيان گەشەو پىشكەوتنىيان پىۋە ديارە، چ لە پووى ناۋەرۆك و پووالەتى ھونەرى و پەوانى زمانەو ھە بىت چ لە پووى ئەۋەى كە مۆركى كوردەۋارىيان پىۋە ديار بىت، قارەمانەكانيان كەسانى ناو كۆمەلى كوردەۋارى بوون، پووداۋەكانىش پووداۋى سەردەمەكە بوون، ناۋەرۆكى چىرۆك لەم قۇناغەدا بايەخى بە كىشەى سياسىى و كۆمەلايەتى و چىنايەتى سەردەمەكە داۋە .

لەم قۇناغە بەداۋە چىرۆكنووسەكان ھەوليان داۋەزۆر بە ئاشكرا باسى بابەتە سياسىيەكان بگەن لەبەر ئەۋەى چىرۆكنووسەكان زۆرىەيان لەگەل شۆرشى كورد و سەر بەزوتنەۋەى نىشتەمانى بوون چ بە بىرو باۋەر بىت يان بەكردار، رۆژانەش بە چاۋى خۆيان چەوساندنەۋەو راۋو رووت و زولمو ئەشكەنجەدانى گەلەكەيان دەدەيت بەدەستى رژیمنى داگیركەرى كوردستان، ئەمەش بوۋە ھۆى ئەۋەى كە نرخى ھونەرى چىرۆكەكان بىتە خوارەۋە لە داھىنان بگەۋىت، زمانى چىرۆكەكان سادە بن، شىۋەو تەكنىكىيان لاواز بىت. بە ئاشكراش مەبەست بەدەن بە دەستەۋە، ھەندىك جارىش بارو دۆخى سياسىى پوختى و رەۋانى پىشۋوۋى لاواز كوردوۋە لە پووى دارشتنداچىرۆكەكانى بەرەو چىركردنەۋە بردوۋە تا رادەيەكىش رەمزيان بەكارھىناۋە

۳- چیرۆکی هونهری کوردی له سالێ (۱۹۷۰ - ۱۹۹۱)ز

سالێ ۱۹۷۰ به قوناغیکی نوی دادهنریت له میژووی گهلی عیراق به گشتی و گهلی کورد به تایبهتی له بهر ئهوهی لهو سالهدا بۆ یهکهمین جار حکومهتی عیراق دانی به مافه رهواکانی گهلی کورد نا، له ریکهوتنامهی ۱۱ی ئازاری ۱۹۷۰ که له گهڵ سه رکردایهتی شوپشی گهلی کورد مۆری کردبوو، ئه مهش به ماوهی گهشه سه نندن و ئالوگۆر دادهنریت له هه موو پوویه که وه دیاره ئه مهش زه مینه یه کی له بارو ریکه خۆشکه ر بوو بۆ ئه وهی چه ندين ده زگای پۆشه نبیری کوردی بێته کایه وه، هه روه ها کۆمه لێک پۆژنامه و گۆفاری جوراوجۆر به زمانی کوردی ده رچن وه کو پۆژنامه کانی (هاوکاری- برایه تی- بیری نوی- ژین) هه روه ها گۆفاری (به یان و پۆژی کوردستان و رۆشن بیری نوی) که هه موو ئه مانهش زه مینه یان بۆ بلاو کاردنه وهی کۆمه لێک چیرۆک له و گۆفارو پۆژنامه نه دا له گهڵ چاپ کردنی چه ندين کۆمه له چیرۆک.. که دواتر بوون به هۆی گهشه سه نندن زیاتری چیرۆکی کوردی چ له پووی پووخساره وه بێت یان له پووی ناوه رۆک، خۆ ده رچوونی به یانی (پوانگه) له به هاری سالێ (۱۹۷۰) یه کیك بوو له وه ول و پێبازه نوییانه ی که وای کرد ژماره یه ک چیرۆکنووس په یدابن جگه له سازدانی کۆپی ئه ده بی و زالبوونی که شو هه وایه کی باش بۆ گفت کردن له سه ر باری پۆشن بیری گشتی، پوانگه چیرۆکی کوردی له سستی و جوینه وه پرزگار کرد. قه وانه کۆنه کانی له ئه ده ب وردوخاش کرد زه مینه یه کی نوی بۆ چیرۆکی کوردی ئاماده کرد، دیواریکی له نیوان چیرۆکی کۆن و نویدا دروست کرد. به ته کنیکی تازه و به کاره یێانی دیالۆگ و مه نه لۆگو چرکاردنه وهی گێرانه وه و به کاره یێانی ته وژمی هۆش ئاستی چیرۆکی کوردی بهرز کرده وه. له سه ره تای سالانی هه فتادا کۆمه لێک

چیرۆکنووسی قۆناغهکانی پێشوو بەردەوام بوون بەلام بە بۆچوونی تازەو
 کەرەستەی تازەو بەردەوام بوون، وەک چیرۆکنووسان (حسین عارف و
 محەمەد مەولود (مەم) و کاکە مەم بۆتانی و مستەفا سەڵح کەریم و ئەحمەد
 محەمەد اسماعیل) .. ھەرۆھا چەند چیرۆکنووسی تازەش بۆ یەکەمین جار
 دەستیان بە نووسینی چیرۆک کرد کە دواتر ناوبانگیان پەیدا کردو
 بەردەوامن تاوەکو ئێستا وەک (محەمەد موکری و محەمەد فەریق حەسەن و
 رەئوف بێگەر و ئەنوەر محەمەد تاهیر و دکتۆر نافیع ئاکرەیی و شەعبان
 مزویری و شیرزاد حەسەن...) .

لەم قۆناغەدا دوو پروژە تر کاریگەرییان بەسەر ڕەوتی چیرۆکی
 کوردییەوە ھەبوو کە ئەوانیش شکستی شۆڕشی مەزنی ئەیلوول بوو لە
 ناوەراستی ساڵانی ھەفتادا، ڕێک لە ساڵی ١٩٧٥ بە پیلانی دۆژمنانی کورد .
 ھەرۆھا ھەلگیرساندنی شەڕی ١٩٨٠ - ١٩٨٨ واتە شەڕی درێژخایەنی
 ھەشت ساڵی نیوان عێراق و ئێران، بمانەوئ و نەمانەوئ ئەم پروژەوانە
 کاریگەرییەکی زۆریان بەسەر چیرۆکی کوردی و ئەدەبی کوردی بەگشتی
 ھەبوو، لەساڵی ١٩٧٠ بەدواوە بەشیوەیەکی گشتی بابەتەکانی چیرۆکی
 کوردی گۆران ھەرچەندە ھەندێ لەو بابەتانەی پێشوو دووبارە دەبنەو بەلام
 لەپاڵ کێشەی کرێکارو خواوەنکاری دەولەمەند، گێڕاوە شاریش بوو
 ھەوینی چیرۆک .. لەدوایی ساڵی ١٩٧٥ جۆرە چیرۆکی پەیدا بوو کە دەتوانین
 ناوی بنیین چیرۆکی بەرگری لە مافە ڕەواکانی گەلی کورد چونکە پاش
 شکستی ١٩٧٥ بوون و مانەوئ کورد کەوتە مەترسی، تاوانی لەناو چوون و
 جینۆساید بە ئاشکرا بەرامبەر کورد پەڕپەو دەکرا کورد کەوتە بەرامبەر
 ھێزیکی دڕندە وەک بەعس کە خاوەن تازەترین چەک بوو، بۆیە

چيرۆكنووسە كوردەكان ئەركيكي پيرۆزيان كەوتە سەرشان كە ئەویش داكۆكى كردن بوو لە نەتەوەى خۆيان و هاندانى خەلك بوو بۆ بەرگرى كردن و ھۆشياركردنەوەى كورد لە پووى بىرو باوہ پەوہ.... چيرۆكەكانى كاكە مەم بۆتانى و محەمەد موكرى و محەمەد فەرىق حەسەن و پەئووف بىگەردو پەئووف حەسەن شاھىدى ئەمانەن، ئەمە لە پووى ناوہ رۆكەوہ لە پووى پووخسارىشەوہ دەتوانىن بڵاين:-

(١) چيرۆكى كوردى لەم قۇناغەدا سوودى لە بەيت و لاوك و داستانى كۆنى فۆلكلورى وەرگرتووە كە ئەمەش ئاوردانەوہ يەكى پيرۆز و سەرەتايەكى لەبار بوو بۆ چيرۆكنووسانمان كە ئاوپ لە گەنجينەى (بەيت و لاوكى) كوردى بدەنەوہ و بەكارىان بۆنن بۆ خستەنە پوو و بەرجەستە كردنى ھىوا و خەمەكانى مرقۇقى كوردى ھاوچەرخ وەك لە چيرۆكى (لاوكى سوارەى محەمەد فەرىق حەسەن) و (بەيتى سەمۆ) پەئووف بىگەردو (ھىلەگ)ى عەبدوللا سەراج...

(٢) ھەر وەھا لە چيرۆكى كوردى (جەفەنگ)واتە پەمز بە شىوہ يەكى فراوان و بەربلاو بەكار ھىنراوہ كە شىوہ يەكە لە شىوہ كانى تەكنىك بۆ جوانكارى بەكاردىت، ھەر وەھا بۆ داپۆشين و شاردنەوہى ئەسلى مەبەستى چيرۆكنووس بەتايبەتى لەو بارودۆخانە پىي دەربىرىنى راستەوخۆ لە نووسەران دەگيرىت بە ھۆى بارودۆخى سياسى توندو تىژى داگيركەران بۆ نموونە (پەوہ بەران) پەمزی داگيركەرە يان شەر خوازييە... (دار بە پوو) پەمزی كوردو خۆپراگرى كوردو پەگ داكوتانى ئەوہ لە ناو خاكى كوردستان (ئەسپ) زۆر جار پەمزی شۆرپشە.

(٣) چيرۆكى كوردى لەم قۇناغەدا سوودى لە ھونەرى سينەما وەرگرتووە كە ئەمەش چەكيكى تازەى داىە دەست نووسەر، بووہ ھۆى شكاندنى قالىبى

خۆبەستىنەۋەي چىرۆكنووس لە كاتىكى ديارىكراۋ كە ئەمەش لە چىرۆكەكانى
(حسین عارف، شىرزادە سەن و محەمەد موكرى، ئەحلام مەنسور، ئەنۋەر
محەمەد تاهىر، عەبدوللا سەراج) دەبىنرەت.

(۴) كارىگەرى ئەدەبى بىگەنە واتە چىرۆكى گەلانى تر زۆر بەئاشكرا ديارە
بەسەر چىرۆكەكانى ئەم قۇناغەدا بەتايىبەتى چىرۆكەكانى ئەمريكاي لاتىنى و
ئەلمانى و پروسى... بەشىۋەيەكى ئاشكرا لە نىۋەي دوۋەمى سالانى ھەفتا و
ھەشتادا ئەمەش شتىكى ئاسايىيە چۈنكە دەكرىت سوود لە ئەزموونى
چىرۆكى گەلانى تر ۋەربىگىرەت بۆ دەۋلەتمەند كردن و بەرەو پىش بردنى
ئەزموونى چىرۆكى خۇمان.

(۵) لە پروسى زمانەۋە ناكرىت بلىين كە زمان لاي ھەموو چىرۆكنووسەكانى
ئەم قۇناغە ۋەكو يەك يا بەيەك ئاست ناو بنرەت بگرە لاي چىرۆكنووسىش لە
كۆمەلە چىرۆكىكەۋە ۋەكو ئەۋەكەي تر نىيە زمان لاي ھەندىك چىرۆكنووس
زۆر سادە ۋە ساكارە درىژە پىدەرى زمانى نووسىنى چىرۆكە لە قۇناغەكانى
پىشوو تر لەگەل گۆرانكارىيەكى كەم بەلام لاي ھەندىك چىرۆكنووسى تر
زمانى نووسىنى چىرۆكەكان جياواز تر ۋە چىرۆپ تر ۋە تۆكمە تر بوو، بۆ نموونە
چىرۆكنووس (شىرزادە سەن) بەئاشكرا خاۋەن زمانىكى دەۋلەتمەندى
تايىبەت بە خۆيەتى زمانى شىعەر زالە بەسەر زمانى چىرۆكەكانى دا كە خوينەر
پادەكىشىت وای لىدەكەن چىژ لە خويندەۋەي چىرۆكەكانى ۋەربىگرن
ئەمەش بە ئاشكرا لە ھەردوو كۆمەلە چىرۆكەكانى (تەنبايى) و (گوللى پەش)
ديارە كە يەكەمىيان لە سالى ۱۹۸۳ز دوۋەمىشيان لە سالى ۱۹۸۹
بلاۋكرائەتەۋە...

زمان لای (حسین عارف) یش زمانیکی کوردی تۆکمە و بە پیزە بەتایبەتی لە
کۆمەڵە چیرۆکەکانی (تویشووی سەفەریکی سەخت) و (گەلەگورگ) کە
یەكەمیان لە ساڵی ۱۹۷۹دا بەلۆ کرایە وەو دووهمیان لە ساڵی ۱۹۸۳ بەلۆ
کراوە تەو بەتایبەتی لە کۆمەڵە چیرۆکی (گەلەگورگ) زمان زۆر
دەوڵەمەندتر و شیرینتر و سەرنج ڕاکێشترە لە چاوەمۆو چیرۆکەکانی
پیشووی.

رۆمان له ئەدەبی کوردیدا

پۆمان واتە چیرۆکی درێژ که پووداوەکانی زۆر چڕ و پڕن، ماوەی پووداوەکانی زۆر دوور و درێژترن لە هی چیرۆکی کورت و چیرۆکی مام ناوەندی هەروەها ژمارەی کەسەکانیشی زیاتر لە هی چیرۆکی کورت و مام ناوەندی پێویستە ئەوەش بووترێت کە تا ئێستاش سنووری نیوان پۆمان و چیرۆکی درێژ بە وردی دەست نیشان نەکراوە.

پۆمان نووسین یه کێکه له هونه ره نه ده بیه گرانه کان له سه ده ی
حه قده هه مه وه له نه وروپا سه ری هه لداوه به لام چه رخی زیڕینی پۆمان له
نه وروپا سه ده ی نۆزده هه م و نیوه ی یه که می سه ده ی بیسته مه، زۆر له
ره خنه گران پۆمان به داستانی سه ده ی تازه ناوده بهن، نووسینی پۆمان له ناو
ده وله تانی پۆژه لات زۆر دواکه وتوو له چاو گه لانی پۆژئاوا.... له کاتی کدا
ده یان پۆمان نووسی ناوداری وه ک تۆلستۆی، هه منگوائ، به لزاك،
دیستۆفیسکی، گۆرگی..... هتد. له نه وروپا و له هه موو جیهان ناوه کانیان
ده دره وشیتته وه، پۆمانه کانیان به بهرده وامی وهرده گیردرین بۆ سه ر زۆریه ی
زمانه کانی جیهان نه وایره و له وێ تاك و ته را ناوی پۆمان نووسانی عه ره ب و
فارس و تورک ده بیستریّت، نووسینی پۆمان له ناو کورد دا زۆر دواکه وتوو تره
له چاو نه ته وه کانی تری عه ره ب و فارس و تورک چونکه نه و بارودۆخه ی که
بۆ نووسه ریکی عه ره ب و فارس و تورک هه لکه وتوو هه رگیز بۆ نووسه ریکی
کورد هه لئاکه ویت بگه ر زۆر جاریش نووسه ری کورد دژایه تی ده کریّت و
ده رفه تی چاپکردنیش بۆ نووسه ری کورد زۆر دژوار و نه سه ته مه، لیّره به
دواوه زۆر به کورتي باس له قۆناغه کانی ده رکه وتن و گه شه سه ندنی پۆمان
ده که بن به زمانی کوردی:

سەرەتاي پۇمان نووسىن لە ئەدەبى كوردىدا

بۇ يەكەمىن جار نووسىنى پۇمان بە زمانى كوردى لە ناو كوردەكانى يەكەتە سۆڧىەتى پىشوو دەستى پى كوردو، يەكەمىن ھەولەش لەلايەن نووسەرى گەورە "عەرەبى شەمۆ" دراوہ كە لە سالى ۱۹۳۵ز پۇمانى "شقانى كورد" بە دىاليكتى كرمانجى ژووروو بە پىتى لاتىنى نووسىووتەو، ئەم پۇمانە دواتر كراوہ بە پووسى و فەرەنسى و ئەرمەنى ئىنجا دواتر ھەر "عەرەبى شەمۆ" پۇمانەكانى "كوردى ئەلەگەز" و "بەريانگ" و ئىنجا لە سالى (۱۹۶۶ز) "قەلاى دمدم"ى نووسىيەو، دواى "عەرەبى شەمۆ" چەند نووسەرىكى كوردى سۆڧىەتى تر دەستيان كوردو، بە نووسىنى پۇمان لەوانە "حاجى جوندى" كە پۇمانى "ھەوارى" و "بەهارات"ى نووسىيەو، "عەلى عەبدولرەحمان" پۇمانەكانى "خاتى خانم" و "گوندى مېرخاسا"ى نووسى، ئەم پۇمانانە بەشكى زۆريان كاريگەرييەكى ئەوتۆيان نەبوو، لەسەر پەوتى گەشەسەندى پۇمان لەناو كوردستاندا چونكە تا درەنگ نەگەشتوونەتە بەشەكانى كوردستان. نووسەرانى كورد لەناو بەشەكانى كوردستاندا ئەم پۇمانانەيان نەخويندۆتەو، چاويان پى نەكەوتوونە.

- پۇمانەكان بە شىوہ زارى كرمانجى ژووروو بە پىنووسى پىتى لاتىنى نووسراون، زمانى نووسىنيان زۆر سادە و پەوانە.
- بىر و باوہ پى سياسى ئايدلۆژيەتى سۆشياлизمى سۆڧىەتى پىشوو بەسەر پووداوہكان زالە.
- شىوہ پۇمانەكان گىرپانەو، يەو، كو داستان و چىرۆكە فۆلكلۆرييەكان چونكە بناغەى نووسىنى پۇمانەكانى داستان ئەفسانەو، ھەكايەتى فۆلكلۆرى كوردىن دوورن لە تەكنىكى تازەو ھاوچەرخ.

قۇناغى چەسپاندىن

لە كوردستاندا ۋەكو پىشتر ئامازەمان پىدا تا سالانىكى درەنگى سەدەي
بىستەم ھىچ پۇمانىك بە زمانى كوردى نەنوسراۋەتەۋە بەلام دواتر دوو
ھەۋلى لەبەر چاۋو ديار ھەن كە دەتوانىن بىانكەينە بناغەي بنىادى پۇمانى
كوردى بە ھەر بارىكدا تەماشايان بكەين ناتوانىن بە دەست پىشكەرىيەكى
گەرەيان نەزانىن ئەو دوو ھەۋلەش ھەردو پۇمانى "پىشمەرگە" ى رەھىمى
قازى و "ژانى گەل" ى برايم ئەحمەدن، لە سالى ۱۹۶۰ز لە شارى بەغدا
پۇمانى "پىشمەرگە" ى رەھىمى قازى چاپكرا، پۇمانەكەش پووداۋەكانى
دەربارەي سەردەمى دامەزراندنى "كۆمارى كوردستان" ە لە مەھاباد و لە
دەوروپەرى سالى ۱۹۴۶ز، نووسەر چونكە خۆى لە پووداۋەكان بەشدارى
كردوۋە و لەناۋ جەرگەي پووداۋەكان بوۋە بۆيە لە خەباتى ئەو سالانى
كورد دەدوئىت، پووداۋەكان تىكەل بە چەند كىشەيەكى تر دەكات بەتاييەتى
كىشەي جوتيار لەگەل دەرەبەگدا پاشان لە سالى ۱۹۷۲ز پۇمانى "ژانى
گەل" ى برايم ئەحمەد ھەر لە بەغدا چاپكرا كە نووسەر خۆى دەلئىت لە سالى
۱۹۵۶ز نووسىۋىيەتتەۋە بەلام لەبەر نەبوۋنى دەرەتەي گونجاۋ نەيتوانىۋە لە
كات و سەردەمى خۇيدا چاپى بكات.

ئەم پۇمانە زياتر لە پۇمانى پىشمەرگە دەنگى دايەۋە و لە رۇژنامەو
گۇقارەكانى ئەو كاتە كۆمەللىك وتار و لىكۆلئىنەۋەي لەسەر بلاۋكرايەۋە،
پىۋىستە ئامازە بەۋەش بىكرىت كە لە ھەفتاكاندا رىك لە سالى ۱۹۷۶ پۇمانى
(قەلاي دمدەم) ى عەرەبى شەمۆ، لەلايەن شوكر مستەفا لە دىيالىكتى
كرمانجى ژووروو كرابە دىيالىكتى كرممانجى خواروو، كە تىيدا نووسەر پووداۋى
مىژوۋىي و بابەتى فۆلكلورى لە شىۋەي پۇمانىكى ھاۋچەرخى سەرگەۋتوو

دارپشتوو. زمانی نووسینی پۆمانه کوردییەکان لەم قۆناغەدا زمانیکی تۆکمە و کوردییەکی زۆر پەوانە کە خوینەر بۆ خۆی پادەکیشییت. ناوەرۆکی ئەم پۆمانانە سیمای شەقڵی خەباتی نەتەوايەتیان پۆشی بوو پووداوەکان خۆمالین و لەناو جەرگە ی کۆمەڵی کوردەواری هەلھینجراون بەلام زیاتر کیشە ی نەتەوايەتی و خەباتی کورد بۆ سەر بەخۆیی زیاتر هەستی پێ دەکریت. شیوە ی نووسین زیاتر گێڕانەوایە دوورە لە تەکنیکی هاوچەرخی هەروەها دوورە لە تەم و مژ و ئالۆزی.

قۆناغی گەشەسەندن

ئەم قۆناغە لە سالانی هەشتای سەدە ی بیستەم دەست پێ دەکات کە دوو دیاردە ی ئاشکرا دەبینرێت:

(١) ژمارە ی پۆمانی خۆمالی نووسراو بە زمانی کوردی زیاتر دەبینرێت لە چاو قۆناغەکانی پێشوو.

(٢) هەروەها ژمارە ی پۆمانی وەرگێڕاو لە زمانی بیگانه بە شیوەیەکی بەرچاو زیاد دەکات.

ئەم دوو دیاردە یە لەم سەردەمەدا دوو دیاردە ی دلخۆشکەر بوون بۆ ئەوێ ببنە رێگا خۆشکەر بۆ گەشەسەندنی پۆمان لە زمانی کوردی، چونکە پێشتر ژمارە ی پۆمان بە زمانی کوردی لە پەنجەکانی دەست تێنە دەپەڕین. بۆ نموونە "حسین عارف" لە سالانی هەشتا هەردوو پۆمانی "شار" و "ئەندیشە ی مەوقیك" ی چاپکرد، "عەزیزی مەلا پەش" یش "کۆیخا سیوی" و "غەوارە" خەسرو جاف "کۆردەرە" و "هیچ" ی چاپکرد، عەبدوللا سەراج "هەلکشان بەرەو لووتکە" ی چاپکرد، دکتۆر نافیع ئاکرەیی "بوهرین" ی چاپکرد. لە شاخیش دوور لە سانسۆری حکومەت "محەمەد موکری"

پۆمانەکانی "سەگوەر" و "تۆلە" و "هەرەس"ی بە دوو بەرگ چاپکرد،
"حەمە کەریم عارف"یش "کۆچی سوور"ی چاپکرد. لە ئەوروپاش بەتایبەتی
لە سوید هەندێک پۆمان بە زمانی کوردی چاپکران لەوانە پۆمانی "مرنا
کالەکی پەند" و "هاوارا دیجلەیی" محەمەد ئوزۆن بە دیالیکتی کرمانجی
ئوروو.

دیاره پووداوی سیاسیی و باسی خەباتی پەوای کورد، ژيانی
پیشمەرگایەتی نیو شاخ و داخی کوردستان بوو هەوێنی چاو هەلپێنانی ئەم
بەرەمە تازانە. زمانی پۆمانەکانیش پاراو ترو پوخت تر و چرتر کراونەتەو
ئەمە لەپال دیاردەیی بایەخدان بە شیوەزاری ناوچەیی جوتیاران لەم
پۆمانانەدا هەروەها باس لە کێشەیی گوند نشینەکان دەکەن وەکو پۆمانەکانی
عەزیزی مەلای پەش. ئەگەرچی لەم قۆناغەشدا شیوازی گێڕانەو بە زۆری
پۆمانەکانەو دەبینرێت هەست بەوەش دەکریت کە پۆمان نووسەکان
بایەخیان بە تەکنیکی نوو و مۆنۆلۆج داووە سەرکەوتوانەش بە کاریان
هێناون.

دەبێت ئەوەش بزانی کە ئەم قۆناغە پێگەی خۆشکرد بۆ ئەوەی کە
پۆمانی کوردی لە قۆناغی نەو دەهەکان زۆر زیاتر پیشبکەوێت،
گەشەسەندنیکی وا بەخۆیەو ببینێت کە هەرگیز گەشەسەندنی وای بە
خۆیەو نەبینیبێت.

لەپال ئەم پۆمانە کوردییانەدا کۆمەڵێک پۆماننووسی کورد هەن کە بە
زمانی بێگانه پۆمان دەنووسن بە پەچەڵەکش کوردن و ناوبانگی جیهانییان
هەیه وەک "یەشار کەمال" کە بە تورکی دەنووسیت و هەندێک لە پۆمانەکانی
کراون بە کوردی وەک "ئەفسانەیی چیاى ئاگرى" و "حەمەدۆک" بە چوار

بەرگ "كارىتە" و ھى تر... (سەلىم بەرەكات) بە ەرەبى دەنوسىت كە
 كوردىكى سوريە ۋەك پۇمانەكانى "پەر" و "دلشاد" كە كراون بە كوردى
 يان (ئىبراھىمى يونسى) كە بە فارسى دەنوسىت كە پۇمانى "دايىم دوو جار
 گرىا" كراو بە كوردى ئەم پۇمانەى دەربارەى كارەساتى ئەنفالكردى گەلى
 كوردە لەلايەن پۇتتىمى بەعسى دىندە، ھەرەھا، (عەبدولمەجىد لوتفى) كە
 ئەویش بە زمانى ەرەبى پۇمانى دەنوسىيەو ۋەك پۇمانى "پىشپىنى
 لىزانە قەرەجەكان" كە كراو بە كوردى لەلايەن شوكر مستەفا.
 ئەگەر چى ئەم پۇمانانە لە پووى زمانەو بە كوردى دانانرىن بەلام لە پووى
 ناوەرۆكەو بەشىكى زۇريان باسى ژيان و خەباتى پەواى گەلى كورد دەكەن.

نمونه‌ی شیعی

بابا تاهیری هه مه دانی

(۹۳۷-۱۰۱۰ ز)

بابا تاهیری هه مه دانی، ناوی تاهیره، (بابا) یان پێ و تووه چونکه یه کێ بووه له پیاوه چاکه کانی (ئه هلی هه ق) ی ئاینی یارسان. سالی له دایکبوونی بابا تاهیر ئاشکرا نییه، له زۆر سه رچاوه باسی کراوه، به لام به پێی سه رچاوه باوه ر پێکراوه کان له ماوه ی نیوان نیوه ی یه که می سه ده ی ده یه م و سه ره تای سه ده ی یازده می زاینی ژیاوه، له دایک بوون و کۆچی دوا یی به سالانی (۹۳۷ ز - ۱۰۱۰ ز) دیاری کراوه. شیعره کانی بابا تاهیر به شیوه زاری (لوپی نووسراوه، که یه کێکه له و شیوه زارانه ی که به شیک له ئه ده بیاتی کوردی پێ نووسراوه، زۆربه ی شیعره کانی بابا تاهیر (دوو به یته) که بریتییه له چوار نیوه دیڤ، قافیه ی نیوه دیڤی (یه که م و دووه م و چواره م) وه کو یه که، به لام قافیه ی نیوه دیڤی سییه م جیاوازه، جگه له شیعری (دوو به یتی) نزیکه ی (۵) پینج (غه زه ل) یشی هه یه. بابا تاهیر له شیعره کانیدا فه لسه فه یه کی قوول و واتایه کی به رزو جوان ده دره وشیتته وه.

نموونه له دوو به یته کانی بابا تاهیر:

مه گهر شیر و پلنگی ئه ی دڻ ئه ی دڻ
به موو دایم به جهنگی ئه ی دڻ ئه ی دڻ
ئه گهر ده ستوم ره سه د خونت وه ریژوم
بوینم تا چ رهنگی ئه ی دڻ ئه ی دڻ

وشه : واتا

موو : من

به موو: له گهل من

ده ستوم په سه د: بکه ویه بهر ده ستم

بوینم: ببینم

خونت وه پیروم: خوینت ده ریژم

(دیاره تو وه کو شیر و پلنگی ئه ی دل، هه میسه له گهل من له جهنگ دای،

ئه گهر بکه ویه بهر ده ستم خوینت ده ریژم، بو ئه وه ی ببینم په نگت چونه).

$$j(1882-1807)$$

دیاره که سه رجه م شیعره کانی به شیوه زاری (هه ورامی) نویسه .

19.

نموونه یه ك له شیعری مهولهوی

ئه م پارچه شیعره كه دهرباره ی سروشته، تیایدا وهسفی سهراچاوه ی (زهلم)
دهكات:

(١) وههاران سهیره ن، سهوزهی دیاران
نم كهوت نه دیدهش، چون شهو بیداران

(٢) په ی دله ی مانیای دهروون مه لالان
سایه بهسته وه خه یمه ی گولالان

(٣) بو ی یه خه ی سه هه ر په ی دهماخ دل
مانو وه نه سیم جیب جه مین گول

(٤) چون دیوانه ی شور نازیز نه سهردا
شه تاو سه رهوگرگرت وهدهشت و دهردا

(٥) توولانی چون هیجر خاتر پرداران
رهوان وینه ی وهصل گهردن بی گهردان

(٦) های جه شنوی وهش روخ نه فزای کاوان
نای جه شاخه ی تاف ساف سهرداران

دوو دیری یه كه م بو نه بهر كردنه

لیکدانه وەدی شیعرەکه :

- ۱- واتە: بە ھارە وەختی تەماشایە، سەوزە گیای دەشت و کێوەکان ئاوانگ نیشتوووە تە سەر چاویان، وەك پیاوانی خوا کە شەو ناخەون، بێر لە خوا دەکەنە وەو فرمیسک لە چاویانا دەدرەوشیتە وە.
- ۲- (مانیا) واتە (ماندوو) واتە: خێوەتی گولالەکان سیبەریان بۆ دلی ماندووی پڕ لە خەفە تەکان کردوو.
- ۳- (مانۆ) واتە (ئەشوبهێ)، (جیب) واتە (سینگ و بەرۆک): بۆنی بەرە بەیان لە ھەوای سینگ و بەرۆکی نازداران دەچیت، لە خوش کردنی دەماخی دلدا.
- ۴- (شۆپ) واتە (عەشق): مانای ئەم دێرە لەگەڵ دێرەکانی دواي خۆی لیک دەدریتە وە.
- ۵- (توولانی) واتە (دریژ): لافاوی بە ھار سەری خۆی ھەلگرتوو ە ریگای دەشت و دەری گرتوو، وەك دلدارێک کە عەشقی یار لە دلی عاشقی دەردەداران، ساف و مەنگە وەك گەیشتن بە یاری گەردن بێ گەرد.
- ۶- (وەش) واتە (خۆش)، (شاخە) واتە (ھارە): مانای ئەم دێرەش لەگەڵ دێری دواي خۆی لیک دەدریتە وە.

پرتەوی هه‌کاری

(١٧٥٦ - ١٨٢٥) ز

ناوی مسته‌فا به‌گی کورپی عه‌بدوللا به‌گی کورپی محمه‌د کورپی ئیزدین شیر، به‌بنه‌ماله‌ له‌ میرانی ناوچه‌ی هه‌کارییه‌.

نازناوی (پرتەوی هه‌کاری) یان (شاپرتەوی هه‌کاری) بو‌ خو‌ی داناوه‌، له‌ سالی (١٧٥٦) ز، له‌ ناوچه‌ی هه‌کاری له‌ دایکبووه‌، له‌ گه‌ل ئه‌وه‌ی زانیاری ته‌واوی له‌ ژبانی نه‌ماوه‌ته‌وه‌، به‌لام وه‌ک ده‌رکه‌وتوو له‌ سالی (١٨٢٥) ز کۆچی دوا‌یی کردوو.

ناوچه‌ی هه‌کاری وه‌ک ناوه‌ندیکی پۆشنبیری ده‌وله‌مهند کاریگه‌ری هه‌بووه‌، بو‌ خه‌ملاندنی چیژو خه‌یالی پرتەو، چونکه‌ ناوچه‌ی هه‌کاری شوینی له‌ دایکبوون و ژبانی هه‌ندی له‌ زاناو شاعیره‌ هه‌لکه‌وتوو هه‌ک (عه‌لی ته‌ره‌ماخی و عه‌لی هه‌ری و فه‌قی ته‌یران و مه‌لای باته‌یی و ئه‌حمه‌دی خانی) و گه‌لیکی تر بوون، هه‌ر بۆیه‌ به‌ناوه‌ندیکی گه‌وره‌ی خوینده‌واری و پۆشنبیری له‌ کوردستانی باکووردا ده‌رکردوو.

له‌ پووی رووخساره‌وه‌، وه‌کو هه‌موو شاعیره‌ کلاسیکه‌کانی تری ئه‌ده‌بی کوردی، شیعره‌کانی له‌ (غه‌زله‌ و قه‌سیده‌) پیکهاتوو، جگه‌ له‌مانه‌ کۆمه‌لیک چوارین و پینجین و موسته‌زادی هه‌یه‌.

له‌ پووی ناوه‌رۆکه‌وه‌، مونا‌جات و ستایشی پیغه‌مبه‌ر و دل‌داری و وه‌سفی خو‌شه‌ویست و سروشت، هه‌موو لایه‌نیکی شیعره‌کانی گرتۆته‌وه‌.

شیعره‌کانی به‌ زاری کرمانجی سه‌روو نوسراوه‌، که‌ یه‌کیکه‌ له‌و زارانه‌ی به‌شیکی زۆری ئه‌ده‌بیاتی کوردی پی‌نووسراوه‌ له‌ کۆن و ئیستادا.

نمونه‌یه‌کی شیعرى (پرتەوى هەکارى) لە هونەرى موستەزاد

ئىرۆكە م تالىع سەحەرى دلبەرى سەلما

مەشیا ب خرامان

مەستانە وەش، کە چ کولەھ و قامەتى رەعنا

شەنگا شەبى ریحان

ئەق شىووە ئەق عیشووە ئەق ناز و نەزاكەت

نەسلن م نەدى بوون

يا رەب ژهەمى دەردە و بەلا و ئافاتى دنيا

حافز كۆب يەزدان

(هەمووى بۆ ئەبەركردنە)

ئىكداڤەوى شىعرەكە:

۱- ئىرۆكە: ئەمرۆكە، م: من، تالىع: بەخت، مەشیا: رۆيشت، واتە (ئەمرۆ

بەيانى زوو، بەختم وا دەرچوو، كە دولبەرى سەلما رۆيشت بە خەرامان).

۲- وەش: رۆيشت، كە: كۆ، كۆلەھ: بەرز و قیتو قۆز، واتە (رۆيشتنىكى بە

لەنجەولارو (سەرخۆشانە) و بەرزو قیت، بەژن و بالای وەكو شەنگەبى ناسك

لە شىوہى ریحان).

۳- ئەق: ئەم، واتە (ئەم شىوہ رۆيشتنەو ئەم عیشووەتەو ئەم نازە و نەزاكەتە

مەرگیز ھاوتای نىيە، من نەم دیوہ).

۴- خوايە لە هەموو دەرد و بەلاو ئافاتى دنيا بىپارىزى، لەبەر خاترى ناوى

خۆت (يەزدان).

حه‌مدی

(۱۸۷۸ – ۱۹۳۶) ز

ناوی ئەحمەدە کوری فەتاح بەگی حاجی ئیبراهیم بەگی مەحمود بەگی
ساحیبقرانە، لە ساڵی ۱۸۷۸ ز لە شاری سلیمانی لەدایکبووە، لە شەوی
(۱۲)ی تشرینی دووەمی ساڵی (۱۹۳۶) ز کۆچی دوایی کردووە لە گردی
سەیان لە شاری سلیمانی نێژراوە.

شیعرەکانی هەمدی بەزاری کرمانجی خواروو نووسراوە وەک هەر
شاعیریکی کلاسیکی کوردی، کیشی عەرووزی عەرەبی، یەک سەرۆای
بەکارهێناوە، بنیاتی شیعرەکانی جگە لە قەسیدە و غەزەل، گەلی تەرجیع
بەندە و تەریب بەند و چوارینی هەیە.

لە پەروێ ناوەڕۆکەوێ شیعی (نیشتمانپەروری و ئایینی و دڵداری و
وەسفی سروشتی کوردستان)ی هەیە. هەمدی خاوەن بیرو باوەریکی
کوردانە بەرزبووە، هەر بۆیە شیعرەکانی راستگۆیانە لە دڵ و دەرونیکی
پاکەوێ هەلقولاوێ.

نمونه‌یهك له شیعرى همدى كه له سالى ۱۹۲۷ وتویهتى:

كوردستان

ئەى وەطەن پۆم و عەجەم موشىاقى كوردستانته
ئىفتخارى مىللەتى كورد شەوكەتى عىنوانته
بەستە سەربەرزى ئىواران، سەبەینان مانگ و پۆژ
وەك نیشانى ئىفتخارى سنگ و نەجمەى شانته
بەرق ئەدا و نەرزى وەكو ئەمواجى گەوهەر چەشمەكان
ئاوە یا رۆحى رەوانى چەشمەى حەيوانته
ئاوە یا نوورە ئە عەكسى خۆر كە ئەبرىسكىتەو
ئەهلى حىكمەت وا ئەزانى دورەكانى (كان) تە
گوڭگوڭى سوور و سپى خالخالى خاكى رەش ئەلئى
بۆ درەبى و روخسار و سورمەى رشتنى چاوانته
عاشقى رەنگى خەزانى تۆپە بۆپە دى بەهار
فەسلەى هاوین گەرمە مەیلی بەفرەكەى زستانته
(دوو دیر بۆ ئەبەرکردنە)

(كان) واتە مەنجم، ئەو شوینەى كانزای لى دەردیت.

بەشى رەوانبىرى

د. عزيز گەردى

پىداچوونەو ەى زانستى

محسن احمد كريم

سابق ئەحمەد عوسمان

فاروق نورالدين ئاغۆك

ژماره‌ی لاپه‌ره	ناوه‌ڕۆکی باب‌ه‌ته‌کانی به‌شی ره‌وانبێژی	ژ
١٩٩	ره‌وانبێژی	١
١٩٩	لیکچواندن	٢
٢٠٥	خواستن	٣
٢٠٩	ره‌گه‌زنۆزی	٤
٢١٤	دژیه‌ک	٥
٢١٧	جوانی بایس	٦
٢١٩	تییه‌لکیش	٧
٢٢٢	سه‌رچاوه‌کان	٨

رەوانبىژى

رەوانبىژى ئەۋەيە قسەۋ ھۆنراۋە پەۋان و جوان و كاريگەر بى ۋ لەگەل
بار و دۆخى گويگر و ھەلۋىستى قسە كىرنەكە بگۈنجىت بۆ ئەۋەي
مەبەستەكەي بە پوونى لە خوینەر بگەيەنئى و چىژى پى بېخىشەيت و كارى
تى بكات. ئەمەش بە ھەلۋاردنى وشەي لەبارو دارىشتى تۆكمە و پىكخستى
ژىربىژىيانە دىتە دى.

زانستى رەوانبىژى لەۋ ھونەر و دەستور و بىنەمايانە دەكۆلۋىتەۋە كە دەبن
بە مايەي رەۋانى و جوانى كاريگەرى قسەۋ پاراستى لە لىلى و شل و
شىۋاۋى.

لىرەدا باسى بەشىكى كەم لە بابەتەكانى رەوانبىژى دەكەين:

لىكچۈاندن

ئ- پىناسەي لىكچۈاندن: لىكچۈاندن لەسەر بىنەماي بەراۋرد ھاتوۋە. بۆ پوون
كىرنەۋەۋە چەسپاندنى سىفەتى شتىك، ئەۋ شتە لەگەل شتىكى تر بەراۋرد
دەكرىت كە سىفەتە مەبەستەكەي تىدا زالە، بۆ ئەۋەي سىفەتەكە بەم بەراۋردە
پوون بىتەۋەۋە بەزىدە پەۋىي دەرىكەۋىت. ئەۋ شتەي بابەتى باسەكەيە پىي
دەگوترى (لىچۈۋ) و ئەۋەي بۆ بەراۋرد و پوونكىرنەۋە ناۋبراۋە پىي دەگوترىت
(لەۋچۈۋ). سىفەتى ھاۋبەشى نىۋان ئەم دوو بىنەپەتە پىي دەگوترىت (روۋى
لىكچۈۋ) و دەشى نامرازىكىش ھەبىت دوو بىنەپەتەكە بەيەكەۋە بېستىت پىي
دەگوترىت (ئەۋزارى لىكچۈاندن).

نمۇنەيەك:

دئە ھەرۋەك سەماۋەر پىر لە جۈشە

خەرىكى سۆز و گىريان و خرۋشە

لەم دیرپەدا. لیکچواندن لە نیوەی یەگەمدایە. (ناری) دەیهوی باسی دلی پر جۆش و خرۆشی خۆی بکات. بۆ پوونکردنەوهی ئەم جۆش و خرۆشه دلی خۆی لەگەڵ سەماوەر بەراورد کردوو کە هەمیشە لە کۆل و جۆشدا یە. بابەتی باسە کە دلی شاعیرە، ئەمە (لیچوو)ە، سەماوەر بۆ پوون کردنەوهی سۆز و خرۆشی دلی شاعیر هاتوو، ئەمە (لەوچوو)ە. سیفەتی هاوبەشە کە جۆش و خرۆشه، ئەمە (پووی لیکچوون)ە (هەرودە) یش ئەوزاری لیکچواندنە کە یە.

ب- بنەرەتەکانی لیکچواندن:

لیکچواندن بە گشتی لە چوار بنەرەت پیک دیت:

۱- (لیچوو) ئەمە بابەتی باسە کە یە. لە هەموو بنەرەتەکان لە پێشترە، چونکە باس باسی ئەمە. ئەوانی تر بۆ خزمەتی ئەم هاتوون.

۲- (لەوچوو) ئەمە بۆ پوونکردنەوهی لایەنیک (لیچوو) دیت کە بەراوردە کە ی لەسەر بنیات دەنریت.

ئەم دوو بنەرەتە (لیچوو و لەوچوو) بنەرەتی بنچینهیین لە لیکچواندندا. بەبێ ئەم دوو لیکچواندن دروست نابیت هەر کام لەم دووە لابدریت لیکچواندنە کە نامینیت.

۳- (پووی لیکچوون) سیفەت و لایەنی هاوبەشی نیوان هەردوو بنەرەتە بنچینهییە کە یە ئەم سیفەتە لە لیکچواندنی ئاساییدا، لە (لیچوو) بێ هیژ و لە (لەوچوو) بە هیژە.

۴- (ئەوزار) ئەو وشە یە کە دەوری بە یە کە وه بەستنی هەردوو بنەرەتی بنچینهیی لیکچواندن (لیچوو و لەوچوو) دەگیرێ. ئەمە هەندێ نموونە ی ئەوزاری لیکچواندن: (وەک ، وەکو ، هەرودە ، لەو دەکا ، لەو دەچی ، ئاسا ، چون ، وینە ی ، چەشنی...)

ئەم دوو بنەرەتەى دواوہ (رووی لیکچوون و ئەوزار) بنەرەتەى بنچینەى نین،
بۆیە دەشى باس بکریڻ و دەشى فېرى بدریڻ.
نمونه:

دئەم زنجیر ئەکەم ئەمما ئە یاری دئەرویا چ بکەم؟
رەگم وشکە وەکو پووشە، ئە قوودى کارەبا چ بکەم؟

(قانیع)

لیکچواندن لە نیوہى دووہمدایە ((رەگم وشکە وەکو پووشە...)) قانیع رەگى
خۆى لە وشکایەتیدا بە پووش چواندووە. بنەرەتەکانى لیکچواندنەکە
ئەمانەن:

۱- رەگى شاعیر: لیچووہ

۲- پووش: لەوچووہ

۳- وشکایەتى: رووی لیکچوونە

۴- وەکوو: ئەوزارى لیکچواندنە

پ- بنەرەتە باسکراوہکانى لیکچواندن:

- بۆى ھەيە ھەر چوار بنەرەتەکەى لیکچواندن ھاتبن وەکو دوو
نمونهکەى سەرھوہ.

- بۆى ھەيە سى بنەرەت ھاتبن ئەمەش دوو جۆرە:

ئ- بۆى ھەيە سى بنەرەتە باسکراوہکان (لیچوو و لەوچوو و ئەوزار) بن
و رووی لیکچوون نەھاتبى. نمونه:

قەسەم بەو شەربەتى دیدارى پاکت
شەرابم عەینى زەھرى مارە بى تو

(نالى)

له نیوهی دووه‌مدا، لیکچواندنه‌که بریتییه له (شهرابم عهینی زه‌هری
ماره) به‌بی یار شهرابی خوئی به زه‌هری مار چواندووه. له‌م لیکچواندنه‌دا،
ته‌نیا سی بنه‌په‌ت هاتوون.

۱- شهرابی شاعیر: لیچوو

۲- زه‌هری مار: له‌وچوو

۳- عهینی: نه‌وزاره

(پووی لیکچواندن) که کوشنده‌یی، نه‌هاتوو چونکه خوینه‌ر خوئی
ده‌یزانیت.

ب- بوئی هه‌یه سی بنه‌په‌ته باسکراوه‌کان (لیچوو و له‌وچوو و پووی
لیکچوون) بن و نه‌وزاری لیکچواندن نه‌هاتبی، نمونه:

کور ئایینه‌یی جه‌مالی زاتن

که‌چ مه‌ظه‌ری پورته‌وا صیفاتن

(خانی)

له نیوهی یه‌که‌مدا، لیکچواندن له (کور ئایینه‌یی جه‌مالی زاتن) دایه خانی
(کورپی) به (ئاوینه) چواندووه که جوانی زات پیشان ده‌ده‌ن.

۱- کور: لیچوو

۲- ئایینه: له‌وچوو

۳- جه‌مالی زات پیشاندان: پووی لیکچوونه

(نه‌وزار) نه‌هاتوو

— بۆي مەيە تەنيا دوو بنەرەتە بنچينەيىەكە (لېچو ولەوچوو) ھاتىن و دوو
بنەرەتە نابنچينەيىەكە (رووى لېكچوون و ئەوزار) نەھاتىن وەك:

دەمىك بوو چاوەرى ي بەفريكى وا بووم مژدە بى باری
سەرم بەفرە كە چى هیشتا شەرە تۆپە ئەمە بۆياری

(پىرەمىرد)

لېكچواندن لە (سەرى شاعىرە) كە بە (بەفر) ي چواندووە .

سەرم: لېچووە

بەفر: لەوچووە

ئەوزار و رووى لېكچوون نەھاتووە .

پرسیار

له م ډیره شیعرانه ی خواره ووه دا، لیکچواندن دهرینه و بنه پره ته کانی له یه ک
جیا بکهره وه:

۱- نه من کیوم، سهرم شاخه، هه ناسه م

(حاجی قادری کوی)

نه سیمه، چاوه کانه، میزهرم، ته م

۲- قه لبی مه شوبهی زیری ژفه یزاته جه لا گرت

(جزیری)

ما رووسییه و سیفر سیفته رهنگی سه دا گرت

۳- دی به تاو نه شکی دوو چاوم هه روه کوو دیجله و فورات

(کوردي)

مه زره عه ی غه م سه وزه، تیراوه له بهر نه م دوو شته

۴- تاکه ی چون مه جنوون ویلی هه ردان بهم؟

(مهوله وی)

تاکه ی خه مزه ده ی باری هیجران بهم؟

۵- لارو له نجه ت، به سته یه، موسیقایه، گورانی یه

(هه ردی)

به ژن و بالاکه ت نمونه ی هه یکه لی یونانی یه.

۶- نه یله فله ر دل، تو ناقتابی

(خانی)

ته ن شهبی که تان، تو ماهتابی

خواستن

ٺ- پڻاسهي خواستن: خواستن ٿو ليڪچواندنهيه كه تهنيا يهڪي له دوو
بنه پره ته بنچينه كه ي هاتبي و ٿوي تر نه هاتبي.
نمونه:

ٺيلاهي! نه رگزا مه ي مه ست و نازڪ

ڙ دهستي خوار و به دخواهان بپاريز

(جزيري)

(ٺيلاهي: خودايه، مه = ٺيمه، ڙ: له، خوار: لارو خراپ، به دخواه: به د نياز)
خواستن له وشه ي (نه رگزن) دايه. ماناي وشه كه جو ره گوليڪه. جزيري
ياره كه ي خوي به (نه رگزن) چواندوه (يار) (ليچوه)، (نه رگزن) (له وچوه)
(مه ست و نازڪ) (پوي ليڪچوونه) (ٺهوزار) نه هاتوه. به لام له و ليڪچواندنه دا
دياره (جزيري) له دوو بنه پره ته بنچينه ييه كه (يار، نه رگزن) تهنيا يه كيكي
هيئاوه (له وچوو - نه رگزن). ٿوي تري فري داوه (ليچو - يار) له م ديپر
شيعره دا (نه رگزن) بويار به كار هاتوه.
نمونه يه كي تر:

وانه زاني دهستي غم يادت له دلدا دهر نه كا

ٺه شكي خوينينم دهليله بو كه سي باوه ر نه كا

(مه ردي)

له م ديپر شيعره دا خواستن له (دهستي غم) دايه. له بهر وشه ي (دهست)
يه كسهر بيرمان بو ٿوه ده چيٽ كه (غم) به (مروڦ) چوينراوه. غم
(ليچوه). مروڦ (له وچوه). ٺه مه دوو بنه پره ته بنچينه ييه كه ي ليڪچواندن.
له م دووه دا تهنيا (ليچوو - غم) هاتوه، (له وچوو - مروڦ) نه هاتوه.

ب. جۆره سهره كيه كانى خواستن:

خواستن له رووى دهركه وتنى يه كئى له دوو بنه پره ته بنچينه ييه كه وه ده كريت

به دوو جۆر:

۱- خواستنى ئاشكرا: ئه و خواستنه ييه كه له دوو بنه پره ته بنچينه ييه كه ي

ليكچواندن ته نيا (له وچوو) هاتبيت و (ليچوو) فري درا بيت.

نمونه:

هه رچه ند گول سيس نه بى بگريـن

ئالتوونى دار نه رزى بگريـن

(گوران)

خواستن له وشه ي (ئالتون) دايه. له بهر وشه ي (دار) ده زانين مه بهست له

وشه ي (ئالتوون) ئالتوونى راسته قينه نيه، به لكو گه لاي زهرده. واته گوران

گه لاي زهردى به ئالتوون چواندوه: گه لاي زهرده (ليچوو) ئالتوون

(له وچوو). له م دووه (ليچوو- گه لاي زهرده) فري دراوه و ته نيا (له وچوو -

ئالتوون) باس كراوه. ئه م جۆره خواستنه، كه (له وچوو) هاتبي و (ليچوو)

فريدرايى پي ده گوتري (خواستنى ئاشكرا).

۲- خواستنى دركاو:

تا نه گريا ئاسمان و ته م ولاتى دانه گـرت

گول چه مه ن ئارا نه بوو، هه م ليوى غونچه وا نه بوو

(نالى)

(چه مه ن ئارا: پازينه ره وه ي چه مه ن، وانه بوو: نه كرايه وه)

له نيوه ي يه كه مدا خواستن له (تا نه گريا ئاسمان) دايه. له بهر وشه ي نه گريا

(نه گريا) ده زانين (ئاسمان) به (مروڤ) چويناوه. ئاسمان (ليچوو)، مروڤ

(لهوچووہ). لیڑہدا تہنیا (لیچوو - ئاسمان) ھاتووہ و (لهوچوو - مرؤڤ) فری
دراوہ، ئہوہندہ ھئیہ (گریان)ی مرؤڤ دراوہ بہ ئاسمان کہ نیشانہی
خواستنهکھیہ.

له نیوہی دووہمدا، خواستن له (لیوی غونچه وانہبوو) دایہ لهبہر
وشہی (لیو) دہزانین (غونچه) بہ (مرؤڤ چوینراوہ). غونچه (لیچووہ). لیڑہدا
تہنیا (لیچوو - غونچه) ھاتووہو (لهوچوو - مرؤڤ) نہ ھاتووہ. (لیو) نیشانہی
خواستنه.

ئہم جوړہ خواستنہ کہ (لیچوو) بگوتری و (لهوچوو) فری بدری پیی
دہگوتری (خواستنی درکاو).

پرسیار

له م دیره شیعرانه دا خواستن دهرینه و بنچینه که ی پوون بکه وه و جوړه که ی دیاری بکه :

۱- لایدا سه ریوش و په رچه می بای شه مان
مانگیک هاته دهر پر له خه ت و خال!!

(حه مدی)

۲- شیر له بیسه دهر په ری ده ست به خه نجه ر
روو به روو نه یدا له زومره ی دوژمنان

(سالم)

۳- نه وه دوه روو نیهالی عه رعه را شه نگ
روو نیشتنی میسالی غونچه دلته نگ

(خانی)

۴- روژته نه ی بادی نه ورؤزی له بنی به فری گران
کانی پیی سر بوو، چناریش دهستی چوو، په نجه ی ته زی

(حاجی)

۵- نه ئین سال دوانزه مانگه
من مانگم دی چوارده ساله

(پیره میړد)

۶- چاوه که م نه مړو له گوئشه ن گول به عیشوه خو ی نواند
نه ک نه ک گیریم به مهرگی تو قه سه م هیج نه مدواند

(حه ریق)

رہگہ زدوؤزی

ٲ- پٲناسہی رہگہ زدوؤزی: رہگہ زدوؤزی ٲوہیہ دوو وشہ یان زیاتر لہ شیوہ دا، واتہ لہ دہنگہ کان وہکو یہک وا بن یان لہیہ کھوہ نزیک بن، بہ لَام مانایان جیا بی. ٲہگہ ر یہک مانایان ہہ بی رہگہ زدوؤزی دروست نابیت. نمونہ:

ٲہگہ ر خالت بلیم مشکی خہ تای
عہ ریز من ٲہ مہم عہینی خہ تایہ

(حاجی)

لہ کوتایی ہہ ردوو نیوہ دیڑدا، وشہی (خہ تا) ہاتوہ، ہہ ردوو وشہ کہ لہ شکلدا یہک شتن بہ لَام لہ مانادا جیان. یہ کہ میان (خہ تا) شویتیکہ لہ تورکستانی چین، کہ چی دووہم بہ مانای گوناہ و تاوان ہاتوہ. نمونہ یہ کی تر:

بہ ٲاھ و گریان دیسان ہاتوہ ہہ وری نیسان
جگہ ر پرٲاھ و ٲاور وہک عاشقی بی قہ رار

(وہ فایی)

لہم دیڑدا رہگہ زدوؤزی لہ وشہکانی (ٲاھ) و (ٲاور - ٲاگر) دایہ. ٲہم دوو وشہیہ ہہر چہ ندہ لہ شکلدا کت ومت وہکوو یہک نین بہ لَام لہیہک نزیکن. جیاوازییان تہنیا ٲوہیہ کہ وشہی (ٲاور) یہک دہنگ (ر) کوتایی لہ وشہی (ٲاھ) زیاترہ.

ب- جۆره سەرەككییه كانی پەگەزدۆزی: پەگەزدۆزی دوو جۆری سەرەكی
هەیه كە ئەمانەن:

پەگەزدۆزی تەواو و پەگەزدۆزی ناتەواو.

۱- پەگەزدۆزی تەواو:

ئەو هەیه ئەو وشانەى پەگەزدۆزی دەیانگریتەوه، لە شەكدا كەت و مەت و بێ
جیاوازی وەكو یەك وابن. واتە لەم خالانەى خوارەوه وەكوو یەك بن:

- ژمارەى دەنگەكان

- جۆرى دەنگەكان

- پىزى دەنگەكان

نمونه:

ئەو هەى پێگەى ئەكوردەكان گۆرى

ئەعەتەى خوا ئە ئەلجەدو گۆرى

(مەلای گەورە)

رەگەزدۆزی تەواو لەنیوان وشەى (گۆرى) ى كۆتایى نیو هەى یەكەم و

(گۆرى) كۆتایى نیو هەى دوو هەمدایە، ئەم دوو وشەیه روخساریان وەكوو یەك

وایه، بەلام مانایان جیاوازه؟ یەكەمیان واتە پێگە ى گۆرىن كە كارە، بەلام

دوو هەمیان ناو هە واتە (قەبر).....

۲- رهگه زدوۆزی ناته واو:

ئەو ەيە ئەو وشانەي رهگه زدوۆزی دەيانگریتەو ە لەشکلدا کت و مت وەکو یەك
نەبن، جیاوازییان هەبێ بەلام لەیەكەو ە نزیک بن.
جیاوازییەكە دەبێ تەنیا لە یەكێ لەم خالانە بێت:

- ژمارەي دەنگەکان

- جوۆری دەنگەکان

- ریزی دەنگەکان

بوۆی هەيە وشەکان لە ژمارەي دەنگەکانەو ە جیاوازیبن، واتە یەكێ لە وشەکان
دەنگێك یان ئەگەر وشەكە درێژ بوو، دوو دەنگ لەو ەي دی زیاتر بێ.
زیادەكەش لەواتە لە سەرەتا یان لە ناو ەپراست، یان لە كوۆتایی وشەكە
هاتبێت. نموونە:

مەعشووq تویی ب فەخر و نازی

عاشق تویی لێك بێ نیازی

(خانی)

رهگه زدوۆزی لە وشەکانی (ناز) و (نیان) دایە، دوو ەمیان (نیان) یەك دەنگ (ی)
لە یەكەمیان (ناز) زیاتر ە و دەنگە زیادەكە كەوتۆتە ناو ەپراستی وشەكەو ە
(ی -).

• یان وادەبێ وشەکان لە جوۆری دەنگێك جیاوازیبن، جا ئەو دەنگەي
گوۆراو ە چ لە سەرەتا، یان لە ناو ەپراست، یان لە كوۆتایی بێ.

نموونە:

پیری بە تەنیا رەحمەتە

(حەمدی)

پیری و ەهژاری زەحمەتە

– له دټره شيعره که دا ره گه ز دۆزی ناتواو له نيوان وشه کانی (ره حمه ته) و
(زه حمه ته) دا هه يه چونکه دهنگی يه که میان جيا يه.

– بۆی هه يه وشه کان له پيزبوونی دهنگه کان جيا بن. نمونه:

يهك زيده شیرين زياده مه حبوب

يهك رووحي قو لووب جووری مه قلوب

(خانی)

له نيوهی دووه مدا، په گه ز دۆزی له وشه کانی (پووح) و (حوور) دايه. ئه م دوو
وشه يه له ژماره جووری دهنگه کان وه کوو يه کن، به لام پيزی دهنگه کان
گۆپاوه.

۳	۲	۱	
ح	وو	ر	يه که م
ر	وو	ح	دووه م

پرسیار

له م دپړه شيعرانه ی خواره وهدا، ره گه زدوږی دهريننه و جوړه که ی بنووسه و
دياری بکه:

۱- نه ی خامه ته ژی گه له ک دريژ کر
نه ف نامه به سه ته پر قريژ کر

(خانی)

۲- نيمه هر چه نده که قه وميکی زورين
به لام چونکه قه وميکی خوځورين
بويه دائيما واله ژير ده ستي زورين

(بی که س)

۳- با نه چي ته لای ره قيبان، یار نه نيسي خانه بی
لازمه نه و ناسکه له ولانه بی له ولانه بی

(زيوه ر)

۴- شکانيان که مانچه ی ده ستم
به لام زوو فرياکه وت هه ستم

(کامه ران موکری)

۵- گول له ناو باخا پيکه نی ——— روژ هه لات
گول له ناو مالی منا پی ی پيکه نی تا روژ هه لات

(حه ريق)

۶- قز کالی، لیو نالی، پرشنگی نیگا کال
نه ی کچه جوانه که ی سه رگونا نه ختی نال

(گوران)

دژیهك

ئ- پیناسەى دژیهك: دژیهك ئەوەیە دوو وشە دژو پیچەوانەى یەكترىن.
وەكوو: گەرەو بچووك، پاك و ناپاك، مردن و ژيان، بەهیز و بى
هیز.....نموونه:

مەژى بۆ مردن، بمرە بۆ ژيان
چۆن قازانچ ئەكەى تا ئەكەى زيان

(برايم ئەحمەد)

(لەم دێرە شیعردا دژە یەك لەنیوان ئەم وشانە دا هەیه

مردن × ژيان

قازانچ × زيان

ئەكەى × ئەكەى

ب- جۆرە سەرەکییەکانى دژیهك: دژیهك دوو جۆرى سەرەكى هەیه:

ئ- دژیهكى ئەرئ: ئەوەیە وشەکان هەریەكە لە رەگەزێكى سەرەخۆ بن، لە
مانادا دژو پیچەوانەى یەكتر بن وەكوو (خەندەو گریان، تال و شیرین،
سەرکەوتن و ژێرکەوتن.....هتد) وەكوو:

چ رووناكى بى، چ تاریكى، چ نزمى بى یا بەرزى

بە خوشى بى وەیا تالى هەمووى ئەروا لەسەر ئەرزى

(پیرەمێرد)

دژە یەكى ئەرئ لەم دێرە شیعردا ئەمانەیه:

رووناكى × تاریكى

نزمى × بەرزى

خوشى × تالى

ب- دژیه کی نه ری: نه وه یه دوو وشه که به نه فی یان نه می بووین به دژیه ک
وه کوو پاک × ناپاک ، مه رد × نامه رد ، برځ × مه ږو ، به میز × بی میز...

نموونه:

نه ی کوردی جه فا دیده به سه قه یلی نه ساره ت

نادان به کوته ک حالی ده بی، دانا نیشاره ت

(قانع)

دژیه ک له نیوان (دانا × نادان) دایه . که هه ردوو وشه که له یه ک ره گه زن به لام
به نه فی بوونه ته دژیه ک.

پرسیار

له م ديږه شيعرانه دا چي د ژبه ك هه يه د هري بيڼه و جوړه كه ي د ياري بكه:

۱- گه ليكېم رڼگاري تال و شيرين رابوارد ناخو
مه رگ مه ودا ددها بېينم سهرده ميكي تر

(هيمن)

۲- نه وه ي رزقي موقه رږه بوخوي دي
سه د دفعه بخوازي يا نه خوازي

(حاجي)

۳- يارم له نه نده روون هات دهستي ره قيب له دهستا
غه مناك و شادمانم، ره حمه ت عه زابي هيئا

(سالم)

۴- نيړگزين شنگ و مهستن چه پ و راست
ساقيان جام و دهستن چه پ و راست

(جزيري)

۵- دژمن ل مه شانه دوست غه مگين
فه رزه مرنا چه كو و تاجدين

(خاني)

۶- نه گهر دوستم، نه گهر دوژمن بزانه
نه وهندهم تيگه بيڼه كامه يانم

(مه دهوش)

جوانی بایس

ئەو ھەيە دیاردەيەك ھۆی دروست و راستەقینەى خۆى ھەبى، بەلام
ئەو ھۆيە بخريته لاوہ بۆ جوانکردن و رازاندنەوہى شيعرەكە ھۆيەكى ترى
ھونەرمنەندانەى بۆ دروست بکرى كە زۆر دوور بىت لە ھۆيە دروست و
راستەقینەكەى خۆى.

وہكوو لەم ھۆنراوہيە

مانگى نوێ بۆيە ھەموو شەو زیاد ئەكاو ئەشنيتهوہ

تا جەمالى ھەروەكوو رووى تۆ برازینیتهوہ

كاتى بوو بە چوار دەھەم شەو تى ئەگا نابى بە رووت

جا لە داخا وور دە وور دە كەم ئەكا و ئەتويتهوہ^۱

(عەلى كەمال باپير)

لیرەدا شاعیر زۆر وەستایانە دەيەويت بە خۆشەويستەكەى بلیت كە كەس
لەو جوانتر نی یە دیت مانگى یەك شەوہ لە زیادکردنى بەردەوامى دەباتەوہ
سەر ئەوہى كە دەيەويت خۆى وەكوو رووى یارەكەى برازینیتهوہ، بەلام كە
لە شەوى چوار دەھبیتە مانگى تابان ئەو كاتە تى دەگا كە ھیشتا لە
جوانى دا نەگەیشتۆتە یارەكەى، بۆيە لە داخ و خەفەتا وردە وردە بەرەو
نەمان دەچیت كە ئەمەش ھۆى راستەقینەى نی یە تەنھا بۆ جوانکردنى
شيعرەكە بەكارى ھیناوە.

۱ - دیوانى كەمالى - عەلى باپير ئاغا / لا ۱۹۵۶ ، چاپى ۱۹۸۶ .

پرسیار:

له م دپړه شيعره نه دا جوانی بايس دهربينه و ديارده که دهست نيشان بکه و
هويه جوان دروست کړاوه که پوون بکه وه:
۱- له خه وفی ته لعه تی، روژ هه رووه کو شیت
به پروو زه ردی هه لات و که و ته کیوان

(نالی)

۲- شه مال له ترسی شنه ی نسپی سه خت
په نای بو باسک و پیده شت هیناوه

(دیلان)

۳- نارنج و تورنج شوبهی زینی
زه ربوی ل عیلله تا نه قینی

(خانی)

۴- له لیواری جهوزا گولا له و به ییوون
ساوان، نه له رزن، له تاو نقووم بوون

(گوران)

۵- په له ی گولا له له ترسی چنوور
ناو جه رگی سووتاو رهش هه لگه راوه

(دیلان)

۶- خوینی پاکی لاوی کوردانه رزاوه کیو و که ژ
بویه وا نیستاکه سووره، رهنگی گوئناری هه یه !!

(ئه حمه د موختار جاف)

تيهه لکيش

پيناسه ي تيهه لکيش: ئه وه يه شاعير يان نووسهر، نيو ديپر، يان ديپرک يان سهراپاي هونراو هيهك، يان په نديك، يان ئايه تيک، يان فهرمووده يهك، يان قسه يه كي نه ستهق بي دهستكاري وهر بگريت و له ناو دوو كه وانه بيخاته ناو بهر مه كه ي خويه وه، جاناوي خاوه نه كه ي ببات يان نه بات: نمونه:

بؤ فلهك ناكهم ته نه زوول ههروهكو نووري نه ئي
(من به چه رخي ئاسمان سپله ئيستيهزا نه كه م)

(كه مالي)

ليره دا دياره (كه مالي) نيو ديپر شيعري (شيخ نووري شيخ صالح) ي تيهه لکيشي شيعره كه ي خوي كردووه. ناوي (نووري) شي له پيشه وه هيناوه. نمونه يه كي تر:

دهمي كوچبار كه ت ناچي له يادم
دهبي وهك كوشتمت بشپرسى دادم
(كه بارگه ت بؤ ههوار تيک نا عهزيم
شكا نه ستوندهگي تاو لي مرادم))

(مه ژار)

(مه ژار) ديپر شيعريكي هيمني تيهه لکيش كردووه بي ئه وه ي له شيعره كهيدا ناوي خاوه نه كه ي بيني چونكه ديپر شيعره كه ي هيمن زور به ناوبانگه و خوينه ري شيعره كاني هيمن دهيناسيته وه.

نمونه یه کی تر:

بۆچی فەرموویه تی نه بیی نه مین

((اطلبوا العلم ولو بالصین))

(حاجی)

له م دێره دا (حاجی) فەرمووده یه کی پیغه مبه ری به ده قی خو ی تی هه لکیش

کردووه، بی نه وه ی ده ستکاری بکا، یان بیکابه کوردی.

تیبینی: هه موو پینج خشته کییه کانی شاعیریك له سه ر شیعری شاعیریکی

تری ده کا به ر نه م هونه ره ده که ویت.

پرسیار

۱- قه‌دری میله‌تتان به جاری شکان
نه‌ه‌یاتان ما، نه‌ناوونیش‌شان
باری ته‌عنه‌تان وا‌هاته‌سه‌رشان
(وه‌فدی کوردستان، میله‌ت فرۆشان
هه‌رزه‌وه‌کیلی شاری خامۆشان)

(بیگه‌س)

۲- گۆل له‌سه‌ر لقی خۆیا ره‌نگینه
(به‌ردیش له‌جیگای خۆی سه‌نگینه)

(پیره‌می‌رد)

۳- رۆژی فه‌رمووت (ئیس لانا‌سان الا‌ما‌سعی)
هیچ که‌سیش هی‌زی فه‌لاح‌نیش کی‌لانی نییه

(دڵدار)

۴- له‌دوو ئاوان که‌یه‌کده‌گری
(سیروانی نهم‌چهم‌تا‌نجه‌رۆی نه‌وچهم
دوو میسره‌عی به‌یتی مه‌ول‌ه‌وی
بدن به‌یه‌کدا نهم‌چهم‌بو‌نه‌وچهم)

(پیره‌می‌رد)

۵- سه‌یری که‌نه‌ئی‌ی‌خوینی رزّای گه‌شی تۆیه
(سیروانی سروشکم که‌نه‌کا‌هاژه‌له‌سه‌ردا)

عه‌لی که‌مال با‌پیر (که‌مالی)

۶- تا‌نه‌تناسی نایه‌ت و سه‌عاتی نه‌وقاتی دوعا
فانیده‌ی چــــی (ربنا انزل علینا مانده)

(صابری)

سەرچاوهكان

١-	محمد عارفی جزیری	سگفان عبدالحکیم	١٩٨٤ - بغداد
٢-	گۆقاری سلیمانی ژ (٩) ی سالی ١٩٦٩	د. شوکریه رهسول	١٩٨٩ - ههولیر
٣-	المدخل لدراسه الادب الکردی المدون باللهجه الشمالیه - جزء الاول	تحسین ابراهیم الدوسکی	١٩٩٣
٥-	پۆلی گۆقاری هیوا له پیشخستنی هونه رهکانی ئەدهبی کوردیدا	نامه‌ی ماجستیر - هیمداد حسین بکر	١٩٩٥
٦-	هونه رهکانی ئەدهب له پۆژنامه گهری نیهنی کوردیدا (١٩٦١ - ١٩٩١)	نامه‌ی ماجستیر - نه‌وازد علی ئەحمەد	٢٠٠٠ سلیمانی
٧-	میژووی په‌خشانێ کوردی تا سالی (١٩٨٠)	عه‌لادین سجادی	٢٠٠٠ ههولیر
٨-	ئەدهبی پۆژنامه نووسی سه‌رده‌می کۆماری کوردستانی (١٩٤٣ - ١٩٤٧)	نامه‌ی دکتۆرا - هیمداد حسین بکر	٢٠٠١
٩-	(گۆقاری ده‌نگی گیتی تازه) سه‌ره‌ل‌دان و ده‌وری له پیش خستنی زمان و هونه رهکانی ئەدهب و وه‌رگێراندنا	پ. د. شوکریه رهسول	٢٠٠٣ سلیمانی
١٠-	پۆژنامه‌ی (برایی - براییه‌تی ١٩٦٧ - ١٩٧٤) و پۆلی له پیشخستنی ئەدهب و پۆشنییری کوردیدا	نامه‌ی ماجستیر - ئاریان ابراهیم احمد	٢٠٠٤ سلیمانی
١١-	چیرۆکی هونه‌ری کوردی	حسین عارف	١٩٧٧ به‌غدا
١٢-	لیکۆلینه‌وه‌و بیلۆگرافیا‌ی چیرۆکی	عومه‌ر مه‌رعوف	١٩٧٨ به‌غدا

	کوردی	بەرزنجی	
۱۳-	چیرۆکی نوێی کوردی	حەسەن جاف	۱۹۸۵ - بەغدا
۱۴-	بینای ھونەری لە کورتە چیرۆکی کوردیدا	ئەحلام مەنسور	۱۹۹۹ - سلێمانی
۱۵-	گەڕانەووە لە خەیاڵەووە بۆ واقع	عەتا قەرەداغی	سلێمانی - ۲۰۰۴
۱۶-	پۆلی گۆڤاری گەلاوێژ لە گەشەسەندن و پێشخستنی ئەدەبی کوردیدا	محەمەد دلێر ئەمین محەمەد	سلێمانی - ۲۰۰۴
۱۷-	الروایه الکوردیه	عبدالرحمن پاشا	اربیل - ۲۰۰۱
۱۸-	خۆشخوانی	عەلانەدین سوڤادی	بەغدا - ۱۹۷۸
۱۹-	پەوانبێژی لە ئەدەبی کوردیدا	عەزیز گەردی	ب ۱ بەغدا - ۱۹۷۵
۲۰-	پەوانبێژی لە ئەدەبی کوردیدا	عەزیز گەردی	ب ۲ ھەولێر - ۱۹۷۵
۲۱-	پەوانبێژی لە ئەدەبی کوردیدا	عەزیز گەردی	ب ۳ سلێمانی - ۱۹۷۹
۲۲-	پەوانبێژی	عەزیز گەردی	ھەولێر - ۱۹۹۲
۲۳-	دیوانی مەولەوی		
۲۴-	میژووی ئەدەبی کوردی	د. مەرف خەزەندار	

بهشی خویندهوه

ژمارەى لاپەرە	ناوەرۆكى بەشى خۆیندنهوه	ژ
۲۲۶	شیخ سەعیدی پیران	۱
۲۲۸	میر شەرەفخانی بەتلیسی	۲
۲۳۰	قاسم ئەمین و ئازادکردنی ئافرەت	۳
۲۳۵	ئەین سینا	۴
۲۳۸	تاگور	۵
۲۴۲	مەلا محەمەدی کۆیه	۶
۲۴۵	شیخ محەمەد عەبدە	۷
۲۴۸	خەملى پەمۆو تکای شیخ	۸
۲۵۶	قەلاى دمد	۹
۲۵۹	کۆمارى ئەفلاتوون	۱۰
۲۶۱	سەرچاوه کان	۱۱

شیخ سه عیدی پیران

۱۸۶۸ - ۱۹۲۵

شیخ سه عید کوری شیخ مه حمودی ((کلدار)) ه، له بنه ماله یه کی ئایینی بووه، له گوندی ((پیران)) که که وتۆته ژوورووی ((دیاریه کر)) هوه هاتۆته دنیاوه، کلدار له قه بی بنه ماله ی باوکی بووه، پیاویکی زاناو نیشتمانپه روه ربووه له گه ئی لاوه خزمه تی خۆی کردووه یه کێک له بهر ئه وه که خه لیفه ی ((مه ولانا خالد)) بووه ته ریه تی ((نه قشبه ندی)) له ناوچه ی کوردستانی تورکیادا بلاو کردۆته وه، له م پووه وه خۆیشی بووه به شیخیکی پایه به رزو تا دوانزه هه زار مریدو په یه روه یکه ری هه بوو، له وانه بووه به ته وای به سه ر ئه و ولاته نه دا زال بووه.

یه کێ باری عیلمی و زانایی وه کو چۆن شیخیکی به رزبووه زاناو عالمیکی به رزتر بووه، گه ئی ئیجازه ی ته دریسی داوه به فه قیه کانی له مانه دوانزه عالمی هه ره گه وره له و لاتهدا ده ستنێژو ((مجان)) ی ئه م بوون.

یه کێ له باری نیشتمانیدا له باوه ری شیخ سه عیددا حکومه تی ئه و سه رده مه ی عوسمانی له ریگای شه ریه تی ئیسلامه وه نه چووه به پێوه، ئه میش بۆهاتنه وه سه رپێ ئه و حکومه ته و بۆ که مکردنه وه ی ئه و سه رانه و پیتاکانه که حکومه ت خستبوونیه سه ر دانیش توانی ولات هه ستا، نیشتمانپه روه رانی تری کورد دایانه پالی، شۆرشێ ۱۹۲۵ - ۱۹۳۰ ی کوردی له ولاتی تورکیادا په یدابوو، له ئه نجاما به هۆی هه ندی که م کووپیه وه که په یدابوو سه رنه که وتن، شیخ سه عید گیراو له لایه ن تورکه کانه وه خنکێنرا. ئه م پیاوه توانی له و ماوه که مه ی ژیا نیا پیشه واییه کی میژوویی بۆ نه ته وه که ی خۆی له و ولاته دا بگریته ده ست. له پایه ی زانیاری و ئه ده بی و

هونه ريدا يه كه م كه سى بووه له و ناوچه يه دا هونراوه كوردى و فارسى و
 عه ره بيه كانى سۆزىكى ده دا به مهردم. پياويكى به سامان بووه. له نان
 بدهيى و ديوه خاندارى دا به سه بۆ ئه و كه پيشپهوى شۆرشىك بووه.
 ناوبانگو ((طريقة))ى مه ولانا خالد له شىخ سه عىدى پيرانه وه له و ناوه دا
 دهنگو ئاوازي پهيدا كرد. كۆرى مه دره سه و خانه قاكه ي وه كو پووره ي ههنگ
 وابوو، له دوولاه بۆ وه رگرتنى زانىارى ريگاي ((طريق)) و شه ريعه ت
 رووى تىكراوه. ئه و دوو ريگايه بوو كه له ئه نجاما رچه ي شكاند بۆ شۆرشى
 نه ته وايه تى. ئه م سى ريچكه يه كه شىخ سه عىدى پيران گرتبووى بوون به سى
 شارىگه كه مريدان و په يره وى كه ره كانى هه رسى ريگاكه له پاش خويشى
 له سه رى برۆن و شوين ماله گه وره هه ر كويز نه بيته وه و هه ر ئاوه دان بى.

مير شەرفخاننى كۆرىمىز شەمسەددىن بىدلىسى رۇژكى

شەرفخان لە رۇژى بىستەمى زىلەقدەى سالى ۹۴۹ كۆچى داو ۱۵۴۱ زايىن لە شارۆچكەى (كرهرد) لە نزيك شارى (قوم) لە مالى قازىيەكى قومى (كەدەچنەو سەرقازى شريحي كوفى) لە دايك بوو دايكى كچى ميرخان بوو.

لە (۹) سالىدا دەگەل شازادان لە كۆشكى شامى تۆماسى سەفەوى بۆ ماوہى سى سالىن خويندوويەتى، لە ۱۲ سالىدا لەسەر داواكارى ھۆزەكەيان كراوہ بەمير چونكە باوكى گوشەگيرى ھەلبژاردوہ..... ناردراوہتە سەرساليان و مەحمود ئاباد لەلای شىروانانەوہ پاش ماوہيەك چۆتە لای خالى كە مەحمەد بەگى حاكىمى ھەمەدان بوو وە لە ھەمەدان ژياوہ وكچى خالى مارە كردوہ. سى سالىش لە ھەمەدان ماوہ.

لە ھەراى سولتان بايەزىدا كە پەناى بەشاي ئىران ھىنا باوكى كرايەوہ مىرو گروھروديان دايە.... دواى چەند سالىك ديسان باوك بۆ كۆر دەستى لە ميرايەتى بەردا. شەرفخان بۆ ماوہى دوو سالى ھەميشە وەك ياوہرو راپوژكارىك لەگەل شادا بوو لىي جيا نەدەبوو.... بە لەشكر ناردىانە سەر ئەحمەدى خانى (بيە)وہ بەسەر ولاتەكەى رادەگەشت. سولتان ھاشمى حاكىمى گەيلان بە ۱۸ھزار سواروہ ھىرشى بردە سەر شەرفخان كە لە چوارسەدو پەنجا سوار پترى نەبوو. لەشكرى گەيلانى شكاندو سى منارەى لەسەريان بەرزكردەوہو گەيلانى گرتو لە پاشان لەسەر خواستى خۆى ھاتەوہ قزوین.... ديسان لەسەر خواستى خۆى ناردىانەتە ولاتى شىروان و ناوچەكانى، تەركات و ئەرش و ئاق داش و قەبالەو و باكو و كەناروى دراوہتى كە خۆى و ھۆزەكەى پىي بژين. لە پاش ھەشت مانگ لەوى بوو

شاھ تۆماسب مردووھ ئىسماعىل مىرزا ناردوویھ بردوویھ تییه قەزىن و
کردوویھ تی به میرى کوردستان و لورستان و گۆران و ھەر کوردیک کارى به شای
ئىران بووھ له ریگه ی میرشەرەفەوھ دەبووا یه پىی بگا.

دوایی شایان لیى پەنجاندووھ و ناردوویھ تییه سەر نەخچەوان.....
سالىک و وچار مانگ حاکمى نەخچەوان بوو سولتان مرادى سىيەم به هۆى
خوسرەو پاشای میرى میرانى وان عەفونامە ی بۆناردووھ و ھاتۆتەوھ بدلیس
جیگە ی باوبا پیرانى. ناوچە ی موش و چەند جیگە یه کی ترى بۆ خراوھتە سەر
بدلیس و سالانە ٤١٠ ھەزار ئاقچە ی داھات بوو.

خۆى دەلى: ئەمرۆکە دوامین رۆژى مانگى قوربانى سالى ١٠٠٥ کۆچى و
١٥٩٦ زایینییه له سایه ی سەرى سولتان مەحمەد خانەوھ فەرمانرەوای
بدلیسمو کاروبارى خۆم داوھتە دەست شەمسەددینی کورم میرشەرەفخان له
سالى ١٠٠٥ کۆچى ١٥٩٦ زایینیدا تەواووو له دانانى پەرتووکی شەرەفنامە
ئەوھى کە باسى میرەکانى کورد دەکات.

قاسم ئەمىن و ئازادکردنى ئافرىدە

سالىك لە سالان ھەشتى ئازار ھاتەو ە..... سەرنووسەرى ئەو رۆژنامەيەى
ئىشم تىدا دەکرد وتى:
ھىچت بۆ ھەشتى ئازار نەنووسیو ە؟ ناتەوى لە پۆژى ژنانى جىھاندا شتىك
بنووسىت.

وتم: بەلى، پۆژى ژنان وادىت، ديارە لەناو ژنانى جىھاندا ژنانى عىراقىش
جەژن دەگىپن. پۆژنامەكەمان بە ەرەبى دەنووسرا، لەبەر ئەو ە بۆ باسىك
گەران كە بۆ خویندەوارى ەرەب بىتو لە باسى ژنان بە ەرنەبىتو لە
جەمسەرىكەو ە بە كوردىشەو ە ببەستىتەو ە. دوو وینەم ھات بەبىردا، بە
خامە دوو نەخشەم بۆ كىشان، بالىردا نەخشەى وینەى يەكەمیان بكەم بە
كوردى.

دوو وینەى مونا سەبەت

(۱)

قاسم ئەمىن.....

لە بىرەو ەرى ئەودا دەچمە سەر چىرۆكى - تۆو خاك و با - ئەو چىرۆكەى
بەرەو گەلىك كەسى ترى پاكىشام، گەلىك كەسى وا كە تالى بىرىكى وا كە
بەم خاكەو ە بەسترا بىت پىكەو ەى گرى داوین.... ئەو تالە تا دىت بە ھىزتر
دەبىتو پىچ دەخواتو پتەو دەبىتو منو ئەوان لە جوغزىكى وا گەورەدا
كۆدەكاتەو ە، كە ھەموومان ھەر سەربەوینو ئەو جوغزەش زۆر فراوانە.....
ئەو پىاو ە يەككە لەوانەى لە خاكى پاكى ئىمەدا لە دايك بوو ە،
رەشەبايەكى تىژھاتوو ە... نازانم رەشەباى شەپبوو، يا ھەر ھەلدانو
ئوارەيى كۆنەكەى ئادەمىزاد بوو ە بە دواى پاروو ناندا، ياشتىكى تر بوو ە؟

ھەر چۆنىڭ بوويىت، ھەر رەشەبايەكى بالدار بوو، يا ئەو تۆۋە خۆى
بالداربوو لە ئاۋجەرگەى شارى سلىمانىدا، بەسەر گەلىڭ لووتكەى بەرزدا
فرپوۋە بەمەلەۋانى بەسەر گەلىڭ دەريادا پۆيشتوۋە رىگەى برپوۋە
گەيشتۆتە كەنار رووبارى نىل، ۋەك پىشىنان وتويانە:

(دەۋەن بىيىت بە دار، لەبىندا بھەيىنەۋە فەقىرو ھەژار).

بەلى، دەرختىڭ بوو، سىبەرى زۆرى زۆر دوور دەپۆيشتو لەگەل جوغزى
سىبەرى تردا لە كۆرى مەسەلەيەكدا يەكيان دەگرتەۋە، كە بوو بەيەككە لە
مەسەلە ھاۋچەرخىيەكانى جىھانى ئەمىرۆ.

ئازادكردنى ژنو قاسم ئەمىن. دووسەر ناۋون، دوو ئاۋنىشانى بەيەكدا
چوۋى يەك مەسەلەن. ئىمەش ۋەك گەلانى خەباتكارى تر، لە چىرۆكى
شارستانىدا بەشمان بە ھەردو سەرنائو بەم دەستكەوتەۋە ھەيە. بەلى،
ھەمو ھاۋبەشىن، بەلام ئىمە ھەتا ھەتايە ھەر لە كلاًو رۆژنەى شانازىيەۋە
دەروانىنە قاسم ئەمىن. كەلە پياۋى مەسەلەيەكەۋ شانازى پىۋە دەكەين.
تۆۋىكە بە دەم باۋە فرى، دەرختىڭكى مىسرى سىبەردارى ۋاى لىپروا كە بە
ستايىشەۋە باسى يەكەم نىشتىمانى بكرىت ... لەبەر ئەۋە شانازى پىۋە
دەكەين..... ئەم تۆۋەى لە كوردستانەۋە پۆيشت دىركى لى نەپروا....

ئەمەى سەرەۋەم بە غەرەبى نووسىبوو، ديارە ئەمە وىنەيەكى ئەدەبى
بوو..... چەند دىركى مىژوۋ بوو لىي زىاد كرابوو، خامە سىبەرى خۆى پىي
بەخىشبوو. بەلام ئەۋ پاستىيەى پەرتوۋكى مىژوۋ نووسىويانە ئەۋەيە كە
قاسم ئەمىن خۆى سالى ۱۸۶۵ لە تۆرە (طرە) لە مىسر لە دايك بوو. بەلام

مەخمەد ئەمىن بەگى باۋكى كە لە سوپادا ((مىر ئالاي)) بوو، خەلگى
سليمانىيەو بەدەم فرمانەو لە سليمانىيەو گەيشتە مىسر.

قاسم ئەمىن لە ئەسكەندەريە گەرەبوو و لەوى دەستى كىردووە بە
خويندن، پاشان ھاتۆتە قاھىرەو (ئەزھەر)ى تەواوكىردووە. زۆر لە پيشەوا
شيخ مەخمەد عەبدەو لە سەعد زەغلولەو نەزىك بوو. پاشان چوو بە
فەرەنسائو لە زانستگای مونیليە كۆلجى حوقوقى تەواو كىردووەو سالى
۱۸۸۵م ھاتۆتە مىسر. لە دادگاكانى مىسردا لە (حاكم)ىيەو دەستى
پىكىردووەو ھەر لە دادگادا گەيشتۆتە پلەيەكى بەرز.

قاسم ئەمىن لە پال دىبلۆمى حوقوقدا، گەلەك بىرى تازەى لە فەرەنسەو
ھىنايەو. ھەر لەوى بىرى لە ژيانى ئافرەتى رۆژھەلات دەكرەو. بە باوەرو
بىيارەو ھاتەو ئالاي ئازادكردى ئافرەتى ھەلگرت. داواى دەكرە كە
ئافرەتى مىسرى، يا عەرەبو موسلمان ھەموو عەباو پەچە فەيدەن، بخوينن،
لە ھەموو كاروبارىكدا ھاوبەشى پياوين.

سالى ۱۸۸۹ پەرتووكى ((ئازادكردى ئافرەت))ى بلاكىردەو. ئەم بىرە
تازەيە كۆنەپەرستانى وروژاند، كەوتنە ھاوارو ھەللاو بەرپەچ دانەو. قىژە
قىژى كۆنەپەرستان ئەو پياو خاوەن بىروپابەرى سارد نەكرەو،
نەيتىرساند، بەلكو زياتر پىي داگرتو سالى ۱۹۰۶ ۋەلامى ھەموو ئەو كۆنە
پەرستانەى بە پەرتووكى ((ئافرەتى تازە))دايەو. ئەم بىرە
پيشكەوتنخوازەى بوو بە ھوى كۆمەلە موناقلەشەو لەسەر نووسنىكى زۆر.
ھەندىك بەرپەچيان دايەو ھەندىك پشتيان دەگرت. زۆر نووسەرى
بەناوبانگى سەردەمى خوى پاكيشايە كۆپى مەسەلەى رۆژگەياندى بە
پلەيەكى نوى.

ئەگەر سەیری نووسىنەكانى قاسم ئەمىن بگەين دەبينىن نووسەر پەنا دەباتە بەر بەلگەو بە ھىمنى پىسەلماندىن و خۆى لە شىۋەى خوتبەدان و پىشەسازى نووسىن و بچووك گەرە كردن بە دوور دەگرىت، ئەمە لەو دوو پەرتووكەيدا كە باسماڭ كردن و لەو كۆمەلە نووسنەدا بە ناوى ((وشەكانى قاسم ئەمىن بەگ)) ھوہ بۆلۆكراونەتەوہ ديارن. زۆر وتار لەسەر ژيانى ئەم كەلە پياوہ نووسراون. ديارترينيان پەرتووكى ئەحمەد خاكييە كە ناوى ناوہ ((قاسم ئەمىن)).

ئىستاش لە جىھانى عەرەبدا كە ناوى ئازاد كردنى ئافرەت دىت، بى پەرۋا ناوى قاسم ئەمىن بە يەكەم رابەردىت. بەلى.....

رابەرى ئازادكردنى ئافرەتى عەرەبە، نووسەرىكى جوان نووس و پاك نووس و پىشكە و تنخوازى عەرەبە. بەلام تۆ بلىيت ھەمەئەمىن بەگى مىر ئالا كە بەداخى گەپانەوہى نىشتمانەوہ سەرى ناوہتەوہ، ئەوہى لە بىردا بووبىت، كە لە ھەموو سەرچاۋەكەيدا ناوى خۆى بە ھۆى ئەو كۆرە بلىمەتەيەوہ تۆمار دەكرىت و دەنووسرىت: نووسەرىكى گەرەى عەرەبەو لە پەچەلەك دا كوردە.

ئاي دەبىت زانىبىتى كە رۆژىك دىت ئىمەش شانازى بەو تۆۋە بالدارەوہ دەكەين، كە لە خاكى مىسردا سىبەرى داوہو دىكى لى نەپواوہو دەيكەين بە بەلگەيەكى تىرى پىۋەندى پىرۋى كوردو عەرەب؟

ليكدانه وهى وشهكان:

ناتهوئ	:	تهنه قيت ، ناخوازي
بهلى	:	لهبئ
دهنووسرا	:	دهاته نفيسن
جه مسهر	:	لاى سهر
بيه سترپته وه	:	بيته گرئدان
بهر	:	هزر
خامه	:	قه له م ، پينووس
بهره وه رى	:	بهرانين
ده چمه وه	:	قه دگه ريم ، دزقريم
تال	:	تار
پيچ ده خوات	:	دقه تلي ، لوول ده خوات.
جوغز	:	دائيره
سهر به وين	:	ئه م ئيت وينه
لووتكه	:	په خ
به به كداچوو	:	چوونه ناڤه هڤ
كلو پوزنه	:	كولوك
شانازى	:	سهرقرازى ، سهريلندى
درك	:	دري ، سترى ، خار
ئالا	:	بهيداغ
وروژاند	:	ئاراندى
كه له پياو	:	مروقت مه زن
توو	:	توخم ، توڤ

پرسيار و راهينان

- ۱- قاسم ئه مين كييه؟
- ۲- بوچ بوته يه كييك له رابه رانى ئازادكردنى ئافرهت؟
- ۳- چون ئيمه ش مافى شانازيمان به و كه له پياوه هه يه؟
- ۴- سالى ۱۹۷۵، سالى جيهانىي ئافرهت بوو، وتاريك له م باره يه وه بنووسه و ياديكي قاسم ئه مين بكه وه.

«ئىبن سينا»

گه وره ترين و به ناويانگترين زاناو عالمى سه دهى پينجه مى كۆچى (ئه بو
عه لى سينا) يه كه يه كيكه له زانا بى هاوتاكاني جيهانى ئيسلام، ناوى (ئه بو
عه لى كورپى حسين كورپى عبدالله) يه كه به (ئىبن سينا) ناوى ده ركردووه، له
سالى (۳۷۵) ي كۆچى له (ئه فشنه) ي بخارا له دايك بووه و باوكى خه لكى به لىخ
بووه و يه كيك بووه له فه رمانبه رانى ده ولته تى سامانى و له دىي (خريئين) كه
سه ر به بخارايه فه رمانبه ر بووه. ئىبن سينا زۆر زيره ك و بليمه ت بووه، هه ر له
مندالييه وه له خوئندن و زانست و هونه ردا، له ريزى پيشه وه بووه، ئه ده بو
حيكمه تى خوئندووه و ئينجا رووى كرډوته پزيشكى و زۆرى پئنه چووه كه
بووه به شاره زايه كى ته واو له زانستى پزيشكى و هه قده سالى ته واونه كرد كه
بوو به پزيشكى ناودارو په يوه ندى له گه ل باره گاي سامانييه كاندا پهيدا
كرد. ئه وه بوو دوواي نه مانى سامانييه كان (بخارا) ي به جى هيشت و رووى
كرده (خوارزم) و چه ند ساليك له ويدا مايه وه و له دوايدا چوو بۆ (گورگان) بۆ
لاى (قابوسى كورپى وه شمگير) به لام له و كاته دا (قابوس) كوژراو (ئه بو
عه لى) نه ي دى، له بهر ئه وه له (گورگانه وه) چوو بۆ (ره ي) و (مجدالدوله) ي
دهيله مى تيمار كرد له بهر ئه وه (مجدالدوله) زۆر نوازشى كرد، دواي ئه مه
چوو بۆ هه مه دان و له وى له گه ل (شمس الدوله) ي كورپى (فخر الدوله) كه
حاكمى هه مه دان بوو دۆستايه تى كرد و هه ميشه له گه ليدا بوو تا بوو به
وه زيرى، به لام له زه مانى (شمس الدوله) ي كورپى فخر الدوله دا خرايه
زيندانه وه، دوواي به ره لالبوونى چوو بۆ لاى (علاءالدوله ي كاكويه) كه حاكمى
ئه صفه هان بوو، ئينجا ده ستى كرد به دانانى په رتووك و نووسراو، ته نانه ت
چه ند په رتووكيكي به ناوى خۆيه وه ده ركرد تا له سالى (۴۲۸) ي كۆچيدا كه
له گه ل (علاءالدوله) دا چوو بۆ هه مه دان كۆچى دووايى كرد و له ويدا نيژرا.

ههروهكو وتمان (ئەبو عەلى) يەككە لە بليمة تەكانى جيهان و ناوى لە لیستەى زاناو پزىشك و حەكىم و فەيلە سووفەكانى جيهاندا وەك ئەستىرەى پرشنگذار دەدرەوشیتهوه، لەگەڵ ئەوەشدا كە (ئەبو عەلى) زۆر لە هاتووچۆو سەفەردا بووه، بەلام گەلێك پەرتووك و نووسراوى بەنرخى لەپاش بەجیماوه، لە پەرتووكە بە ناوبانگەكانى (ئەبو عەلى سينا) - شفا - يە لە حيكمەت، كەبرىتيه لە باسى دەربارەى فەلسەفە، مەنتىق، رىازى، تەبیعی و ئیلاهی) و بە گرينگترین پەرتووك دادەنرێت لە فەلسەفەدا لەلایەن موسلمانانەوه نووسرايێت. ههروهها (نجات) كە لە حيكمەتە، بەلام لە پزىشكیدا پەرتووكى (قانون) ه كە بە گرينگترین پەرتووكى (پزىشكى) دادەنرێت لە جيهانى ئىسلامداو گەلێك لێكدانەوهو شەرحى لە سەرکراوه، تەنانەت يەكێك بووه لەو پەرتووكانەى كە قوتابخانە پزىشكیەكانى ئەوروپا وانهيان تیدا دەخويند، ههروهها پەرتووكى (الاشارات والتنبیها) لە حيكمەت..... ئەمانە هەمووى بە زمانى عەرەبى نووسیوه، بەلام چەند پەرتووكێكى بە فارسى نووسیوه، وەكو (دانشنامەى علائى) كە بەناوى (علاء الدوله) وه نووسیويێتى. لە (مەنتىق و حيكمەت و تەبیعی و ئیلاهی) جگە لەمانەش - ئىبن سينا - چەشەى شاعیرى بووه شپعریشى وتوو بە فارس عەرەبى، ئىبن سينا گەلێك شاگردو قوتابى هەبووه كە لە ژێر دەستیدا وانهيان خویندوو، وەكو (عبید جوزجانى) لە سالى (٤٠٣) دا چۆتە لاى و (ئەبو عەبدوللا مەحمەدى كورپى ئەحمەدى معصوم) و (ئەبو الحسن بهمنيار كورپى مرزبان) كە خەلقى ئازەربايجان بووه.... هەتا هەتايە ناوى (ئەبو عەلى سينا) لە لاپەرەكانى میژووى عیلم و هونەر و ئەدەبیاتدا سەرتۆپەو جیى شانازى میللەتانى جيهانى ئىسلامیە. و هەر ئىبن سينا و هاوڕیپایانى ئەو بوون كە دەرگای كۆشكى زانست و عیلمیيان خستە سەرپشت و بوونە ھۆى ئەوەى كە شاگردان و

قوتابییانی تر له ناو میلله تانی موسلماندا په پرهویان بگه ن و بهرده وام بن له سهر دانان و نووسین و وهرگیړان و شهرچی گه لیک له زانسته کان، چ دینی و چ عیلمی، چ ئه ده بی، په پرتووکخانه ی ئیسلامی بی به ش نه که ن له و زانست و هونه رانه، ته نانه ت بییت به سهرچاوه یه ک بو زاناو عالمه کانی ئه وروپا و هه موو جیهان سوودی لی وهر بگریت.

لیکدانه وهی وشه کان:

ئەفشنه : دئییه که سهر به (بخارا) له ناوچه ی ماوراءالنهر.
 بهلخ : شاریکه له ئه فغانستان له سهر سنووری ئه فغان و سوڅیت.
 سامانی : دهولته تی سامانی له ناوچه ی ما وراء النهر له سالی
 ۲۷۹ دامه زرا.

خوارزم : ناوچه یه که له ما وراء النهر.
 گورگان : ناوچه یه که له ئیران.

گفتوگو:

- ۱- ئه بو عه لی سینا به چی به ناوبانگه ؟
- ۲- ئایا ئه بو عه لی سینا ده بییت به زانایه کی جیهانی بناسریت ؟
- ۳- ناوی په پرتووکه گرنگه کانی ئه بو عه لی سینا بنووسه ؟

تاگور

ئەم سەرزەمىنەى ئىمەى تىدا دەژىن گەلىك پۆلەى پالەوانو قارەمانو
پىاو چاكو شاعىرو زاناو فەيلەسوفى پىگەياندووه، كە ھەموو ۋەكو
ئەستىرەى گەشى پرشنگذار لە ئاسمانى زانستو ھونەرى مرۇقايەتىدا
دەدرەوشىنەو، لەوانەكانى پىشوردا باسى چەند كەسىكمان لەوانە كرد چ لە
نەوہى كورد و ەرەب و ئىرانى، ۋەيا پۆژەلەتتىى يا پۆژئاوايى، ئىستاش
باسى زاناو شاعىرىكى بلىمەت دەكەين كە نموونەى مرۇقايەتى و پەيكەرى
خۆشەويستى و كانى دلسۆزى و پۆپەى زىرەكى بوو، ئەویش (رابندرانات
تاگور) ى ھىندىيە .

ھىندستان ھەروەكو چۆن كانى ھەموو جۆرە بەروبوومىكى سروشتىى بوو،
مەلەبەندى خۆشەويستى و ئىلھامى شىعرو مۆسىقاش بوو، سەرزەمىنى
(بودا) و (غاندى) و (نەرۆ)، سەرزەمىنى بە ھارات و پىتوفەرېك كە دەولەتە
ئەوروپايىيەكان خەويان پىوہ دەدى ۋە ھول ۋ كۆششىيان داگىركردنى بوو،
بەلام ھىندستان بە ھۆى پۆلە رۆشنبىرەكانىوہ زوو خويان لە دىلىتى و زۆرو
ستەم پزگاركد، لەوانەى كە كۆششى چاو لىى ناپۆشرىت و دەورى بالائى
ھەبوو لە پىش خستنى رادەى ئەدەبىيات و خويندەوارى و شىعرو شاعىرىتى،
(تاگور) ە .

(رابندرانات) ھەوتەمىن كورپى (دقندرانات) تاگورە كە لە رۆژى شەشى
ئايارى ۱۸۶۱دا لە (كەلكەتا) لە دايك بوو . باوكى تاگور كابرايەكى
خويندەوارو، دەستدارىكى دەولەمەند بوو، تاگور تا چەند پلەيەك لە
ھىندستان خويندويەتى و لە دوايىدا بە فەرمانى باوكى لە گەل برا گەرەكەيدا
چووہ بۆ (لەندەن) تاكو لە دانشگای حقووق (قانون) بخوينت . بەلام تاگور

چونکه شیت و شهیدای شیعیرو موسیقا بوو. نهونده گویى نه دایه نهو
 خویندنه و دهستی کرد به خویندنه وه وانه کردنی شیعیرى شاعیره هره
 به رزه کانی ئینگلیز، وهك شکسبیر، ملتون، پیرو، شیلی و له دوايیدا چهند
 وتاریکی دهرباره ی (گۆته و دانتی و بتراركو، تاسو) له گۆفاری (بهارای) که
 برا گهره که ی دهریده کرد بلأو کرده وه، له گه ل چهند پارچه یه کی وهرگیپراو له
 شیلی و فیکتور هوگو، بلأو کرده وه له گه ل نه مانه شدا خهریکی موسیقاو نه و او
 ئاواز بوو، که میك لاتینیشی خویند، که گه رایه وه بو هیندستان دهستی کرد
 به بلأو کرده وه ی به ره مه کانی، وه کو (گۆرانی ئیواری) نه مانه ی شتیکی تازه
 بوون له شیعیرى (بهنگالی) هندستاندا له بهر نه وه ی گۆرانیکیدا به شیعیرى
 بنغالی ناویان نا (شیلی بهنگال)، چونکه له پووی کیش و قافییه و بابته و
 ناوهرؤکو ووخساره وه له شیعیرى بهنگالیدا گه لیك شتی تازه ی هیئایه کایه وه.
 تاگور له نمایشنامه دا دهستیکی بالای بووه، له وانه (تۆله ی سروشت) ه.
 له سالی ۱۸۸۷ دا دیوانیکی تازه ی بلأو کرده وه به ناوی (هیل و رووه کان) –
 خطوط و مسطحات – که یه که م قه سیده ی ناوی (ژیان) هو تییدا ده لیته:

نامه ی بمرم له م دنیا جوانه

ده مه ی بژیم له گه ل خه لکدا

له ژیر تیشکی رۆژدا له ناو نه م باغچه پر گوله،

ریم بدهن تا له ناو نه و دله زیندووانه دا شوینیک بدۆزمه وه،

له سه ر نه م زه مینه سه رده کات.

پره له جیا بوونه وه، له به یه ک گه یشتن له گریان،

وازیینه با خانوویه کی نه مر دروست بکه م،

له تان و پۆی خووشی خه لکو ناخووشیان،

ئەگەر نەمتوۋانى بەيئەلە تا ھەم لە ناۋيان شوئىننىك پەيدا بىكەم. رىم بدە
بەيانى و ئىۋارى گوللى گۆرانى نوئى بىۋىنم تا بىكەنەۋە.
گولەكانم بەزەردەخەنەۋە بىبەن.
ئەگەر سىس بوو (ھەلۋەرى) ھەيف فرىي بدەن.

ئا بەم جۆرە تاگور لە ژيان گەشتىبوو، بەم جۆرە دلى دەكردەۋە بۆ
ھەموو مرقىك، تاگور بە ھۆى نەخۆشى دايكىيەۋەۋە مردنى بىبەش بوو لە
خۆشەۋىستى و كۆشى دايك، لەبەر ئەۋە ئەم بىبەشىيە لە بەرھەمەكانىدا
دىارە.

تاگور گەلىك ۋلاتى دىۋەۋە لە زۆرياندا موحازەرەۋى وتوۋە، ۋەك ئىنگلترە،
يابان، روسيا، عىراق. لە رۆژى (۱۷)ى ئابى ۱۹۴۱دا، تاگور دلى گەرەۋى پىر
لە خۆشەۋىستى و سىروش و ئازادى و شىعرو مۆسىقاى بۆ ھەتاھەتايە لە
لاپەرەۋى مېژوۋدا، جىگىرو پىر بە پىرىتى ۋە ھەمىشە مىللەتى ھىندو ۋلاتى
ھىندىستان شانازى پىۋە دەكەن، چونكە بەراستى رۆلەيەكى دىسۆزى ۋلاتو
مىللەت بوۋەۋە بەپىي تواناۋ دەسەلاتى كۆششى كرەۋە جى دەستى لەگەل
جى دەستى ھاۋپى دىسۆزەكانى تردا، لە رۆشنىرى ھىندىدا بە تايبەتى لە
ئەدەبىياتدا دىارەۋە سوۋد بەخشە.

لیکدانه‌وی وشه‌کان:

پالەوان	:	ئازا ، نه‌به‌رد ، قاره‌مان
بلیمه‌ت	:	زیره‌ك
مه‌ل‌به‌ند	:	شوین (مرکز)
به‌ه‌ارات	:	داوده‌رمانی چیش‌ت و خواره‌ده‌مه‌نی
فه‌رمان	:	ئه‌مر
کیش	:	وه‌زن
نمایشنامه	:	(مسرحیه)
موحازه‌ره	:	(محاضره)

گفتوگۆ:

- ۱- تاگور که‌ی و له‌ کۆی له‌ دایک بووه‌ ؟
- ۲- ئایا دووری تاگور له‌ دایکیه‌وه‌ کاری کرده‌ سه‌رشیعره‌کانی ؟
- ۳- تاگور ده‌وری چی بوو له‌ ئه‌ده‌بیاتی به‌نگالیدا ، به‌تاییه‌تی له‌ شیعردا ؟
- ۴- ئه‌و چه‌ند دیره‌ی که‌ له‌ شیعرێ تاگوره‌وه‌ وه‌رگیراوه‌ ، به‌ ئینشای خۆت بینوسه‌و وه‌کو شیعرێ لی‌ بکه‌ .

پېشكەوتنى ئەو كۆمەلە بچن بەرپوۋە. پېشەكى ئەمەي لە خۇيدا بەدپېئنا.
 لە سالى ۱۹۲۶دا نەۋەك ھەر كچى خۇى خستە مەكتەبەۋە، بەلكو وتى
 دەبىت لە مەكتەبدا لەگەل كوردا لەسەرىيەك كورسى دابنىشن بۇ ئەۋە پېكەۋە
 وانەي پاشەرۆژى نەتەۋەي خۇيان و مېژوۋى نەتەۋەكانى تريش بخوينن.

ئەم ھەنگاۋەي كە ئەم ھاويشتى گەرەترين ھەنگاۋىك بوو بۇ ئەۋ پۆژە،
 چونكە ئافرەت لەۋ ناۋچەداۋ لەۋ پۆژەدا زۆرتەر لە مافەكانى زەۋت كرابوو.
 ئەۋ ھىناي ئەۋ بىرو باۋەرە كە لە دلىدابوو بەرانبەر بە سەرىيەستى ئافرەت
 بەكردەۋە پيشانى ھەموو كەسكىدا، ئىنجا بە زمانىكى پاراۋىش ھاتە
 مەيدان و بوو بە لايەنگرى سەرىيەستىي ئافرەت و پر بە دەم بانگى كردو
 وتى:

ژن زىنەتى دۇنيايە	ئەمانەتى خودايە
حەبىبى مستەفايە	قەلاتن لە بۇ مېردان
ژن ئەگەر بە حورمەت بى	بى زىللەت و زەحمەت بى
بە تەرىبە و رەحمەت بى	دل گوشادو ليۇخەندان
كورپى دەبى وەكى شىر	عاقلاۋ داناۋ دلير
بەدل غەنى بە چاوتير	سەردارو مەردى مەيدان

دەرحەق ژنان بى باكن	بۆيە بى داكى چاكن
سەيرى حاللى خۇ ناكەن	ۋەك دېكن لە نىۋەردان

ژنىش ۋەك موزەكەرە	عەينەن ئەۋەيش بەشەرە
چاۋ لادانى لەسەرە	ھەردوۋ لەيەك حوكمدان

وهزيفه‌ی زۆر گه‌وره‌یه ده‌زانی ئه‌وه‌يش چيه؟
منڊال بوون و ته‌ربه‌يه بێ مه‌سخه‌ره‌و جوین پێ‌دان

ته‌ماشای ده‌که‌ین مه‌لا مه‌حه‌مه‌دی کۆیه چ به‌ کرده‌وه چ به‌ وتن بوو به‌و
که‌سه‌ی که به‌ په‌نجه له‌ باره‌ی داواکردنی سه‌ربه‌ستیی ئافره‌ته‌وه به‌ جوړیک
هیمای بۆ بکړیت که له‌ پاش خۆی ئه‌و کرده‌وه‌و ئامۆژگارییه‌ی بوو به‌ جیگای
په‌په‌وه‌ی کردن.....

گفتوگۆ:

- ١- مه‌لا مه‌حه‌مه‌دی کۆیه به‌چی به‌ناوبانگه‌؟
- ٢- ده‌رباره‌ی سه‌ربه‌ستیی ئافره‌ت، به‌ درێژیی باسی ده‌وری مه‌لا
مه‌حه‌مه‌د باس بکه‌؟
- ٣- ده‌رباره‌ی ژيانی مه‌لا مه‌حه‌مه‌دی کۆیی بدوێ.

شیخ مەحمەد عەبدە

۱۸۴۹ - ۱۹۰۵

ولّاتە خۆشەویستە کە مان جی نزرگە ی پیاو چاکان و زانایان و پالەوانان و قارەمانانە و گەلیک رۆلە ی زرنگو بە ھۆش و پەرعیلم و زانستی پەرەردە کردووە، و بە ھۆی ئەوەی کە زاناکانمان بە دوا ی عیلم و خویندندا ولّاتیان بە جی ھێشتوووە لە ناو ولّاتەکانی ناوچە ی رۆژھەلاتی ناوھەراست بە واتا لە ناو ولّاتە موسلمانەکاندا بڵاوبوونەتەو، گەلیک زاناو بلیمەتمان ھەیە کە لە دەرەوہی ولّات لە دایک بوون، بە لام پەییوەندی ئایینی ئیسلامی پیروۆز گیان ی برایەتی و خۆشەویستی وای لی کردوون کە خۆیان بە بیگانی نەزانن و ھەول و کۆششیان بریتی بی لە خزمەتی عیلم و زانست و ری راست پیشاندان بۆ ھەموو ھاوولّاتیان و ھاوبیرو ھاوہریان.

شیخ مەحمەدی عەبدە یەکیکە لەوانە کە تاھەتایە وەک ئەستیرە ی پرشنگذار لە ئاسمانی مرقایەتی و ئیسلامیدا دەرەوشیتەو. شیخ مەحمەد عەبدە کوپی شیخ حەسەن خیروللای کوردییە، باوکی ھەر بە ناویانگی کوردییەو ناوی دەرکردبوو، مەحمەد عەبدە لە گوندی (شتر) لە ولّاتی میسر ھاتۆتە دنیاو، لە پاش خویندنی قورئان و سەرەتای زانیاری عەرەبی، چۆتە (طنطا) پاشان بۆ (جامعە ی ئەزھەر) لە قاھیرە، ئیجازە ی زانایی لە ئەزھەر وەرگرتوو، پاش وەرگرتنی دبلۆمی عیلمی لە دام و دەسگای دەولەتدا کاری کردوو. بە ھۆی ئەو بیروباوەرە تازەو پیشکەوتووییەو، کە ھەییوو دوور خراوەتەو بۆ گەلیک شوین. بەتایبەتی لەبەر ئەوەی کە لەمەشخەل ھەلگرەکانی شۆرش (عربی پاشا) بوو، ئیتر لە میسر جی نەبۆتەو، چوو بۆ سوریا، لە سەرداواکردنی مامۆستا خۆشەویستە کە ی (جمال الدین ئەفغانی) چوو بۆ پاریس و لەوی پیکەو

رۆژنامه‌ی (عروة الوثقى) یان دەرکردوو. پاشان گه‌پاوه‌ته‌وه بۆ (بیروت) و ئینجا بۆ میسر. له گه‌لیک پایه‌ی ده‌وله‌تیدا کاری کردوو، تا له دواییدا کراوه به (مفتی دیاری میسر) و له‌م وه‌زیفه‌یه‌دا ماوه‌ته‌وه تا له ساڵی ۱۹۰۵ له ئه‌سکه‌ندهریه به نه‌خۆشیی سه‌ره‌تانی دڵ کۆچی دوایی کردوو و له قاهره نیژراوه.

شیخ مه‌حه‌مه‌د عه‌به‌ده یه‌کیکه له پیاوه عیلمیه هه‌ره به‌رزه‌کانی سه‌ده‌ی نۆزه‌هه‌م له عاله‌می ده‌ره‌وه‌دا. بیروباوه‌پرو زانیارییه‌که‌ی له هه‌موو لایه‌که‌وه به په‌نجه ئیشاره‌ی بۆ ده‌کرا. که (جمال الدین) ئه‌فغانی شوین هه‌واری گواسته‌وه بۆ میسر، شیخ مه‌حه‌مه‌د عه‌به‌ده بوو به قوتابییه‌کی دڵسۆزی ئه‌و، و ئه‌ویش بوو به مامۆستایه‌کی جگه‌ر سۆزه‌ی ئه‌م له هه‌موو روویه‌که‌وه، ئه‌و وانه وه‌رگرتنه‌ی له‌و مامۆستا به‌رزه‌ی کردیه کاریک که ئاسۆی بیروباوه‌پری ئه‌وه‌نده‌ی تر فراوان بێته‌وه‌و روون بێته‌وه، له ماوه‌ی ژيانیدا داواکاری پیکوپیکێ کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی بووه له عاله‌می ئیسلامیدا، دوو باوه‌پری به‌رز له‌میشکی (شیخ مه‌حه‌مه‌د عه‌به‌ده) دا چه‌سپی بوو، یه‌کیک پێویستی به‌ینی حکومه‌ت و گه‌ل. که حکومه‌ت ده‌بیّت دادو عه‌دل به‌رامبه‌ر به‌ گه‌ل بنوینیت و گه‌لیش ده‌بیّت فه‌رمانبه‌رداری ئه‌و حکومه‌ته‌ بکات، جگه له‌مانه‌ش له‌گه‌ڵ هاو‌پیکه‌یدا قاسم ئه‌مینی کورد یه‌کیک بوو له داواکه‌رانی ئازادی بۆ ئافره‌ت. ئه‌م بیروباوه‌په‌رانه‌ی بوو که لاپه‌ره‌ی رۆژنامه‌کانی میسرو سووریا و پاریس باوه‌شیان بۆ ده‌گرته‌وه، هه‌ر ئه‌م بیروباوه‌په‌رانه‌ی بوو که جیگای پێ له‌ق ده‌کرد له ولاتی میسردا.

شیخ مه‌حه‌مه‌د عه‌به‌ده بێجگه له‌و وتارانه‌ی که له باره‌ی ئیسلامه‌وه له رۆژنامه‌کاندا به‌تایبه‌تی له (الوقائع المصريه) و (عروة الوثقى) دا بلاوی ده‌کرده‌وه ئه‌م به‌ره‌مانه‌ی تریشی له ماوه‌ی ئه‌و ته‌مه‌نه‌ که‌مه‌دا له شوین خۆی به‌جێ هێشتوو:

- ۱- ته فسیری قورئان.
 - ۲- رسالة التوحید.
 - ۳- رسالة الواردات.
 - ۴- شرح نهج البلاغة.
 - ۵- شرح مقامات بدیع الهمدانى.
 - ۶- الاسلام والرد على منتقدية.
 - ۷- الاسلام والنصرانية مع العلم و المدنية.
 - ۸- الثورة العربیة
- شیخ مهحه مه د عه بده شاره زایی ته وای هه بوو له فارسى و عه ره بى و
فه ره نسیدا.

لیكدانه و هی وشه كان

- جی نزرگه : شوین هه وار ، شوین.
- زانا : دانا
- دام و ده سگا : به ریوه به رایه تی
- چه سپی بوو : جی گیر بوو

پرسیار

- ۱- شیخ مهحه مه د عه بده به چ جور ه پیاویك ده ژمیړیټ؟
- ۲- مهحه مه د عه بده داواى چى ده كرد؟
- ۳- له بهرچى له میسر دوور خرایه وه؟
- ۴- وتاریك ده ربار ه زانایه كى كوردی خاوه ن به ره هم و بیروباوه پ
بنووسه؟

خەملى پەمۇو تىكاي شېخ

«خەسەن قىزلىجى»

ھاۋىنى سالى ۱۹۵۶-يىلى، زەۋىي خاۋا دەۋىنى بۇ جارى چەندەم لە رۇڭ نىزىك دەۋىدە، تىشكوتىنى زىاترى لە خۇر وەردەگرت. خانەقا چۆل ۋەھۇل بو، ۋەرزىرەكان ۋەكۈۋەمۇ ھاۋىنىكى دىكە بەئىشوكارى كشتوكالەۋە سەريان قال بو، نەيان دەپەرژا سەرى مالى شېخ بدەن. ئەگەر دەرەتەشيان بوۋايە لەبەر ئەۋەكە نوخسە دەرەتەتەبو، لە روۋيان نەدەھات بە دەستى خالى ۋەتال بىنە زيارەت. پەردەي كىشومات بەسەر خانەقاۋ مالى شېخدا كىشابو، لەشەۋ ۋەپۇژدا تەنیا پىنج جارى دەنگى سۆفى قادىرى ھەۋرامى گۆمى بى دەنگى نەختى دەشلەقاند. لە جياتى ((خەتم تەھلىلە)) سۆفى ۋەزكرو دەفى دەرويش، مىشۋولەكان – كە لە برسانا ئالوزابوون – تىك دەھالان ۋەۋىزە ۋەزىيان بو.

شېخ پىش نىۋەپۇۋ تا نىزىك بانگدان يا لە ھەۋشەي خانەقا پىاسەي دەكر، يا لەسەر كورسىيەكەي كە لە ھەيۋانى خانەقا بە تايىبەتى بۇ ئەۋ دانرابو، دادەنىشتو دەنگى تەزىيەكەي دەگىرا. ۋادىاربوۋ بىرى لە داھاتى پايزى پار دەكر دەۋە كە چەند بو، ۋەمسال چەند دەبىت.

مەلا جەلال، كە ئەگەر نوپۇز كالاۋوۋايە دەكر بلىين كرىكارى دىنى بو، مانگى بە پىنج دىنار بۇ پىش نوپۇزى بەكرى گىرابو، ۋەكۈۋە كرىكارى دەستەمۇ كە چاۋى لە دەمى خاۋەن كار بىتۋ ۋەرياي ۋەختو كاتى كارەكە بىت گۆيى لەۋەنەبوۋ كەس ھەيە لە پىشتىيەۋە نوپۇز بىكات يان نا، لەگەل دەنگى بانگەكە دەست بەجى دەخزا ((مىحراب)) كە. سۆفى قادىرىش كە نوپۇز بەشكى گىرەك بو لە دەستمايەي، يان باشتر بلىين ((دەممايە)) ۋەزىيانى، لە پىشتىيەۋە دەۋىستا. مىرزا ھەلىش كە كرىۋە پىچ بو دەۋەۋە سىيەميان. بەلام شېخ يا ۋەزىبو، يا بە پىۋىستى نەدەۋانى، يا بەشېكم لە مالەۋە نوپۇزى دەكر، لەۋ ۋەختەدا نەھاتە خانەقا.

مه لا جه لال و سۆفى قادر كه ((قامەت)) يان بۆيه كتر دەستاندەوه، له هەواى دەنگو خاوى دەمیان دەردەكەوت هەر ئەوەندە بوو ئەركى خۆيان بەجى دەگەياند، ئەگينا هېچ لە شانيان خۆش نەبوو. ميرزا عەليش وەكوو رەشايى لەشكر وابوو، لەنوێژكەريكى سادە بەولاوه پۆليكى يارى نەدەکرد. ئەو خانەقاو راقوگەوزەيه، بەم سى كەسەوه لە كاتى ((جەماعەت)) دا وەكو حەماميكي قەديمى وابوو، كە حەمام چى و ئاوگيڤو يەكيكيش بە ((خىر)) خۆيانى تيدا بشۆن. ئەو رۆژانە ديارى و سەوقاتىكى بۆ شىخ و خەتم و تەهليلەيهكى بۆ خوا تيدا نەبوو.

پيش نيوەپۆيهك سۆفى قادر، وەكو هەموو رۆژيك، حەوشەو هەيوانەكەى گەسك دابوو، ئاو پەپژىنى كردبوو، كورسيەكەى شىخى خاوين كردبوو، وە، راپوستانبوو، شانى دابوو بە لاشىپانى دەركى مالى شىخەوه شىخ هاتە دەرەوه پرسى:

- سۆفى قادر چ باسە؟

سۆفى قادر (بە شىوەيهكى نيوە هەورامى) وتى:

- سەلامەتى و سەروشىخى، ناشوكرى نەبوو، خانەقا چۆلەن.

شىخ هات لەسەر كورسيەكە دانىشتو چاوى برپيه دەرگاي حەوشەكە كتوپر مه لا جه لال بە شان و عەباوه خۆى كرد بە ژووردا واديار بوو دوينى ئىوارە مانگى دىبوو.

شىخ چاوه پوانى هاتنى خەلك بوو، بەلام نەك هى وەكوو مه لا جه لال كە جگە لەوه خيڤى بەناوچاوهوه نەبوو، پەنگ بوو داواى مانگانەكەشى بكات. شىخ كە ئەحوالى پرسى و خۆش هاتنى مه لا جه لالى كرد، لەبيچمى وا دەرکەوت لە دلى خويدا دەليت: كابرا تۆش پيش نويزى خانەقاي، دەبيت لەواريداتى رۆژانەى خانەقا پارەت بدريتي. خانەقاش ئەم رۆژانە چۆل و هوڵە، ئيتەر چيت دەويت؟ نابى نەختيك عەقلىت ببى؟

لەم کاتەدا سۆفی نامیق کە چاکی کەوا شۆرە کە ی کردبوو بە لادا، بەندە
خوینە کە ی بە سەر دەریی سپییە چلکنە کە یەو تاقمانە جووتی دەکرد،
ئەو بەندە بە پەلە خۆی کرد بە ژووردا لەبیری چوو ئاتەگی کەواکە ی داداتەو.
شیخ کە چاوی بە سۆفی (نامیق) ی کەوت تەم و مژی ناوچەوانی نەختیک
پەوی.

بانگی کرد:

- سۆفی نامیق بە خیریی. خیرە شوکر؟

سۆفی نامیق:

- بەخوا قوروان، مەگەر هیمەت پیران فریام کەفی خیری چی؟

شیخ هەقی بوو هاتنی سۆفی (نامیق) ی پی خوش بی. مریدیکی دلسۆز
بوو، خزمەتی خانەقای زۆر دەکرد، هیچ کاتی ک بە دەستی خالی نە دەهاتە
زیارەت. هیچ نەبی دیناریکی هیناوە، مەلا جەلالی پی بی دەنگ بکەم. خو
ئەگەر هیچیشی نە هینابی، دیسان هەرقە ی ناکا. هاوینە نوخشە
دەرنەهاتوو ((دار ئەگەر سالیکیش بەری نە هینا نابریت)). سۆفی نامیق
سەرکەوت، سلاوی کردو دەستی شیخی ماچ کرد.

- سۆفی نامیق بە خیرەتیت "خوشی شوکر؟

- قوروان خوا خوشت کا، لە سایە ی خواو هیمەتو بەرە کەتی شیخۆ....

- مال و مندالت چۆن؟

- قوروان دەستە کانت ماچ ئەکەن خزمەتکارتن.

- شینا وەر دەکەت چۆن؟ نوخشە دەرنەهاتوو؟

- ئای قوروان نوخشە ی چی؟ خۆزیا هەر نەبوايە، ئیمسال

پەمگە کە مان هەراش بوو بە خاوخیزانو تی ورووکاین، چەند مانگمان
کویرەوهری لە تەکیا دی. ئەوا ئیستە گشتی بووگە و هیچ! مەگەر خۆت
هیمەتیکم بۆ بفەرمووی، پەنام هاوردگەسە بەر خانەقا، تاجارم نە کە ی
نارۆمۆ.

شیخ (بەشیووی دەمی سۆفی نامیق): سۆفی نامیق بیژە خوا کەریمە چی قەوماگە؟

- قوروان! وەکیل زۆراو بەگ ھاتگە دەفتەری ھاوردگە، خەملەکە ی ئەو نە قورسە گشت پەمگە کەمی بدەمی ئەوسا پزگاریم تی. ئەوا خۆم خستگەسە خانەقا، بەخوا ئەشی ھیمەتیکم بۆ بکە ی.

شتی وا چۆن ئەبی؟ ئاخەر خەملیش ری و شوین و ئوسوولی خۆی ھە یە.

- قوروان! شلە و قولە ی بەگ کووا گو ی ئەدەنە ری و شوین و ئوسوول؟

لە و کاتە دا سۆفی قادر بانگی نیوەرۆ ی دا.

شیخ: خاسە سۆفی نامیق، خاسە ئیسە ئەنیرمە لای (زۆراو بەگ). مە لا جەلال! تۆش مەرۆرەو. جەماعەتە کە بکەن لەگەل سۆفی نامیق لە حوجرە دانیشە، لیڕە نیوەرۆ ی بکە.

دوای نیوەرۆ ژە شیخ ھاتە دەرەو:

- سۆفی نامیق! سۆفی رەشیدم ناردە خزمەت زۆراب بەگ. ئیستا

دیتەو. خوا کەریمە.

سۆفی نامیق! ئای خوا بمکا وەسیەقەت، ئای بم وەقوروانە کەت.

تاویکی پی چوو سۆفی رەشید ھاتەو.

شیخ: ئادە ی سۆفی رەشید، زۆراب بەگ وتی چی؟

سۆفی رەشید: قوریان چووم فەرمايشتە کە ی جەنابتم بە زۆراب بەگ وت.

زۆر سەلامی عەرز دە کردیت.

- عەلەیکە سەلام. خوا کاری راست کا. دە ی ئیشە کە ی سۆفی نامیق

بووبە چی.

- عەرزت دە کەم (چوو پێشەو، شتیکی بە گو یچکە ی شیخدا

سرکاند).

تمەز زۆراب بەگ وتبووی شیخ ئەو نەدە پوونە دات بە و مسکینانە، ئاخەر

خۆشی خاوەن مولکە. ئەمانە روویان بکریتەو ھێچ بە خۆشی نادەن. شیخ

راویژی دەمی گۆرا. وتی ئەمانە پیاوی دنیان. ھەر لەسەر تەماعی خۆیانن،
بیریان بەلای قەبرو قیامەتەوہ نییە، تکای ئیمە ناگرن. بچۆ بزانی بەشکم
لەگەڵ وەکیلە کەیدا رێک کەوی.

سۆفی نامیق: قوروان رێکەوتنی چی؟ کاورا ییژی بەرازە. گشت
پەمگە کە ی گەرە کە.

شیخ: سا بیژین چی؟ زەمانە خراپ بوو. زۆلمەت دنیای داگرتووہ. خوا
رەحم بە ئیمانە کەمان بکا.

سۆفی نامیق: بێم وە قوروانە کەت. خاس ئەفەرمووی ئاخر زەمانە. ئەمە
پینج مانگی رەبەقە بەخۆم و منالە کانمۆ رەنج ئەدەین، ئیسە ئەویش گشت
پەمگە کە ی گەرە کە. ئە ی خوا ھەلی نەگری.

شیخ: بیژین چی سۆفی نامیق قەزاو قەدەری خواہ.
سۆفی نامیق: یا شیخ ئەمە ئەفەرمووی چی؟ ئیسە من گشت پەمگە کە ی
بدەمی، ئەمە چییە خەمڵی کردگە؟

شیخ: عیلاج نییە سۆفی نامیق. زەمانە کە خراپە. خوا خراپتر نەدا.
سۆفی نامیق: یا شیخ کە واسە بیژە (تۆفەرموو، ئیمە میاوا!).
مە لا جەلال ویستی سۆفی نامیق تی بگە یەنیت لە رووی شیخدا قسە ی وا
نەکا، وتی سۆفی نامیق ئەمە مانای چی؟ سۆفی نامیق لەبەر پەرۆشی
پەزارە ی خۆی تی نەگەیشت، مە لا جەلال مەبەستی چییە. وتی:

مامۆستا، زوو فرە زوو، ھەرزە کار بووم، ئەوسا گەرمیان و کوێسانمان
ئەکرد. ھاوینان ئەرۆیشتینە سەر شیو سەقز. کاورایی سەقزی بوو ناوی لالۆ
ھەواس بوو، ئاشنامان بوو، مامەلەمان لە تەکیا ئەکرد. رۆژی ھاتە
وارگە کەمان و پۆن و خوری لیمان سەند، سۆزی رۆن و خورییە کەم بۆ بردە
سەقزو میوانی بووم. شەو خیزانە کە ی سینیی بۆ ھاوردین. گۆشتاوی لێناوو.
نانمان تیولۆ. کتکی بۆر پەیاوو، دەستی کرد بە میاوە میاوا. خاوەن مالە کە
تیکە یەکی بۆ ھاویشت، گورج قۆستیەوہو دیسان دەستی کردەوہ:

میاو ... میاو. پاروویه کی تریشی بۆ هاویشت. کتکه بۆر ئه میشی قۆسته وه و دیسان "میاو! ئه وهنده ی پاروو بۆ هاویشت وازی له میاومیاو نه هیئاو نه یهیشت نانه که مان بخوین. لالۆ هه واس سینیه که ی هه لگرت و نایه به رده می کتکه بۆرو وتی:

((کهواته تۆ فهرموو، ئیمه میاو!)).

سۆفی نامیق دهستی شیخی ماچ کردو رویشت. به دهم ریگه وه دهیوت:
- هه زار قه زاو قه ده ربی په مگی خۆمی ناده می.
مه لا جه لال لای وابوو سۆفی نامیق شتیکی بۆ شیخ هیئاوه، به ده رفه تی زانی وتی:
- قوریان شه کرو چامان نه ماوه. مانگانه که مان پی که ره م نافه رمووی.
- شیخ خۆی له قسه ی مه لا جه لالیش گیل کردو وتی:
زۆراب به گ هه قیه تی. برپوانه ئه م خه لکه ده لیی شه یتان وانیه ی داو، قسه یان چه ند ره قو ناخۆش بووه، ئاخو زهمانه، خوا ره حم به ئیمان که مان بکات.

له ژماره (٤) تشرینی دووه می

١٩٧١ی گۆفاری (نوسه ری

کورد) هوه وه رگی راوه.

ليکدانه وهی وشه کان :

وه رزير	:	کرمانج .
سه رقال	:	موژيل .
نه يان ده په رزا	:	نه دگه هشتن .
وه پز	:	په ست و بئ تاقه ت .
به شي کم	:	به شي کم . به شکم = به لکو .
رول	:	ده ور .
قامه ت	:	قامه تی نويز .
سه وقات	:	دياری .
بيچم	:	شکل ، روخسار ، شيوه .
تاقمانه جووت	:	ئیک و جووت .
ئاته گی	:	دامه نی
قوروان	:	قوربان
پيران	:	شيخ و مه شايه خ .
که فی	:	که وی : که ویت .
نوخشه	:	توبه ره .
شيخو	:	شيخه وه .
په مگه که مان	:	په مووه که مان .
هه راش	:	گه وره .
له ته کيا	:	له گه ليدا .
ئيسه	:	ئيسنا .
هاوردگه	:	هاوردوه .
قه وماگه	:	قه وماوه .
خستگه سه	:	خستوته .
زوراو	:	زوراب .
وه سیه قه ت	:	به ساقه ت .
خاس	:	باش
ماموسا	:	ماموستا .

گفتوگۆ:

- ۱- لە سەرەتاوە شیخ ویستی تەکا لە زۆراب بەگ بکات کە خەمڵە کە ی سۆفی نامیق نەختیک کەم بکاتەو، بەلام لە دوواییدا وازی هینا، بۆچی؟
- ۲- سۆفی نامیق برۆای هەر بەشیخ ما یان برۆای پێ لەق بوو؟
- ۳- شیخ بۆچی ریزی سۆفی نامیقی دەگرت.
- ۴- شیخ بە چە چاویک سەیری مەلا جەلالی دەکرد.
- ۵- لەم چیرۆکە چ سوودیکت وەرگرت.
- ۶- چی دەربارە ی چیرۆک نووس حەسەن قزڵجی دەزانیت.

قه‌لای دمدم

جه‌نگی قه‌لای دمدم له سه‌رده‌می فه‌پمان‌په‌وایی شا‌عه‌باسی یه‌که‌می شای ئیران له‌ سالی ١٦٠٨ روویداو. میژوونووسی شا‌عه‌باس که‌ ناوی ئه‌سکه‌نده‌ر تورکمان بوو وه‌کو په‌یامنی‌رێک له‌ جه‌نگه‌که‌دا به‌شداربوو، له‌پاشاندا زانیاری‌یکی ژۆر به‌که‌لکی له‌م باب‌ه‌ته‌وه له‌ په‌رتووکه به‌ناوبانگه‌که‌ی ((میژووی عاله‌م ئارایی عه‌باسی)) دا تو‌مار کرد. میژوونووسی کوردی به‌ ناوبانگیش مه‌حه‌مه‌د ئه‌مین زه‌کی گه‌لی رووداوی به‌ نرخ‌ی تری له‌باره‌ی قه‌لای دمدمه‌وه له‌ ((میژووی کورد و کوردستان)) دا بلاوکردۆته‌وه.

له‌ سه‌ده‌ی شازده‌هه‌م و سه‌ره‌تای حه‌فده‌هه‌مدا خانی له‌پ زی‌رین میری ناوچه‌کانی ته‌رگه‌وه‌پو مه‌رگه‌وه‌پو ئورمی و شنۆ بوو له‌ کوردستانی ئیراندا، و سه‌رۆکی هۆزه‌کانی برادۆستیش بوو. خانی له‌پ زی‌رین له‌ جیگه‌ی پاشماوه‌ی قه‌لا‌هه‌ره‌ کۆنه‌که‌ی ده‌ورو به‌ری ساسانیان که‌ ناوی دمدم بوو قه‌لای‌یکی سه‌ختی تازه‌ی دروست کرد، بۆ زیاتر به‌هیژکردنی قه‌لای دمدم، له‌ ناوه‌وه قه‌لای‌یکی بچوکی تری دروست کردو ناوی نا ((نارین)).

به‌هیژکردن و پته‌وکردنی قه‌لای دمدم کاری‌یکی گه‌وره‌ی کرده‌ سه‌ر میرنشینه‌کانی هاوسی‌ی خانی له‌پ زی‌رین، ئه‌مانه‌ که‌وتنه‌ هاندانی شای ئیران له‌ دژی خان بۆ ئه‌وه‌ی هیژی خان زیاتر په‌ره‌نه‌سینیت و له‌ دوا‌روژێکی نزیکدا جاری سه‌ربه‌خۆیی نه‌دا.

هه‌ر له‌و کاته‌دا بوو بیست هه‌زار که‌س له‌ هۆزی جه‌لالی له‌ کوردستانی عوسمانی یه‌وه‌ کۆچیان کرده‌ کوردستانی ئیران. ئه‌مه‌ هه‌لیکی به‌نرخ بوو بۆ شا، بریاری دا که‌ هه‌زار که‌سیان له‌ ناوچه‌ی برادۆست جی نشین بن. به‌لام خانی له‌پ زی‌رین به‌ تیژی له‌ دژی ئه‌م بریاره‌ی شا وه‌ستا. شا عه‌باس له‌

له شكريكى قورسو بههيزى ناردە سەرخان، بهلام كوردەكان بېريارياندا كه تا
 تاقە كەسيك له جەنگاوهرى كورد بمنييت قەلاكه بهدەستەوه نەدەن. بهم
 جۆره كوردەكان بۆ ماوهى چوار مانگ بهرگرى قەلا خوشەويستەكەيان كرد.
 دوژمن له توانايدا نەبوو بهسەر كوردەكاندا زال بّيّت، بهلام وهكو قسهى
 نەستهقى كورد دەليّت ((دار پوازي له خوى نەبيّت ناقليشيّت))، يەكّ له
 كوردەكان تاوانيكي گەورەى كرد بهوهى سەرچاوهى كانياوهكەى قەلاى
 دمدى به له شكرى دوژمن پيشاندا، ئەمە بوو به هوى قريپوونى هەموو
 جەنگاوهرانى قەلاى دمدى، بهلام دەبيّت ئەو هوش بزانييت كه كوردەكان
 قەلايان بۆ دوژمن بهجى نەهيشت تا دوا جەنگاوهرىيان شەهيد بوو. له
 سەرەتاي سەدهى حەقدەهەمهوه تا ئەمرو پالەوانيهتى جەنگاوهرانى قەلاى
 دمدى لهسەر دەمى گۆراني بيژو حەقايت خوانى كوردەوهيه، له هەموو
 ناوچهكانى كوردستان و به هەموو شيۆهكانى زمانى كوردى.

ئەو ئەدەبه فۆلكلورييهى كه له ئەنجامى جەنگى قەلاى دمدەوه كەوتە
 ناوهوه گەلى زۆره، هەنديكى بلاوكراوهتەوه، بهشيكيشى تا ئيستا هەر لهسەر
 زارى خەلكى ماوهتەوه. لهلايىكى ترهوه ئەگەر بهراووردىك له نيوانى هەول
 تەقەلاى خۆمان و پۆژههلاتناسەكان بكەين، بۆ ئەم كارە دەبينين كه
 پۆژههلاتناسەكان له ئيمه زياتر بايهخيان به حەقايت و بهيتهكانى قەلاى
 دمدى داوه، نەوهكو تەنيا بلاوكردنەوهيان به كوردى بهلكو گۆرپينيشيان بۆ
 زمانى پوسى و ئەلمانى و فەرەنسى و ئەرمەنى.

جەنگى قەلاى دمدى تەنيا پەنگى له فۆلكلورى كوردى نەداوهتەوه: بهلكو
 بووه بهسەرچاوه بۆ دانانى چيروك و رۆمانى كورديش، بۆ بەلگە نووسەرى
 كوردى سۆقيهتى بهناوبانگ عەرەب شەمۆ (عەرەب شاميلوۆ) لهبەر پۆشايى

رووداوو مېژووېيەکانى قەلای دمدى رۆمانىكى نووسىوئەتەو. ئەم رۆمانە سالى ۱۹۶۶ بە زمانى كوردى و تىپى روسى (سلاقى) لە شارى يەريقانى پايتەختى ئەرمەنستانى سۆڤيەت بۆلۆكرائەتەو. لە پاشاندا وەرگيردراو بۆ زمانى روسى سالى ۱۹۶۹ لە مۆسكۆ بۆلۆكرائەتەو.

عەرەب شەمۆ لە رۆمانەكەيدا هەولێ ئەوێ داو پيۆهەندى دۆستايەتى كوردو نەتەو هەوسپەكانى روون بکاتەو، بەتاييەتى خەباتى ئەم ميللەتانە لە دژى داگیرکەرە ئيرانى و عوسمانىيەکان. هەروەها وێنەى نايابى ژيانى کۆمەلایەتى و ئابوورى كوردستانى کيشاو لە سەرەتای سەدەى حەڤدەهەمدا.

پووداووکانى جەنگى قەلای دمدى سەرچاوەيىكى بەکەلگە بۆ دروست کردنى گەلى بابەتى نووسين و هونەر، وەكو چيرۆك و پيەسى پەخشانى و شيعرى، هەروەها کەرەستەيىكى بى ھاوتای شانۆو سينەمايە، بەلام لەبەر دەست كورتى نەتەو کەمان تا ئىستا هەليكى وامان بۆ هەلنەکەوتوو کە ئەم ئامانجە بهێننەدى. دەبيت ئەوێش بليين کە سالى ۱۹۳۸ تىپى تەمسيلي ئاشوورىيەکانى سوريا بە زمانى عەرەبى قەلای دمدىيان خستبوو سەر شانتۆيىكى گەرۆك و لە هەندى لە شارەکانى سوريا پيشکەشيان کردبوو.

كۆماری ئەفلاتون

ئەفلاتونی فەیلەسوف، فەلسەفەكەى خۆى لە پەرتووكە بەناوبانگە كەيدا داپشتوو بەم پەرتووكەش ئەوترى ((كۆماری ئەفلاتون))و بریتییه لە دە پەرتووك و كراوە بە پینچ بەشەو: بەشى یەكەم، پەرتووكى یەكەمەو پيشەكى باسەكەیتى و بەشى دووهم بریتییه لە پەرتووكى دووهم و سییهەم چوارەم بریتین لە روكنەكانى دەولەتیکى میثالى. بەشى سییهەمیش بریتییه لە پەرتووكى پینجەم و شەشەم و حەوتەم، بەلام بەشى چوارەم كە بریتییه لە پەرتووكى هەشتەم و نۆهەم باسى لە ناوچوونى ئەو دەولەتە میثالییه دەكات، بەشى پینجەمیش كە پەرتووكى دەهەمە، لەسەر نەمرى نەفسى ئینسان و دەربارەى پۆزى قیامەت ئەدوى.

ئەفلاتون دەلى: ((دادپەروەرى باشتەرە لە دەس دريژى و شەرفپۆشتن. چاكترين نموونەى دەولەتى ئەفلاتون، ئەو دەولەتەیه كە چینیكى ئۆرستكراتى لە پۆشنبیرو فەیلەسوفى وەك خۆى دەستەلاتى تیا دا وەربگرن و هەریەكە بە گوێرەى پلەى زانایى خۆى هەل بژیریت، ئەمانە پتویستە بۆ ئامانجەكانى دەولەت و پاراستنى راستى و چونیهكى، لەسەر بناغەیهكى هاوبەشى تى بكۆشن)).

دواى ئەمان چینی لەشكرەكە ئەركى پارێزگارى ئەمن و ئاسایشى ولات دەكەن و ئینجا چینی پيشەسازو كریكارانە كە بەروبوومى ولات بەرھەم دینن، بەم جۆرە، دەولەتى ئەفلاتون بە كوێرەى (پيشە) بەش كراوە.

وادیارە ئەم بەش بەش كەردنەش، بە گوێرەى بەشەكانى لەشى ئادەمیزاد كە بەگوێرەى راي ئەفلاتون كراوە بەسى بەشەو “بەشى هۆش (عقل) و بەشى خرۆش (حماس) و بەشى ئارەزوو (الشهوة)، لەمانە پێك هاتوو.

باشتري چاڪهي ئادهميزاد، سي جوره دسته پياوان نه نوين.
 بهم جوره فرمان پهواي دهولت كه فله سوفو به هوشه جيگاي
 بهشي هوش دهگريته وه له نه فسي ئادهميزاداو سهربازيش كه پياوي خاوهن
 خروشه جيگاي بهشي خروشي نه فسي ئادهميزاد دهگريته وه له پهيكهري
 دهولت، هره هاش پياوي پيشه ساز كه نوينهري بهشي ناره زوو جيگاي
 بهشي ناره زووي دهر وون ئادهميزاد دهگريته وه له لهشي دهولت.
 راستي و دادپه روهري له دهولت به جوري پيكدت كه هره كه سه نه و نيشه
 هه لسوورپيني كه له گه ل سوروشو په وشيا بگونجي. فرمان پهوا فرمان
 دداو جله وكيشي دهولت هه سهرباز پاريزگاري دهولت دهكاتو
 زحمه تكيشو پيشه سازيش بهروبوومي ولات بهرهم دينن، واته دادپه روهري
 نه فسي ئادهميزاد نه وه يه كه هره بهشي كاري تاييه تي خوئي
 هه لده سوورپيني.
 هوش جله وكيشي ناره زوو دهكات، هستيش پال به هوشه وه دهنی كه
 پالپشتي هسته پاكه كان بكات، وهك توورپه يي بهرامبه ر به نيشي نزم و كه م
 نرخو پروزه ردي له درو. دادپه روهري كومه لايه تي ته نانهت بريتييه له
 پواله تيكي دهره وه ي فراوان تري دادپه روهري دل و دهر ووني ئادهميزاد.

سەرچاوهكان (المصادر)

- ۱- دیوانی شاعیره کوردەکان.
- ۲- گۆڤاری گەلاوێژ، رۆژی نوێ ، هیوا ، نووسەری کورد ، گۆڤاری کۆری زانیاری ، گۆڤاری (المعلم الجديد)، ئەوانیتەر.....
- ۳- نووسینەکانی سوجادی ، خال ، شاکر فتاح ، گۆران.
- ۴- کتیی خۆیندەوێ عەرەبی بۆ پۆلهکانی قوتابخانە بنه‌په‌تی و ئاماده‌یه‌کان.
- ۵- مختصری صرف نحوی سعید صدقی.
- ۶- دەستووری زمانی کوردی توفیق وه‌ه‌بی.
- ۷- پێژمانه‌کانی نوری عه‌لی ئەمین.
- ۸- زاراوه‌کانی کۆری زانیاری.
- ۹- الواقعیه فی الادب الکردي لمؤلفه الدكتور عزالدین مصطفى رسول.
- ۱۰- دوکتور مارف خه‌زنه‌دار سه‌ره‌تای میژووی ئەده‌بی کوردی (به‌پووسی).

ناومرۆك

ژ	بابەت	لاپەرە
۱	پیشەکی	۳
۲	بەشی ریزمان	۵
۳	(کار بەپی ئی ئاوەرۆك چوار شێوازی ھەبە) ۱- شێوازی ریزە ی راگەیاندن	۷
۴	۲- شێوازی ریزە ی دانانی	۱۳
۵	ریژە ی کار	۱۸
۶	۳- شێوازی ریزە ی داخواری	۲۶
۷	۴- شێوازی مەرجی (رستە ی ئاویتە ی مەرج)	۳۰
۸	کاری چاووگی (بوون)	۳۶
۹	ئەركی (ه) لە ریزمانی کوردیدا	۴۳
۱۰	ئەركی جێناو ھەسیە لکاوەکان پەكەم: ھەكو بەكەر	۴۷
۱۱	ئووەم : ھەكو بەركار	۵۳
۱۲	سێیەم: ھەكو تەواوەكەری بەیاریدە	۵۹
۱۳	ھاوئەلناو لەپووی بنچینە ی وشەکانیەو (رۆنان) ھو	۶۶
۱۴	جۆرەکانی ئاوەلکار لەپووی پێكھاتنیانەو (رۆنان) ھو	۷۴
۱۵	رادە	۷۹
۱۶	بیارخەرەکانی ناو : پەكەم: ئەركی ناو لە رستە دا ھەكو دیارخەری ناو	۸۴
۱۷	ئووەم: ئەركی ئاوەلناو لە رستە دا ھەكو دیارخەری ناو	۹۰
۱۸	سێیەم: ئەركی جێناوی ھەسی سەربەخۆ لە رستە دا ھەكو دیارخەری ناو	۹۷
۱۹	چوارەم : ئەركی جێناوی ھەسی لکاو لە رستە دا ھەكو دیارخەری ناو	۱۰۱
۲۰	سەرچاوەکان	۱۰۶
۲۱	بەشی ئەدەب	۱۰۷
۲۲	پێرەوی شیعی کوردی لە سالێ (۱۹۳۹-۱۹۹۱)ز	۱۰۹

۲۳	قۇناغى يەكەم سالى (۱۹۵۸-۱۹۳۹)ز	۱۰۹
۲۴	قۇناغى نووھم سالى (۱۹۷۰-۱۹۵۸)ز	۱۲۰
۲۵	قۇناغى سىيەم سالى (۱۹۹۱-۱۹۷۰)ز	۱۲۵
۲۶	تايىبەتمەندى شىعرى كوردى لەم قۇناغەدا	۱۲۶
۲۷	روخسارو تەكنىكى شىعرى كوردى لەنيوان سالانى (۱۹۷۵-۱۹۷۰)ز	۱۲۹
۲۸	شىعرى كوردى لەنيوان سالانى (۱۹۹۱-۱۹۷۵) ز	۱۳۲
۲۹	رەخنەى ئەدەبى	۱۴۱
۳۰	مىژووى رەخنەى جىھانى	۱۴۲
۳۱	رەخنەى رۆژئاواى	۱۴۲
۳۲	رەخنەى رۆژمەلاتى (عەرەبى ئىسلامى)	۱۴۵
۳۳	رەخنەى ئەدەبى كوردى	۱۴۷
۳۴	رەخنەى ئەدەبى كوردى لەدواى جەنگى يەكەمى جىھان	۱۵۲
۳۵	پەخشان	۱۵۹
۳۶	وتار	۱۵۹
۳۷	قۇناغى يەكەم سالانى (۱۹۵۸-۱۹۳۹)ز	۱۶۰
۳۸	قۇناغى نووھم سالانى (۱۹۷۰-۱۹۵۸)ز	۱۶۲
۳۹	قۇناغى سىيەم سالانى (۱۹۹۱-۱۹۷۰)ز	۱۶۴
۴۰	چىرۆكى كوردى لە جەنگى نووھمى جىھانىيەو	۱۶۸
۴۱	چىرۆكى ھونەرى كوردى لە سالى (۱۹۵۸-۱۹۳۹)ز	۱۶۹
۴۲	چىرۆكى ھونەرى كوردى لە سالى (۱۹۷۰-۱۹۵۸)ز	۱۷۴
۴۳	چىرۆكى ھونەرى كوردى لە سالى (۱۹۹۱-۱۹۷۰)ز	۱۷۶
۴۴	رۆمان لە ئەدەبى كوردىدا	۱۸۱
۴۵	بابا تاھىرى ھەمەدان (۱۰۱۰-۹۳۷)ز	۱۸۸
۴۶	مەولەوى (۱۸۸۲-۱۸۰۶)ز	۱۹۰
۴۷	پرتەوى ھەكارى (۱۸۵۲-۱۷۵۶)ز	۱۹۳

۱۹۵	حه مدی (۱۸۷۸-۱۹۳۶) ز	۴۸
۱۹۷	به شی رهوانبیزی	۴۹
۱۹۹	رهوانبیزی	۵۰
۱۹۹	لینکچواندن	۵۱
۲۰۵	خواستن	۵۲
۲۰۹	ره گه زدوزی	۵۳
۲۱۴	دژیەك	۵۴
۲۱۷	جوانی بایس	۵۵
۲۱۹	تییه لکیش	۵۶
۲۲۲	سه رچاوه کان	۵۷
۲۲۴	به شی خویندنه وه	۵۸
۲۲۶	شیخ سه عیدی پیران	۵۹
۲۲۸	میر شهره فحانی به تلیسی	۶۰
۲۳۰	قاسم ئەمین و ئازادکردنی ئافرهت	۶۱
۲۳۵	ئیبین سینا	۶۲
۲۳۸	تاگور	۶۳
۲۴۲	مهلا محهمه دی کۆیه	۶۴
۲۴۵	شیخ محهمه د عه بده	۶۵
۲۴۸	خه ملی په مۆو تکای شیخ	۶۶
۲۵۶	قه لای دمد	۶۷
۲۵۹	کۆماری ئەفلاتوون	۶۸
۲۶۱	سه رچاوه کان	۶۹
۲۶۲	ناوه رۆك	۷۰